

Poradnik metodyczny dla profesjonalistów

Scenariusze zajęć dla self-advokatów

CZĘŚĆ TRZECIA

Warszawa 2020

Scenariusze zajęć dla self-advokatów

Poradnik metodyczny dla profesjonalistów

CZĘŚĆ TRZECIA

Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Inteligektualną
ZARZĄD GŁÓWNY

Warszawa 2020

© Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną

ISBN 978-83-65060-54-9

Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną

Zarząd Główny

02-639 Warszawa, ul. Głogowa 2b

tel.: (22) 848 82 60, (22) 646 03 14, fax.: (22) 848 61 62

zg@psoni.org.pl

www.psoni.org.pl

Redakcja: Barbara Ewa Abramowska, Karolina Makowiecka

Nakład: 1000 egz.

Druk: MondiPLUS

Spis treści

Wprowadzenie	5
Monika Zima-Parjaszewska	
Dlaczego to jest dla mnie ważne? Z doświadczeń self-adwokatów	9
Julita Florczak-Sokół, Anna Gładysz, Ilona Król	
Wskazówki dla osoby prowadzącej zajęcia	15
Monika Zima-Parjaszewska	
Moja odpowiedzialność prawna	23
Monika Zima-Parjaszewska	
Moje prawo do sądu	43
Monika Zima-Parjaszewska	
Jak mówić o niepełnosprawności	57
Karolina Makowiecka	
Self-adwokat w stowarzyszeniu	75
Dorota Tomaszewska	
Self-adwokat w mieszkaniu	85
Klaudia Izabela Majewska	
Self-adwokat w relacjach z innymi ludźmi	97
Karolina Makowiecka	
Samodzielne przemieszczanie się self-adwokata	109
Klaudia Izabela Majewska	
O Autorkach	123

Monika Zima-Parjaszewska

Wprowadzenie

Minęły kolejne trzy lata i oddajemy w Państwa ręce trzeci tom poradnika metodycznego dla profesjonalistów pt. „Scenariusze zajęć dla self-adwokatów”. Przeznaczony jest dla tych, którzy wykonują lub zamierzają podjąć pracę z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, chcących realizować się w dorosłym życiu w roli self-adwokatów i self-adwokatek.

W 2014 roku ukazała się pierwsza część „Scenariuszy”, a w 2017 roku część druga. Wszystkie tomy zawierają propozycje zajęć o tematyce dotyczącej wolności i praw człowieka, w tym obowiązków i praw dorosłego człowieka z niepełnosprawnością intelektualną, trudności w dostępie do informacji i wiedzy oraz w praktykowaniu samostanowienia. Wszystkie scenariusze są wyrazem dążenia do jak najbardziej pełnego, samodzielnego i niezależnego życia. Nie pomijają one także trudnych aspektów tej niezależności.

Jednocześnie Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną wydaje kolejne publikacje z serii „Biblioteka self-adwokata”, opracowane w tekście łatwym do czytania i zrozumienia. Na początku roku 2020 jest już trzydziści pozycji tej serii.

Nowe, wydane po roku 2017 to:

- „Moje prawa konsumenckie. O czym osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć zanim zrobi zakupy”
- „Moje zdrowie psychiczne. Jak osoba z niepełnosprawnością intelektualną może dbać o swoje zdrowie psychiczne”
- „Moje problemy z uzależnieniami. Czy uzależnienie może dotyczyć osoby z niepełnosprawnością intelektualną?”
- „Moje prawo do obrony przed przemocą. Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o przemocy”
- „Moja wiedza na temat pracy Policji. O czym powinna wiedzieć osoba z niepełnosprawnością intelektualną przed spotkaniem z policjantem”
- „Mój bezpieczny wypoczynek. Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć przed wyjazdem na urlop lub wycieczkę”
- „Moje sprawy załatwiam samodzielnie. Czyli co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o różnych usługach pocztowych”
- „Moja wizyta w ważnym urzędzie. Informacje dla osób z niepełnosprawnością intelektualną o tym, czym zajmują się najważniejsze urzędy w państwie”
- „Moje życie rodzinne. Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o życiu rodzinnym”.

Niektóre z publikacji „Biblioteki self-adwokata” są wprost przywołane w scenariuszach; wszystkie chcemy polecić jako materiał dydaktyczny do zajęć z osobami z niepełnosprawnością intelektualną, a także do czytania przez samych self-adwokatów i self-adwokatki – z Państwa wsparciem, jeśli to niezbędne - jako materiały pomocne w samorozwoju.

Zadaniem praktyków, profesjonalistów wspierających osoby z niepełnosprawnością intelektualną jest praca nad wzmocnieniem ich podmiotowości i decyzyjności poprzez rozszerzanie self-adwokatury na nowe osoby, przez pokazywanie, że self-adwokaci i self-adwokatki mają prawo do samoreprezentacji, do publicznego wypowiedzania się w swoim imieniu i w imieniu swojego środowiska. Podkreślił to także Komitet do spraw Praw Osób z Niepełnosprawnościami ONZ, który 21 września 2018 roku skierował do Polski zalecenia dotyczące realizacji Konwencji.

Rzecznictwo i samoreprezentacja ma miejsce w Polsce w coraz szerszym zakresie. V Kongres Osób z Niepełnosprawnościami w październiku 2019 roku odbył się pod hasłem „Aktywni obywatele i aktywne obywatelki”. Self-adwokaci i self-adwokatki, głównie z Kół PSONI, licznie reprezentowali środowisko osób z niepełnosprawnością intelektualną i wzięli udział w panelu im dedykowanym o wspieranym podejmowaniu decyzji. Od początku organizowania Kongresu Osób z Niepełnosprawnościami self-adwokaci i self-adwokatki uczestniczą w nim aktywnie, a w okresie poprzedzającym Kongres biorą udział w regionalnych Konwentach.

Udział self-adwokatów i self-adwolatek stał się także praktyką w dorocznych Sympozjach Naukowych, organizowanych przez Polski Zespół do Badań Naukowych nad Niepełnosprawnością Intelektualną oraz Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną, najczęściej z udziałem naukowców i praktyków z Polski i z zagranicy. XLIII Sympozjum Naukowe w 2019 roku nosiło tytuł „Wspieranie osób z niepełnosprawnością intelektualną w niezależnym życiu – dylematy i wyzwania”. Diagnozując na Sympozjum bariery w samostanowieniu osób z niepełnosprawnością intelektualną, podkreślano, że największa bariera jest ukryta w słowie: podopieczny.

PODOPIECZNY

**POD
OPIEKĄ**

P O D

!! !! !!

Jeśli ktoś jest nazywany podopiecznym, to znaczy, że jest pod opieką. Jeśli ktoś jest pod opieką, to znaczy, że jest POD. Właśnie w tym słowie kryje się sposób myślenia o dorosłych osobach z niepełnosprawnością intelektualną, który zamyka im drogę do zdobycia niezależności.

Wspieranie w dorosłym, niezależnym życiu nie polega na opiekowaniu się. Zadaniem osób wspierających nie jest organizowanie życia osobom z niepełnosprawnością intelektualną. Zadaniem i celem jest poszerzenie granic niezależności i samostanowienia osób z niepełnosprawnością intelektualną.

W Sympozjum oprócz naukowców, profesjonalnej kadry i rodziców licznie wzięli udział self-adwokaci i self-adwokaci z całej Polski. Nie tylko jako obserwatorzy, ale także jako paneliści i aktywni uczestnicy dyskusji plenarnej. Co mówili?

- Potrzebujemy wsparcia, ale nikt nie musi za nas wszystkiego robić.
- Chcę wychodzić z domu sama lub ze znajomymi do kina, ale mama mi nie pozwala.
- Ludzie nie wierzą, że potrafimy.
- My mamy takie same prawa jak inni.
- My wiemy, co dla nas jest dobre.
- Chcemy decydować o swoim życiu.
- Chcemy żyć jak inni!

Self-adwokatura nadal jest w Polsce jedyną propozycją szkoleniową ukierunkowaną na przygotowanie dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną do samodzielnego życia, zgodnie z indywidualnymi wyborami. Self-adwokatura jest nowoczesnym narzędziem edukacyjnym, rozwijającym i wspierającym proces samodoskonalenia osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Publikując kolejne scenariusze, Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną wierzy, że propozycje w nich zawarte odpowiadają na zapotrzebowanie wielu osób, które w self-adwokaturze znajdują drogę do swojej realnej niezależności.

Mam nadzieję, że kolejna część Poradnika okaże się nie tylko praktycznie przydatna w przygotowaniu zajęć z self-adwokatami i self-adwokatkami, ale stanie się również inspiracją dla Państwa - Osób Wspierających Self-Adwokatów - do tworzenia własnych, autorskich scenariuszy.

Powodzenia!

dr Monika Zima-Parjaszewska

*Prezesa Zarządu Głównego
Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób
z Niepełnosprawnością Intelektualną*

Dlaczego to jest dla mnie ważne?

Z doświadczeń self-adwokatów

Na potrzeby tej publikacji poprosiliśmy self-adwokatów z trzech Kół Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną – w Zgierzu, Policach i Jarosławiu, by odpowiedzieli na pytania:

- Co mi dają zajęcia dla self-adwokatów?
- Czego mnie nauczyły?
- Czy to jest dla mnie ważne, jeśli tak - dlaczego?

Osoby pracujące z dorosłymi osobami z niepełnosprawnością intelektualną zapewne nie będą zdziwione czytając, że zajęcia w grupie self-adwokatów dają im *satysfakcję i radość*, ani to, że wiele z nich wymienia konkretne fragmenty nabytej wiedzy i umiejętności: *Poznałem swoje prawa; Nauczyłem się radzić sobie ze stresem; Nauczyłem się korzystania z komputera, smartfona, Facebooka; Nauczyłem się prosić o pomoc; Poznałem prawa zawarte w Konwencji ONZ.*

Cieszą sformułowania dotyczące lepszej samooceny i oceny najbliższego otoczenia: *Czuję się bardziej niezależna i samodzielna; Jestem bardziej świadoma samej siebie; Moi rodzice stwierdzili, że jestem teraz bardziej otwarty; Poznałem swoje mocne strony. Jestem sobą i znam swoją wartość.*

Budujące są także podawane przykłady przenoszenia nabytych umiejętności na inne sfery życia, niż wyłącznie grupa self-adwokatów i placówka: *Nauczyłem się, że młodzież i starsi ludzie też mają problemy i powinno się im pomagać; W wolnych chwilach pomagam dzieciom i młodzieży w szkole specjalnej.*

Do zastanowienia natomiast zostawiamy Czytelniczkom i Czytelnikom zdobyte niejako „przy okazji” informacje o motywacji i potrzebach self-adwokatów: *Żeby ludzie dostrzegali nas, osoby z różnymi niepełnosprawnościami, żeby się nas nie wstydzili; Zajęcia dają mi satysfakcję i radość, że potrafię coś zrobić; Czuję się ważny; Mogę pokazać ludziom, że jestem obecny na tym świecie.*

W Kole PSONI w Zgierzu wypowiedzi zebrała **Julita Florczak-Sokół**, osoba wspierająca self-adwokatów.

Alicja Wawrzyńczak – self-adwokatka od 2009 roku.

Nauczyłam się współpracować w grupie, wiem, jak postępować z niektórymi osobami. Stałam się bardziej samodzielna. Występuję publicznie, co też dużo mi dało. Początki okazały się niełatwe, ale im częściej wypowiadałam się,

tym bardziej się otwierałam. Te umiejętności przydają mi się nie tylko w pracy self-adwokata, lecz także w życiu prywatnym. Mimo obaw, że coś się nie uda, próbuję, nie poddaję się.

Kamil Sterkowiec – self-adwokat od 2019 roku,
uczestnik Środowiskowego Domu Samopomocy.

Zajęcia dają mi satysfakcję i radość, że potrafię coś zrobić. Jestem dumny, bo swoje umiejętności prezentuję innym. Na zajęciach zdobyłem dużą wiedzę o tym, co wolno robić, a czego nie wolno. To ważne, żeby pamiętać, jakie są prawa, a jakie obowiązki. Jeśli chodzi o wystąpienia publiczne, to czuję się super. Czuję radość, bo mogę pokazać ludziom, że jestem obecny na tym świecie.

Tomasz Pietkiewicz – self-adwokat od 2017 roku,
uczestnik Zespołu Terapeutyczno-
-Rehabilitacyjnego Aktywności Społecznej.

Dzięki zajęciom wiem, jak się zachować w różnych sytuacjach. Ważne, że nie wstydzę się wypowiadać publicznie. Dla mnie to wielka frajda.

Dominik Szypulski – self-adwokat od 2010 roku,
uczestnik Warsztatu Terapii Zajęciowej.

Na zajęciach uczę się o prawach i obowiązkach obywatela oraz o tym, jak pomagać innym. Uczyłem się też angielskiego. I tego, jak występować publicznie, żeby ludzie dostrzegali nas, osoby z różnymi niepełnosprawnościami, żeby się nas nie wstydzieli.

Teraz chodzę na zajęcia z tenisa ziemnego i widzę, że przyjeżdża na nie również chłopak na wózku inwalidzkim. Cieszę się, że biorę udział w zajęciach już tyle lat.

Piotr Flisiak – self-adwokat od 2009 roku,
uczestnik Warsztatu Terapii Zajęciowej.

Zajęcia dają mi wszystko, są super! Nauczyłem się dzięki nim rozmawiać o swoim hobby, o prawach i o godności osób z niepełnosprawnościami.

Anita Brzozowska – liderka self-adwokatów w Zgierzu,
w grupie od 2009 roku, uczestniczka Warsztatu
Terapii Zajęciowej.

Dzięki temu, że jestem self-adwokatką, lepiej się wypowiadam na forum, mam mniejszą tremę. Nauczyłam się pomagać innym osobom, wyjaśniać trudne sprawy w swoim otoczeniu.

Jestem silniejsza. Nie boję się wyjść do ludzi, rozmawiać z nimi o swoich problemach. Chciałabym mieć więcej czasu na swoje publiczne wypowiedzi. To ważne, żeby wychodzić do ludzi i z nimi rozmawiać. Żeby nie być zamkniętym w czterech ścianach.

Według mnie potrzebne są codzienne ośrodki, żebyśmy byli wśród ludzi, żebyśmy mogli rozmawiać. Możemy zgłosić się do terapeuty i osoby wspierającej o pomoc, możemy przekazywać sobie wiadomości, wyjeżdżać, wymieniać się informacjami, poznać self-adwokatów z różnych placówek, otworzyć się na świat. Marzy mi się powrót do Łucznicy.

W Kole PSONI w Policach wypowiedzi zebrała **Anna Gładysz**,
osoba wspierająca self-adwokatów..

Andrzej Błaszczuk – self-adwokat od kilkunastu lat,
uczestnik pracowni ceramicznej w Warsztacie
Terapii Zajęciowej.

Przede wszystkim zajęcia umożliwiły mi spotkania z młodzieżą szkolną. Okazało się, że ta młodzież nas, self-adwokatów, rozumiała.

Zrozumiała, jak ważne jest to, o czym mówiliśmy: akceptowanie osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz tolerancja wobec nich.

Podobało mi się to, jak mówiła o nas młodzież na tych spotkaniach.

Stałem się odważniejszy w kontaktach z ludźmi. Lepiej rozumiem prawo.

Nauczyłem się mówić w imieniu własnym i w imieniu kolegów. Podobały mi się wypowiedzi nowych self-adwokatów. Dało mi to lepsze zrozumienie, czym jest self-adwokatura. Nauczyłem się rozmawiać o problemach osób z niepełnosprawnością intelektualną. Nauczyłem się prosić o pomoc, gdy mam kłopoty z porozumiewaniem się z innymi. Nauczyłem się, że młodzież i starsi ludzie też mają problemy i powinno się im pomagać. Self-adwokatura nauczyła mnie rozmawiać z innymi o naszych problemach.

Odważnie prowadzę takie rozmowy, uśmiecham się, nie boję się ludzi i jasno tłumaczę, o co nam chodzi. Jestem szczęśliwym self-adwokatem i wszystkim to mówię! Tłumaczę różnym osobom, co to jest self-adwokatura i na czym polega. Czuję się ważny.

Mariola Wójcik – self-adwokatka od kilkunastu lat,
uczestniczka pracowni ceramicznej w Warsztacie
Terapii Zajęciowej.

Zajęcia dają mi dużo satysfakcji. Mogę na nich dyskutować i rozmawiać z innymi o ważnych rzeczach, o problemach. Razem jest różnie. Lubię słuchać innych i mówić, co myślę.

Nauczyłam się słuchać innych i lepiej rozumieć osoby z niepełnosprawnościami. Nauczyłam się też, że mogę być sobą i pomagać innym w różnych sytuacjach.

Jestem usatysfakcjonowana. Dzięki zajęciom wyjeżdżałam na warsztaty i szkolenia. Na przykład w Łuczniczy pod Warszawą uczyliśmy się między innymi o Konstytucji. Poznaję nowe osoby i bardzo to lubię. Brałam udział w spotkaniach z młodzieżą w szkole. Self-adwokatura jest dla mnie ważna, bo mogę być wśród ludzi.

Wiesław Gapiński – self-adwokat od 3 lat, uczestnik pracowni
ogrodniczo-porządkowej w Warsztacie Terapii
Zajęciowej.

Na zajęciach mogę rozmawiać z innymi o swoich problemach i dzięki temu jest mi łatwiej. Słucham innych i sam sporo mówię. Uczę się nowych rzeczy. Poza tym na zajęciach planujemy spotkania, na przykład z uczniami różnych szkół.

Nauczyłem się, jak prowadzić zajęcia w szkole, żeby mnie słuchano. I tego, jak mówić o sobie i swoich problemach.

Czuję się dobrze, rozmawiam z innymi. Planuję i już wiem, czego chcę: ożenić się z Marzenką i pracować.

W Kole PSONI w Jarosławiu wypowiedzi zebrała **Ilona Król**, osoba wspierająca self-adwokatów.

Elżbieta Czado – pracuje jako pracownik porządkowy.

Nie boję się wypowiadać publicznie, potrafię wyrazić swoje zdanie. Stałam się otwarta i bardziej śmiała.

Tomasz Balicki

Poznałem prawa zawarte w Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami. Występowałem publicznie na różnych konferencjach. Nauczyłem się radzić sobie ze stresem.

Natalia Cencora

Dzięki self-adwokaturze jestem pewna siebie, znam swoje prawa i obowiązki. Czuję się bardziej niezależna i samodzielna. Jestem bardziej świadoma samej siebie. Jestem szczęśliwa, że mogę działać jako self-adwokatka.

Sylwester Nalepa

Nie boję się mówić o sobie i swoich sprawach. Poznałem swoje mocne strony. Jestem sobą i znam swoją wartość.

Joanna Basiak

Znam swoje potrzeby i potrafię o nich mówić. Poznałam nowych ludzi, mam wiele koleżanek i kolegów, nawiązałam nowe relacje.

Sławomir Zajac – pracuje w Zakładzie Aktywności Zawodowej.

Dzięki self-adwokaturze poznałem swoje prawa. Moi rodzice stwierdzili, że jestem teraz bardziej otwarty.

Karolina Grześ – uczestniczka Warsztatu Terapii Zajęciowej.

Kiedyś byłam bardzo nieśmiała i skryta. Dzięki spotkaniom z innymi self-adwokatami i osobami wspierającymi stałam się odważna, nie boję się wypowiadać publicznie i mówić o sobie.

Sylwia Siuta – pracuje jako pomocnik cukiernika.

Dzięki self-adwokaturze poznałam nowych ludzi, mam przyjaciół.

Iwona Rzeszut

Dzięki warsztatom dla self-adwokatów wyszłam z domu do ludzi, jestem otwarta i bardziej samodzielna.

Krzysztof Pietluch – pracuje w kawiarni w Jarosławiu.

Dzięki zajęciom dla self-adwokatów poznałem swoje prawa, jestem pewny siebie i asertywny.

Barbara Gaber – pracuje w supermarkecie.

Dzięki self-adwokaturze jestem pewna siebie i otwarta. Mogłam spotkać się z przedstawicielami władz i powiedzieć o sobie, potrzebach swoich oraz innych osób z niepełnosprawnością.

Magdalena Rzepka – pracownik biurowy w Biurze Obsługi Placówek PSONI Koło w Jarosławiu.

Zajęcia dla self-adwokatów nauczyły mnie występowania publicznie. Wiem, jak się do tego przygotować.

Łukasz Socha – kurier w Kole PSONI w Jarosławiu.

Po zajęciach z self-adwokatury stałem się bardziej śmiały i bardziej otwarty, nie boję się rozmawiać z ludźmi.

Piotr Nicpoń – uczestnik Warsztatu Terapii Zajęciowej w Przemyślu.

Zajęcia nauczyły mnie wypowiadać się publicznie. Dzięki nim poznałem swoje prawa i obowiązki. W wolnych chwilach pomagam dzieciom i młodzieży w szkole specjalnej w Przemyślu w organizowaniu różnych wydarzeń i wycieczek.

Jan Jakubiec – pracuje jako magazynier.

Dzięki self-adwokaturze poznałem nowych ludzi, dobrze się czuję w tej grupie. Nauczyłem się korzystania z komputera, smartfona, Facebooka. Poszerzyłem swoją wiedzę w różnych dziedzinach.

Zamiast zachęcania niezdecydowanych do prowadzenia zajęć z self-adwokatami, wyjaśniania dlaczego warto, co to daje osobom z niepełnosprawnością, powtórzmy za panem Andrzejem Błaszczukiem z Polic: **Jestem szczęśliwym self-adwokatem i wszystkim to mówię!**

Monika Zima-Parjaszewska

Wskazówki dla osoby prowadzącej zajęcia

***Scenariusze nie są przepisem na pracę
z self-adwokatami, ale mają być inspiracją do tej pracy¹***

Czytelniczko, Czytelniku,

Zanim zaczniesz prowadzić zajęcia z self-adwokatami z wykorzystaniem propozycji zawartych w Części trzeciej „Scenariuszy zajęć dla self-adwokatów”, sięgnij najpierw po wcześniejsze dwie publikacje pod tym tytułem. Nie tylko zawarte tam scenariusze mogą być przydatne przed przeprowadzeniem zajęć według zawartych tutaj propozycji. Zapoznaj się także ze „Wskazówkami dla osoby prowadzącej zajęcia”. Poniżej przedstawiamy przypomnienie zamieszczonych w poprzednich częściach głównych wskazówek i zasad, do których warto wrócić, nawet jeśli masz kilkunastoletni staż we wspieraniu dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną i prowadzisz takie zajęcia regularnie.

Pamiętaj:

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną to wyjątkowa grupa odbiorców prowadzonych szkoleń, zajęć, grupowego wsparcia. Ze względu na indywidualne trudności funkcjonowania i potrzeby, a także sytuację społeczno-prawną, wymagają od osoby prowadzącej szczególnej wiedzy i umiejętności. Z kolei tematyka proponowanych zajęć dla self-adwokatów i nakreślone w nich cele dotyczą kwestii istotnych w życiu dorosłego człowieka. To sprawia, że rola osoby prowadzącej zajęcia z self-adwokatami nie polega jedynie na byciu nauczycielem, czy trenerem. To także bycie mentorem, osobą wspierającą, motywującą do działania i zmian.

Scenariusze zajęć dla self-adwokatów oparte są na podstawowych prawach każdego człowieka. Realizacja zaplanowanych w nich celów będzie możliwa jedynie wtedy, gdy osoba prowadząca zajęcia będzie te prawa znała i wierzyła w nie. Zwłaszcza w przekazie kierowanym do osób z niepełnosprawnością intelektualną niezbędna jest spójność tego co się mówi, z tym co się robi. Przekazywane treści i prezentowana postawa osoby prowadzącej mają ogromne znaczenie dla rozwoju każdego self-adwokata.

---

¹ „Scenariusze zajęć dla self-adwokatów. Poradnik metodyczny dla profesjonalistów. Część druga”, Warszawa, PSONI 2017, s.17

Główne cele proponowanych zajęć dla self-adwokatów:

1. Wzmocnienie poczucia wartości każdej osoby z niepełnosprawnością intelektualną, która w nich uczestniczy.
2. Przekonanie każdej osoby z niepełnosprawnością intelektualną, że jest zdolna i ma prawo do tego, by zmieniać swoje życie.
3. Przekonanie każdej osoby z niepełnosprawnością intelektualną, że jej głos i to co mówi, ma znaczenie i jest ważne.
4. Przekazanie wiedzy i możliwości jej praktycznego wykorzystania.
5. Zmotywowanie każdej osoby z niepełnosprawnością intelektualną do zainicjowania jakiejś zmiany w swoim życiu.
6. Promowanie zasady godności, równości i wolności wobec każdego człowieka.
7. Rozpowszechnianie idei self-adwokatury i rozwój ruchu self-adwokatów.

Celem pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną jest powiększanie ich zakresu samodzielności i niezależności, a nie zorganizowanie im życia według naszych potrzeb i pomysłów.

Self-adwokatura to dla osób z niepełnosprawnością intelektualną jednocześnie narzędzie, środek, cel i szansa do zaistnienia jako indywidualność, jako podmiot wszystkich praw człowieka.

Zakres proponowanych zajęć

Wszystkie zajęcia, których scenariusze prezentujemy w tej części, dotyczą dorosłego życia osoby z niepełnosprawnością i obejmują różne aspekty tej dorosłości: odpowiedzialności wobec prawa, aktywnego uczestnictwa w życiu politycznym, możliwości zrzeszania się i działalności w ramach różnych stowarzyszeń, ale także o tym, jak prawidłowo i zgodnie z prawno-człowieczym podejściem do niepełnosprawności mówić o jej różnych rodzajach. Ponieważ powstaje w Polsce coraz więcej różnych wspieranych form mieszkalnictwa grupowego (nie tylko dps), prezentujemy scenariusz o prawach i obowiązkach self-adwokata jako współmieszkańca, a także scenariusz zajęć o relacjach z innymi ludźmi, wyznaczaniu i ochronie swoich granic. Są tu także bardzo praktyczne podpowiedzi jak osiągnąć kolejny stopień niezależności poprzez samodzielne przemieszczanie się.

Zaproponowana kolejność zajęć ma charakter fakultatywny, choć niektóre omawiane zagadnienia są konsekwencją lub rozwinięciem innych, także tych zawartych w poprzednich częściach „Scenariuszy...”. Dlatego dobrze jest zapoznać się ze wszystkimi i dokonać wyboru, które scenariusze lub ich fragmenty będą najbardziej przydatne dla grupy osób, z którą planuje się pracę.

Każdy scenariusz zawiera pomysły, metody i konkretne ćwiczenia. Jednak osoba prowadząca zajęcia, która zna osoby z niepełnosprawnością intelektualną, z którymi pracuje, ich sposób funkcjonowania i percepcji, może oczywiście zastosować inny pomysł, metodę, ćwiczenie na omówienie jakiejś kwestii.

Przebieg zajęć

Każde zajęcia dobrze jest rozpocząć od krótkiej aktywności, np. fizycznej wraz z uczestnikami/uczestniczkami. Pamiętając, że uczestnicy/uczestniczki to osoby dorosłe, należy zwrócić uwagę, by aktywność była dostosowana do ich wieku. Proste komunikaty, zabawne ćwiczenia nie muszą

być dziecinne, a pozwolą zbudować przyjazną atmosferę. Warto od początku zajęć zainteresować uczestników/uczestniczki, skupić ich uwagę. Przedstawiając się wzajemnie, można wprowadzić zasadę odpowiedzi na wylosowane pytania, na przykład wprowadzające w tematykę zajęć, ale jednocześnie w luźnej formule lub też ogólne (Co byś zrobił, gdybyś wygrał w Totolotka? Gdybyś na jeden dzień mógł być kimś innym, to kim byś był? itp.). Pozwoli to nie tylko na poznanie upodobań uczestników/uczestniczek, ale także pomoże w budowaniu więzi w grupie. Nawet, jeśli grupa się zna, jest już ze sobą zżyta, nie należy rezygnować z tej aktywności.

Jeśli uczestnicy/uczestniczki nie znają się, trzeba przygotować kartki z imionami, poprosić każdą osobę o krótkie przedstawienie się. Jeśli jakiś uczestnik/uczestniczka nie komunikuje się werbalnie, warto wcześniej zapoznać się z formą stosowanej przez tę osobę komunikacji alternatywnej. Ta część zajęć jest bardzo ważna, może trwać – w zależności od liczebności grupy – nawet kilkanaście minut, ale pozwala później na odwoływanie się do pozyskanych informacji. Można też pytać o nie uczestników/uczestniczki, sprawdzając, czy słuchają się nawzajem.

Szczególnie istotne w pracy z self-adwokatami jest powtarzanie i utrwalanie nabytej wiedzy, dlatego każde kolejne zajęcia powinny rozpoczynać się powtórką wiadomości zdobytych na poprzednich.

Scenariusze zawierają Karty pracy, które pozwalają uczestnikom/uczestniczkom pracować w domu, w trakcie przerw, uzupełniając odpowiedzi na pytania dotyczące konkretnych zagadnień. Będzie to mobilizowało grupę do jak najpełniejszego udziału w zajęciach. Jeżeli zajęcia z self-adwokatami są cykliczne, można wprowadzić zasadę premiowania tych osób, które najczęściej przygotowują się do kolejnych zajęć, uzupełniają Karty pracy. Uczestnicy/uczestniczki powinni odwoływać się na wstępie każdego zajęcia do wiedzy, którą nabyli wcześniej - chodzi o uporządkowany ciąg informacji, wzbogacony o nowe elementy podczas kolejnych zajęć. Oczywiście nie zawsze wystarczające jest pytanie: O czym rozmawialiśmy na poprzednich zajęciach?, dlatego warto przygotować krótkie zadanie, ćwiczenie powtarzające zdobytą wiedzę.

Wprowadzenie do zajęć

Przedstawienie tematu zajęć oraz ich celu jest wyrazem szacunku i poważnego traktowania osób, które biorą udział w zajęciach. Często spotykany jest pogląd, że dla osób z niepełnosprawnością intelektualną nie ma znaczenia, w czym biorą udział i samo wydarzenie jest pewną atrakcją. Scenariusze zajęć dla self-adwokatów oparte są na podmiotowym postrzeganiu osób z niepełnosprawnością intelektualną. Dlatego też należy dołożyć wszelkich starań, by uczestnicy/uczestniczki od początku zajęć byli traktowani poważnie, jak dorośli, kształcący się ludzie. W tym celu, rozpoczynając zajęcia, należy przedstawić ich temat, cel i wytłumaczyć co będzie się na nich działo. Oczywiście wprowadzenie jest bardzo ważne, by skupić uwagę uczestników/uczestniczek na zaplanowanym temacie. Temat dobrze jest napisać na tablicy/flipcharcie, tak by był widoczny przez cały czas trwania zajęć.

Mając to na uwadze, a także pamiętając, że znajomość tematu i przebiegu zajęć daje poczucie bezpieczeństwa uczestnikom/uczestniczkom, warto podkreślić, że w przypadku konkretnych tematów, większe znaczenie może mieć efekt niespodzianki lub stopniowego rozwijania pewnych kwestii. Może zdarzyć się, że potrzebne będzie wyjątkowe zainteresowanie grupy, nawet zaskoczenie lub

opis tematu w kilku etapach, aby grupa nie rozpoczęła zajęć od nazwania istoty problemu. Wtedy dobrze jest jedynie naprowadzić na temat, mówiąc ogólnie o czym będzie mowa.

Wszyscy uczestnicy, uczestniczki, rozpoczynając udział w zajęciach, muszą mieć przekonanie, że ich głos jest ważny dla osoby prowadzącej, że ważna jest każda indywidualna osoba biorąca w nich udział.

Należy też poinformować, do której godziny będą trwały zajęcia, ustalić czy będą przerwy, czy można wychodzić z zajęć. Każdy scenariusz zaplanowany jest na 90 minut. Przerwy należy dostosować do potrzeb grupy, choć należy pamiętać, że im ich więcej, tym częściej trzeba zaplanować powtórkę zagadnień, o których była mowa.

Kontrakt

Kontrakt jest istotnym elementem zajęć z self-adwokatami. Jeśli zajęcia prowadzone są z daną grupą zawsze w tej samej sali, należy powiesić go w widocznym miejscu i odwoływać się do niego na każdych zajęciach. Jednak za każdym razem trzeba dopytać, czy ktoś chce dodać coś do kontraktu. Należy przypominać uczestnikom/uczestniczkom, że kontrakt jest wspólną umową, a umów trzeba przestrzegać.

Można wymyślić jakąś ciekawą formę ustalania zasad obowiązujących podczas zajęć, by nie były to tylko ponumerowane zachowania. Uczestnicy/uczestniczki mogą podawać zasady, które są dla nich ważne i których będą przestrzegać. Dobrze jest zaprosić wszystkie osoby do podpisania kontraktu.

Dla poczucia bezpieczeństwa wszystkich ważne jest, aby uczestnicy/uczestniczki nie wykorzystywali/wykorzystywały poza zajęciami informacji zdobytych od siebie nawzajem w trakcie ich trwania. Dotyczy to także powiązania konkretnych osób z rolami, które będą pełnić na zajęciach, np. w scenkach rodzajowych.

Osoby wspierające

Wśród najważniejszych racjonalnych dostosowań dla osób z niepełnosprawnością intelektualną należy wymienić **wsparcie drugiego człowieka**. Tak jak w przypadku innych niepełnosprawności wystarczająca może być dostępna forma dokumentu lub też podjazd do budynku, tak w przypadku niepełnosprawności intelektualnej niezbędny jest drugi człowiek. Dlatego też niezwykle istotny w procesie nauczania/szkolenia osób z niepełnosprawnością intelektualną jest udział osób wspierających. Nie muszą to być instruktorzy, terapeuci, warto zachęcić do współpracy studentów, wolontariuszy. Ich zadaniem jest:

- wspieranie osoby prowadzącej zajęcia np. podczas pracy w małych grupach, moderując dyskusję, aktywizując uczestników/uczestniczki
- wzmacnianie, poprzez swoją obecność, osób z niepełnosprawnością intelektualną, które często niepewne swojego zdania i siebie, uczą się odwagi, przekonują się, że mogą rozmawiać z innymi na ważne tematy
- poszerzenie własnej wiedzy i świadomości, poprzez spojrzenie na osoby z niepełnosprawnością intelektualną z perspektywy godności i praw człowieka.

Trzeba przekonać osoby z niepełnosprawnością intelektualną, że osoby wspierające mają taki sam status uczestnika/uczestniczki zajęć jak oni. To znaczy, że podczas zajęć wszyscy pracują, wszyscy uczą się. Nie można dopuścić do podziału grupy na MY i ONI. Oczywiście osoby wspierające mają swoje dodatkowe zadania - obserwują uczestników/uczestniczki, zwracają uwagę na ich zachowania, reakcje, poziom zrozumienia tematu, zainteresowanie tematem; wspierają w udzielaniu odpowiedzi, jeśli osoba tego potrzebuje; podczas pracy w grupach zadają dodatkowe pytania pobudzając aktywność. Osoba prowadząca musi współpracować z osobami wspierającymi nie lekceważąc ich zdania, spostrzeżeń i uwag, które można dyskretnie wymieniać podczas zajęć.

Dobre wspieranie to proces; trzeba się go uczyć i praktykować!

Osoby, które zamierzają wziąć udział w zajęciach w roli osób wspierających, należy do tego przygotować, wytłumaczyć, że nadrzędnym celem ich obecności jest pobudzenie inicjatywy osób z niepełnosprawnością intelektualną. Osoby wspierające powinny znać temat i zakres zajęć, jednak nie powinny zdradzać wszystkich szczegółów. Jeśli uda się nawiązać z nimi dłuższą współpracę, dobrze jest włączać je do opracowywania długoterminowych planów zajęć. Ich obserwacje i uwagi mogą okazać się bardzo cenne. Ponadto z czasem, osoby wspierające mogą same prowadzić zajęcia, wykorzystując swoje doświadczenie wspierania.

Dobre wspieranie

Pracując dłużej z grupą self-adwokatów, osoba prowadząca prawdopodobnie świetnie zna ich możliwości oraz potrzeby i trudności. Pomimo tego, warto zorganizować spotkanie, podczas którego osoby z niepełnosprawnością intelektualną powiedzą, jakiego wsparcia potrzebują, na czym im zależy w kontakcie z osobą prowadzącą zajęcia i z innymi osobami biorącymi w nich udział, a także np. w kontakcie z kadrą placówki, z której korzystają na co dzień.

Dobre wspieranie oznacza wsłuchiwanie się w głos osoby z niepełnosprawnością intelektualną, budowanie w niej poczucia wartości, tłumaczenie świata, motywowanie, wskazywanie możliwości.

Co robić, żeby moje wspieranie było dobre:

1. Uwierzyć w osobę z niepełnosprawnością intelektualną - w jej możliwości, potencjał i prawo do samostanowienia.
2. Słuchać i pomagać powiedzieć osobie z niepełnosprawnością intelektualną to, co ona chce powiedzieć, a nie mówić tego, co samemu się myśli.
3. Być prawdziwie zainteresowanym życiem osoby z niepełnosprawnością intelektualną.
4. Starać się wspierać tak, by osoba z niepełnosprawnością intelektualną wykonywała różne czynności samodzielnie.
5. Umieć czuwać, podążać pół kroku za osobą z niepełnosprawnością intelektualną, a nie wyprzedzać myśli i działania osoby.

6. Przedstawiać różne możliwości wyboru, ich prawdopodobne konsekwencje, ale nie narzucać swojego zdania.
7. Respektować zdanie osoby z niepełnosprawnością intelektualną, pomagać je zrealizować.
8. Pozwolić osobie z niepełnosprawnością na popełnianie błędów.
9. Budować wzajemne zaufanie.

Metody pracy

Scenariusze zajęć zawsze pozostawiają margines dla inicjatywy i pomysłowości osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz innych uczestników zajęć (osób wspierających, zaproszonych gości). Oznacza to, że osoba prowadząca wprowadza do realizacji kolejne punkty programu zajęć, biorąc pod uwagę przede wszystkim stopień zaangażowania osób z niepełnosprawnością intelektualną oraz zgłaszane przez nich propozycje.

Uwzględnianie propozycji uczestników i podążanie za ich potrzebami jest kluczowe w trakcie zajęć. Na tym polega włączenie self-adwokatów w działania na ich rzecz!

Zajęcia mogą być prowadzone z wykorzystaniem różnorodnych, znanych metod szkoleniowych: mini wykładu, dyskusji, pracy indywidualnej, pracy w grupie, burzy mózgów, wypowiedzi indywidualnej na forum grupy, odgrywania ról w scenkach rodzajowych. Ich konkretne zastosowanie odnaleźć można w prezentowanych scenariuszach.

Specyfika wykorzystania znanych metod szkoleniowych w pracy z self-adwokatami polega na tym, że:

1. Czas przeznaczony na wykonanie zadań/czynności może być dłuższy.
2. Instrukcje wykonania zadania/ćwiczenia należy wprowadzać w kilku etapach.
3. Opisując zadanie/ćwiczenie należy posługiwać się wieloma przykładami.
4. Planując zadanie/ćwiczenie należy uwzględnić umiejętności i możliwości poznawcze każdej osoby z niepełnosprawnością intelektualną; jeśli w grupie są osoby, które nie potrafią pisać i/lub czytać, a ćwiczenie wymaga akurat tych umiejętności, można podzielić grupę na zespoły, w których co najmniej jedna osoba potrafi, lub włączyć osoby wspierające do pomocy w tym zakresie.
5. Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą nie mieć dużego doświadczenia życiowego, do którego można się odwoływać w omawianiu konkretnych tematów, dlatego w rozmowie z nimi można wykorzystywać np. historie znane z mediów, artykuły prasowe, doświadczenie osób wspierających.
6. Duży nacisk należy położyć na element dramy w podejmowanych zagadnieniach. Możliwość „przećwiczenia” zdobytej wiedzy, np. w scenkach rodzajowych, pozwoli uczestnikom/uczestniczkom wczuć się w rolę self-adwokata walczącego o swoje prawa. To bardzo ważny element pracy z self-adwokatami. Podczas zajęć należy stworzyć warunki do występowania osób z niepełnosprawnością intelektualną w omawianych sprawach.

7. Każda z metod pracy z osobami z niepełnosprawnością intelektualną powinna mieć ciekawą oprawę, powinna zainteresować uczestników/uczestniczki zajęć, np. do zadań w mniejszych grupach można wykorzystać formułę teleturnieju, konkursu, krzyżówki, kalamburów.

Materiały pomocnicze

Wykaz materiałów pomocniczych do konkretnych zajęć znajduje się zawsze we wstępnych informacjach scenariuszy. Większość z nich to materiały biurowe, powszechnego użytku: flamastry, pisaki, kartki papieru, flipchart. Bardzo pomocne są także stare gazety, magazyny, katalogi, które można wykorzystać na wiele sposobów.

Niektóre materiały osoba prowadząca zajęcia musi przygotować wcześniej. Jeżeli są to plansze, zestawienia, informacje w rodzaju definicji, konieczne jest przygotowanie ich w formie tekstu łatwego do czytania i zrozumienia².

Zajęcia dotyczące zagadnień prawnych prowadzone są w oparciu o teksty Konstytucji RP i Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami. Najlepiej, jeśli każdy uczestnik/uczestniczka będzie miał swoje teksty tych dokumentów. Konstytucja dostępna jest w wydaniu kieszonkowym, Konwencję można wydrukować, dla wielu osób pomocna będzie jej wersja w tekście łatwym do czytania wydana przez PSONI i zamieszczona na stronie internetowej³.

Ważnym elementem zajęć są Karty pracy self-adwokata, znajdujące się w zakończeniu każdego scenariusza.

Karty pracy self-adwokata pozwalają na utrwalanie wiedzy, są pomocne w przypominaniu treści odbytych zajęć, a poprzez konieczność ich systematycznego uzupełniania uczą sumienności i budują poczucie odpowiedzialności self-adwokata.

Komunikacja

Częstą praktyką szkoleniową jest rezygnacja ze zwracania się do siebie nawzajem z formy Pan, Pani podczas trwania zajęć i przejście na bezpośrednią formę Ty. Każda osoba prowadząca musi indywidualnie ocenić, która z tych form może okazać się bardziej przydatna w konkretnej grupie self-adwokatów. Dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną bardzo często traktowane są jak dzieci, inni zwracają się do nich po imieniu, infantylizując kontakt z nimi. Jeśli osoba prowadząca uzna, że forma zwracania się do siebie po imieniu zmniejszy dystans i bardziej pomoże w osiąganiu celów zajęć, to należy pamiętać o zasadzie wzajemności: również uczestnicy/uczestniczki mówią na Ty do osoby prowadzącej.

Jeśli osoba prowadząca jest już w relacji zawodowej/służbowej z self-adwokatami i oni zwracają się do niej w formie Pan/Pani, a ona do nich po imieniu, to należy zastanowić się poważnie nad zmianą dotychczasowej praktyki.

---

² *Dobrze jest przypomnieć sobie zasady tworzenia tekstów łatwych, zawarte w publikacji „Informacja dla wszystkich. Europejskie standardy przygotowania tekstu łatwego do czytania i zrozumienia”, PSONI, Warszawa 2012*
http://psoni.org.pl/wp-content/uploads/2015/09/Informacja-dla-wszystkich-internet_0.pdf

³ <http://psoni.org.pl/wp-content/uploads/2015/09/konwencja-pdf.pdf>

Zajęcia z self-advokatami to zajęcia z dorosłymi ludźmi, nie są odzwierciedleniem relacji nauczyciela i ucznia. Nauczanie osób dorosłych w formie szkoleniowej, warsztatowej, oparte jest na relacjach równościowych i traktowaniu z należnym szacunkiem i podmiotowością.

Prowadząc zajęcia, należy pamiętać o zasadach komunikacji z osobami z niepełnosprawnością intelektualną:

1. Używaj prostego języka, ale wprowadzaj specjalistyczne słownictwo i tłumacz jego znaczenie.
2. Mniej mów, więcej pytaj, ale nie przesłuchuj.
3. Staraj się zadawać pytania otwarte.
4. Upewnij się, że zostałeś zrozumiany.
5. Udzielaj informacji zwrotnych.
6. W każdej grupie są osoby bardziej i mniej aktywne. Postaraj się kierować pytania nie tylko do całej grupy - „jak myślicie”, „powiedzcie”, ale także zadawaj pytania konkretnej osobie, zwracając się bezpośrednio do niej.
7. Czekaj na odpowiedź; poproś innych, by nie odpowiadali i pozwolili wypowiedzieć się osobie, która potrzebuje więcej czasu lub ma trudności komunikacyjne.
8. Prowadź zajęcia tak, żeby każda osoba miała możliwość osiągnięcia sukcesu.

Przerwy

Proponowany czas zajęć należy dostosować do możliwości grupy, najlepiej powinny one trwać 90 minut jednorazowo. Jeśli zaplanowana jest przerwa, po powrocie należy wspólnie przypomnieć sobie to, co działo się przed przerwą.

Proponując przerwę, trzeba uwzględniać przebieg zajęć, napięcie, etapy omawianego tematu.

Zakończenie zajęć

Podsumowanie zajęć pozwala na upewnienie się, czy wszyscy zrozumieli ich treść i zapamiętali, co wydarzyło się w ich trakcie. Dobrym sposobem jest poproszenie uczestników/uczestniczek o przypomnienie po kolei tego, co działo się na zajęciach - począwszy od wejścia do sali. Nie można pominąć żadnego etapu zajęć, należy naprowadzać uczestników/uczestniczki na konkretne wykonywane zadanie, np. przypominając czyjeś charakterystyczne zachowanie. Podsumowując, należy wykorzystywać materiały pomocnicze przyniesione na zajęcia lub powstałe w trakcie zajęć. Dobrze jest podkreślić, jak ważna była ich uwaga i skupienie, dzięki czemu mogli więcej zapamiętać.

Na koniec zajęć dobrze jest przygotować i rozdać uczestnikom/uczestniczkom „zadanie domowe”
- Karty pracy self-advokata, od sprawdzenia których będzie można rozpocząć kolejne zajęcia.

Warto postarać się, żeby stworzyć osobom z niepełnosprawnością intelektualną możliwości wykorzystania zdobytych informacji w praktyce, żeby zajęcia wywierały realny wpływ na ich życie.

Monika Zima-Parjaszewska

Moja odpowiedzialność prawna

1. Cel zajęć

Wiedza

Przypomnienie pojęć „dorosłość”, „pełnoletność”, „zdolność prawna” „zdolność do czynności prawnych” „ubezwłasnowolnienie”.

Umiejętności

Nabywanie umiejętności rozpoznawania konsekwencji prawnych swoich działań.

Wartości

Uświadomienie, że dorosła osoba z niepełnosprawnością intelektualną ponosi prawną odpowiedzialność. Kształtowanie postaw legalistycznych u osób z niepełnosprawnością intelektualną.

2. Czas trwania – 120 minut (w tym krótka przerwa)

3. Materiały

Flipchart (tablica, arkusz papieru), kartki papieru, pisaki, flamastry, taśma klejąca.

Wykaz pojęć i definicji (załącznik nr 2), wykaz źródeł prawa (załącznik nr 3), wydruk Obowiązków w Konstytucji (załącznik nr 4), gazety z artykułami o naruszeniach przepisów prawa, wydruk wybranych artykułów Kodeksu cywilnego (załącznik nr 5), wydruk wybranych artykułów Kodeksu karnego (załącznik nr 6).

4. Metody pracy

Mini wykład, praca indywidualna, praca w grupie, burza mózgów, dyskusja, wypowiedź indywidualna na forum.

5. Konspekt zajęć

- Powitanie, przypomnienie ram organizacyjno-czasowych, wprowadzenie do tematu
- Dorosłość a prawo
- Źródła prawa w Polsce
- Rodzaje odpowiedzialności
- Odpowiedzialność osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

6. Przebieg zajęć

Wprowadzenie do tematu

Podczas dzisiejszych zajęć przypomnimy sobie to, czego nauczyliście się na innych zajęciach o dorosłości i prawie. Porozmawiamy też o odpowiedzialności prawnej. To ważne sprawy dla każdego self-adwokata i każdej self-adwokatkę, którzy chcą być aktywni.

Zajęcia będą trwały 2 godziny. W trakcie zajęć zrobimy sobie przerwy. Podczas zajęć wszystkich obowiązują wspólnie ustalone zasady, czyli kontrakt.

Pokazujemy uczestnikom/uczestniczkom spisany na wcześniejszych zajęciach kontrakt i odcytujemy wszystkie jego punkty. Jeśli ktoś chce dołożyć jakąś zasadę, dopisujemy.

Dorosłość a prawo

Zajęcia dotyczące odpowiedzialności prawnej self-adwokatów i self-adwokatek są kontynuacją zajęć pt. „Dorosłość w praktyce self-adwokata” oraz „Wspierane podejmowanie decyzji” z części drugiej „Scenariuszy”. Podczas wielu spotkań i szkoleń z rodzicami osób z niepełnosprawnością intelektualną, a także ich terapeutami, instruktorami i innymi osobami wspierającymi, można usłyszeć pytania dotyczące odpowiedzialności prawnej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Często te pytania i wątpliwości stają się argumentem w dyskusjach o podmiotowości i samostanowieniu osób z niepełnosprawnością intelektualną. PSONI prowadząc szkolenia z zakresu edukacji prawnej dla self-adwokatów i self-adwokatek zawsze podkreślało, że z korzystaniem z wolności i praw wiążą się konkretne obowiązki, oraz że dorosły człowiek ponosi odpowiedzialność za swoje działania w świetle przepisów prawa. Zdarza się, że tuż przed ukończeniem przez dziecko z niepełnosprawnością 18. roku życia, jego rodzice pytają „Jak mam zabezpieczyć swoje dziecko?”, mając na myśli najczęściej ubezwłasnowolnienie. Niska świadomość na temat ubezwłasnowolnienia i przekonanie, że uchroni ono dziecko na przykład przed karną odpowiedzialnością za przestępstwo, skutkuje często występowaniem rodziców do sądu okręgowego o ubezwłasnowolnienie swoich dzieci z niepełnosprawnością intelektualną. Nie można „zabezpieczyć” osoby z niepełnosprawnością intelektualną, chyba że odbierze się jej dowód osobisty, zabierze narzędzia komunikowania się i zamknie, uniemożliwiając wyjście. W każdej innej sytuacji trzeba liczyć się z tym, że prawdopodobnie osobę z niepełnosprawnością intelektualną mogą spotkać negatywne konsekwencje jej czynów. Jeśli osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie są ubezwłasnowolnione, to posiadają zdolność do czynności prawnych. To możliwość podejmowania czynności, które mają skutki prawne. To także wyraz autonomii decyzyjnej dorosłego człowieka. O problemach w korzystaniu ze zdolności do czynności prawnych, można przeczytać w części drugiej „Scenariuszy”.

Ale czy przypadkiem edukacja, rehabilitacja i wszystkie działania na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną nie mają prowadzić do rozwoju, wzmocnienia tej osoby, nabycia nowych umiejętności? Nie można zatem zatrzymać się w pewnym momencie uznając, że to już koniec. Oznaczałoby to, że szereg środków finansowych wydatkowych na osoby z niepełnosprawnością intelektualną nie został wykorzystany efektywnie. Nie można oczywiście oczekiwać, że dorosły człowiek, którego nikt nigdy nie nauczył i nie pokazał, że zabieranie cudzej rzeczy, czy też dotykanie kogoś bez jego woli to przestępstwa, będzie odpowiadał prawnie za swoje czyny, tak jak inni ludzie. Nie można jednak nie umożliwić mu korzystania z praw, popełnienia błędów i uczenia się na nich przewidywania konsekwencji swoich działań.

Edukacja prawna osób z niepełnosprawnością intelektualną powinna zatem rozpoczynać się jeszcze przed ukończeniem przez nie 18. roku życia, choć oczywiście ma to związek z indywidualnym potencjałem tych osób. Zajęcia na temat odpowiedzialności prawnej powinny przekonać self-adwokatów i self-adwokatkę, że korzystanie z praw wiąże się ze skutkami prawnymi oraz że powinni zdobywać informacje pozwalające je ocenić.

Prowadząc zajęcia należy pamiętać o dwóch kwestiach. Po pierwsze, osoba z niepełnosprawnością intelektualną ma prawo do wsparcia w każdej sferze życia, również do wsparcia prawnego. Dlatego należy uspokoić tych uczestników i uczestniczki zajęć, którzy nie od razu będą rozumieć wszystkie aspekty odpowiedzialności prawnej. Po drugie, prowadząc zajęcia, szczególnie przedstawiając sankcje za naruszenie prawa, nie można przestraszyć osób, które próbują samodzielnie żyć, podejmują decyzje i swoim przykładem udowadniają, że mają prawo do niezależnego życia.

Wyróżnia się trzy główne rodzaje odpowiedzialności: cywilną, karną i administracyjną, które są regulowane przez główne gałęzie prawa. Na przykład odpowiedzialność pracownika przed pracodawcą, to również odpowiedzialność. A w przepisach administracyjnych są również przepisy karne. Self-adwokaci i self-adwokatkę to osoby pełnoletnie. Najważniejsza dla oceny ich sytuacji jest odpowiedzialność cywilna i karna, dlatego na nich skupia się ten scenariusz.

Scenariusz nie uwzględnia wszystkich aspektów odpowiedzialności prawnej osób z niepełnosprawnością intelektualną. W razie potrzeby zapraszamy do zapoznania się z innymi publikacjami PSONI.

Zajęcia na temat odpowiedzialności prawnej trzeba rozpocząć od przypomnienia, co to jest dorosłość i pełnoletniość. Jeśli nie przeprowadzałeś z grupą zajęć na ten temat, warto to rozważyć przed omawianiem odpowiedzialności prawnej. Podziel uczestników/uczestniczki na dwie grupy, które będą ze sobą rywalizować. Wykorzystaj do tego np. losowanie numerów czy też odliczanie do dwóch. Powiedz, że odbędzie się quiz wiedzy o ważnych sprawach dla self-adwokatów i self-adwolatek. W zależności od możliwości grupy, quiz może polegać na zadawaniu punktowanych pytań lub też dopasowaniu definicji do konkretnych pojęć, ale wtedy w każdej grupie musi znaleźć się przynajmniej jedna osoba, która potrafi czytać. Możesz także połączyć te dwie metody przypominania sobie dotychczas zdobytej wiedzy.

Pamiętacie jak rozmawialiśmy o dorosłości i pełnoletniości? Jak zaznaczyliście na linii życia różne etapy? Kto pamięta jakieś przysłowie o dorosłości? Czy pamiętacie kodeks cywilny? Dzisiaj przypomnimy sobie to wszystko. Życzę Wam powodzenia. Mam nadzieję, że wszyscy odpowiedzą na pytania.

Możesz zadawać pytania wybranej osobie z grupy lub całej grupie.

Możesz też przygotować wycięte z załącznika nr 2 terminy i definicje i poprosić o ich dopasowanie. Przy każdej odpowiedzi poproś, aby grupa opowiedziała wszystko, co pamięta na dany temat.

- Co to jest dorosłość?
- Co to jest pełnoletność?
- Co to jest kodeks cywilny?
- Czy to jest zdolność prawna? Czy każdy człowiek ją ma?
- Co to jest zdolność do czynności prawnych?
- Co to jest ubezwłasnowolnienie?
- Jakie są rodzaje ubezwłasnowolnienia?

Podsumuj tę część zajęć, wskazując, że z dorosłością związane jest prawo. Pojęcia, które przypominali sobie uczestnicy/uczestniczki są zapisane w przepisach prawa, czyli są ważne. To znaczy, że każdy dorosły człowiek powinien je znać. W części pierwszej i drugiej „Scenariuszy zajęć dla self-adwokatów” często odwoływano się do pojęcia „prawo”. Podczas tych zajęć można to podsumować.

Kilka razy dzisiaj mówiliśmy już o prawie. Jest zdolność prawna, czynności prawne, przepisy prawa. Mówiliście też, że coś jest zapisane w prawie. Co to jest prawo?

Prawo to zbiór różnych zasad. To zbiór tego, co wolno, czego nie wolno robić i co musimy zrobić. Te zasady to normy prawne. Norm prawnych nie widać, one są zapisane w przepisach prawa. Normy prawne to zakazy i nakazy postępowania. Normy prawne mówią nam co możemy, czego nie możemy zrobić i co musimy zrobić. Na pewno wiecie, że to co musimy zrobić to nasze obowiązki. Wiele obowiązków jest zapisanych w przepisach prawa.

*Jest takie znane powiedzenie o prawie: **Nieznajomość prawa szkodzi**. W języku łacińskim to brzmi: *Ignorantia iuris nocet*. Kto wie, co to znaczy?*

To znaczy, że jak zrobiliśmy coś, co jest zakazane, to nie możemy się tłumaczyć: ale ja nie wiedziałem, że tak nie można.

Jaki z tego wniosek?

Trzeba znać przepisy prawa i normy prawne. Kto najlepiej zna przepisy prawa?

Oczywiście prawnicy. Ale każdy z nas powinien wiedzieć, co wolno, a czego nie wolno mu robić. Albo co musimy zrobić. Czyli co jest zgodne z prawem, a co jest niezgodne z prawem.

Źródła prawa w Polsce

Gdzie jest zapisane prawo?

Uczestnicy/uczestniczki mogą wymieniać różne akty prawne, zapisuj je na flipcharcie. Prawdopodobną odpowiedzią są „kodeksy”. Wyjaśnij, że kodeks to zwykła ustawa. Ale nie każda ustawa jest kodeksem. Zapytaj, czy uczestnicy/uczestniczki znają jakieś ustawy? Może ktoś wymieni też Konstytucję lub Konwencję o prawach osób z niepełnosprawnościami.

Podziel uczestników/uczestniczki na kilkusobowe grupy i rozdaj im koperty z powycinanymi źródłami prawa powszechnie i wewnętrznie obowiązującego w Polsce (załącznik nr 3). Postaraj się by w każdej grupie znalazła się przynajmniej jedna osoba, która potrafi czytać. Jeśli w grupie nikt nie potrafi czytać, Ty możesz odczytywać konkretne fragmenty. Poproś, żeby uczestnicy/uczestniczki ułożyli otrzymane akty prawne od najwyższej do najniższej obowiązującego.

Konstytucja - najważniejszy akt prawny w Polsce

Umowy międzynarodowe ratyfikowane za zgodą Sejmu i Senatu. Umowy dotyczące praw człowieka, albo pokoju czy sojuszu wojskowego, muszą być ratyfikowane, czyli zatwierdzone przez Prezydenta. Jeśli Polska ratyfikowała umowę, to jest to obowiązujące prawo.

Ustawy – uchwała je Sejm i Senat, czyli Parlament

Rozporządzenia – wydają je ministrowie, Rada Ministrów i Prezydent. Rozporządzenia wykonują ustawy

Prawo miejscowe, na przykład cena biletów komunikacji miejskiej w danym mieście

Prawo powszechnie obowiązujące, na przykład regulamin domu pomocy społecznej.

Już wiecie, że prawo – czyli normy prawne – jest zapisane w przepisach prawa. Przepisy prawa znajdują się w różnych aktach prawnych. W Polsce jest prawo powszechnie i wewnętrznie obowiązujące. Prawo powszechnie obowiązujące jest dla wszystkich mieszkańców w Polsce.

Prawo wewnętrznie obowiązujące obowiązuje w różnych instytucjach.

Musicie pamiętać, że ta kolejność ma znacznie. To się nazywa hierarchia.

Wszystkie akty, które są poniżej Konstytucji, muszą być z nią zgodne.

Wszystkie akty, które są poniżej ratyfikowanej umowy międzynarodowej, muszą być z nią zgodne.

Z czym w takim razie musi być zgodne rozporządzenie w sprawie warsztatów terapii zajęciowej?

Rodzaje odpowiedzialności

Kontynuując pracę w grupach, rozdaj wydruk obowiązków z Konstytucji z 2 kwietnia 1997 r.

Jeśli masz możliwość, poproś o przypomnienie najważniejszych kwestii dotyczących Konstytucji („Scenariusze zajęć dla self-adwokatów” Część druga). Poproś o przeczytanie obowiązku z art. 83 Konstytucji o przestrzeganiu prawa. Porozmawiaj też o innych obowiązkach.

Ile jest obowiązków w Konstytucji? Tylko 5? A wszystkich artykułów jest 243. Ale to wcale nie znaczy, że człowiek nie ma więcej obowiązków.

Nasze obowiązki i zakazy są zapisane w innych aktach prawnych, przede wszystkim w ustawach. Artykuł 83 Konstytucji mówi, że trzeba przestrzegać prawa. Co to znaczy?

Przestrzeganie przepisów prawa to robienie tego, co jest w nich napisane. Na przykład żeby prowadzić samochód trzeba mieć prawo jazdy. Nie można malować po murach czyjegoś domu, bo to jest zakazane w przepisach.

Na zajęciach o dorosłości mówiliście, że są wady i zalety bycia dorosłym. Powiedzieliście też, że dorośli powinien być odpowiedzialny. Co to znaczy?

Odpowiedzialność w dorosłym życiu znaczy, że wykonujemy swoją pracę, że robimy to, co komuś obiecamy, że dbamy o swoją rodzinę.

Dorosły człowiek ponosi też odpowiedzialność prawną. To znaczy, że ponosi konsekwencje prawne swoich działań. Jeśli ktoś nie przestrzega prawa, to ponosi za to odpowiedzialność.

Czy znacie osoby, które nie przestrzegają prawa?

Podziel uczestników/uczestniczki na kilkusobowe grupy. Postaraj się by w każdej grupie znalazła się przynajmniej jedna osoba, która potrafi czytać. Jeśli w grupie nikt nie potrafi czytać, Ty możesz odczytywać konkretne fragmenty. Rozdaj grupom przygotowane gazety. Może to być także lokalna prasa. Sprawdź wcześniej, czy znajdują się w nich historie o odpowiedzialności prawnej konkretnych osób, na przykład:

- aresztowanie sprawcy kradzieży, albo jazdy po spożyciu alkoholu,
- odsetki za nie zapłacenie raty kredytu/pożyczki w terminie
- mandat za brak opłaty parkingowej.

Jeśli w grupie są osoby, które korzystają z telefonów komórkowych (smartfonów), czytają w nich wiadomości i korzystają z internetu, poproś, by otworzyli różne strony internetowe i poszukali historii o osobach, które nie przestrzegały przepisów prawa. Możesz także poprosić uczestników/uczestniczki, by sami podali takie przykłady. Dopytaj o programy telewizyjne, w których często są prezentowane rażące przypadki naruszeń prawa. Staraj się dowiedzieć jak najwięcej szczegółów na temat zgłaszanych sytuacji, na przykład kim była osoba, która nie zapłaciła mandatu, czy miała pieniądze, czy jeśli nie miała pieniędzy, to ją usprawiedliwiamy, albo czy jej współczujemy. Dopytaj, jak czuliby się uczestnicy, gdyby ktoś spowodował wypadek, w którym ranna zostałaby ich bliska osoba.

Jeśli ktoś nie przestrzega prawa, to ponosi za to odpowiedzialność. Jakie mogą być za to kary?

Kara najczęściej kojarzy się z prawem karnym i przestępstwami. Ale czasem karą może być to, że trzeba zapłacić komuś odszkodowanie, czyli pieniądze.

Pamiętajcie, że nieznanostwo prawa szkodzi. Według przepisów prawa w wyjątkowych sytuacjach człowiek może nie odpowiadać prawnie. Na przykład jak nie rozumiał co robi.

Rozdaj grupom wydruki przepisów z kodeksu cywilnego i karnego (załącznik nr 5 i nr 6).

Załączniki zawierają bardzo trudne instytucje prawne. Być może nie uda się omówić podczas jednych zajęć wszystkich przepisów. Możesz podzielić uczestników/uczestniczki na mniejsze grupy i poprosić każdą grupę o przeczytanie konkretnych, wybranych przez Ciebie przepisów.

Poproś uczestników/uczestniczki, żeby:

- obejrżeli najpierw artykuły – powiedz, że mogą się poczuć jak studenci albo politycy, którzy czytają różne ustawy
- przeczytali wskazane przez Ciebie artykuły, nawet jeśli wydają się im bardzo trudne.

Wykorzystaj podział na grupy – każda grupa może czytać jeden z artykułów, starać się go wytłumaczyć. Po omówieniu każdego z artykułów, grupy mogą wybrać jeden i przygotować scenkę rodzajową na jego temat. Pozostałe grupy będą odgadywały, o jaki artykuł chodzi.

Powiedzieliście, że człowiek ponosi odpowiedzialność prawną jeśli nie przestrzega prawa. Odpowiedzialność prawna może być cywilna, karna albo administracyjna.

Zacniemy od odpowiedzialności cywilnej. Odpowiedzialność cywilna jest wtedy, gdy ktoś zrobił jakąś szkodę. Na przykład zalał mieszkanie sąsiadowi, zniszczył komuś rower.

Ale odpowiedzialność cywilna jest też wtedy, gdy ktoś nie zapłacił za pracę, albo pożyczył pieniądze i ich nie oddał. Szkodę trzeba naprawić albo za nią zapłacić.

Dlatego odpowiedzialność cywilna to odpowiedzialność majątkowa. Jest zapisana w kodeksie cywilnym.

Największą obawą rodziców osób z niepełnosprawnością intelektualną jest sytuacja, w której ich dzieci podpiszą umowę na przykład kredytu, pożyczki na warunkach niekorzystnych dla siebie lub za namową kogoś innego i nie mając możliwości spłaty zadłużenia, będą odpowiadać prawnie za dług. Trzeba pamiętać, że pełnoletnia osoba, która nie jest ubezwłasnowolniona ponosi cywilną odpowiedzialność za swoje działania. Niepełnosprawność intelektualna jej nie wyklucza. Ale istnieją sytuacje, w których można tę odpowiedzialność wyłączyć.

Artykuł 82

Przeczytajcie art. 82 kodeksu cywilnego. Kiedyś już o nim mówiliśmy. To bardzo ważny artykuł. Jest w nim napisane, kiedy moja czynność prawna, czyli na przykład umowa pożyczki będzie nieważna. Nieważna, czyli taka, jakby nie było pożyczki. Niestety, w tym artykule jest określenie „nie-dorozwój umysłowy”. Nikt już na świecie tak nie mówi i Polska powinna zmienić kodeks cywilny.

Pierwsze zdanie w tym artykule jest bardzo dobre. Jeśli ktoś bierze mocne leki, albo nie rozumie jaki jest dzień tygodnia, nie umie mówić, albo mówi bardzo mało i podpisze jakiś dokument, to on jest nieważny. Dlaczego? Ponieważ taka osoba nie miała wtedy świadomości, nie wiedziała, co się dzieje, nie rozumiała sytuacji. Niestety ten przepis ma też zdanie drugie. Ono sugeruje, że działania osób z niepełnosprawnością intelektualną są nieważne. A to nieprawda. Sprawdźcie, co tam jest napisane – dotyczy to w szczególności... No właśnie, art. 82 mówi, że może się zdarzyć, że osoba z niepełnosprawnością intelektualną może mieć różne trudności z działaniami prawnymi. Ale nie jest napisane, że nie może podejmować czynności prawnych.

Artykuł 84

Może się okazać, że osoba z niepełnosprawnością intelektualną była w błędzie. O tym mówi art. 84 kodeksu cywilnego. Co to znaczy w błędzie? To znaczy, że ktoś się pomylił. Kiedy człowiek się myli? W tym artykule jest napisane, że jak ktoś się pomylił w jakimś działaniu prawnym, to może to zmienić, czyli uchylić się od skutków prawnych. Błąd może być wtedy, gdy ktoś podpisze umowę pożyczki i myśli, że jest ona na 3 lata, a potem się okaże, że pożyczka jest na 3 miesiące. Ktoś mógł tego w umowie nie widzieć, albo coś innego mu mówiła osoba, która przygotowała umowę.

Artykuł 87

Może być tak, że ktoś nie chciał na przykład podpisać umowy kupna telefonu z abonamentem, ale inna osoba mu groziła. Powiedziała, że pobije kogoś z rodziny. Jeśli ktoś się boi o siebie lub swoją rodzinę i coś podpisze, to też może się uchylić od skutków prawnych. To znaczy, że nie będzie ponosił odpowiedzialności za tę umowę i nie będzie płacił abonamentu.

Artykuł 415

Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia. Co to znaczy, że ktoś jest winny? W prawie cywilnym są dwa rodzaje winy: umyślna i nieumyślna. Wina umyślna jest wtedy gdy, ktoś specjalnie zrobił coś złego. Wina nieumyślna jest wtedy, gdy ktoś nie wiedział, że robi źle, ale powinien był to wiedzieć. Na przykład kierowca zaparkował samochód na drodze pod górką i nie zaciągnął hamulca ręcznego. Samochód stacza się i uderza w zaparkowane niżej czyjeś auto. Kierowca nie chciał zniszczyć czyjegoś samochodu, ale powinien był zaciągnąć hamulec ręczny, czyli przewidzieć co się stanie, jeśli zostawi samochód.

Art. 423 i 424

Kiedy jeszcze człowiek nie poniesie odpowiedzialności prawnej? O tym mówi art. 423 i 424. Według artykułu 423 jeśli ktoś próbuje ukraść mi telefon i ja broniąc się go odepchnę, a on zniszczy sobie okulary, to nie muszę płacić za te okulary. Ja się broniłam przed kradzieżą. A jeśli ktoś zobaczył dziecko zamknięte w samochodzie na parkingu i bał się, że zaraz będzie dziecku za gorąco, nie będzie miało czym oddychać, i wybije szybę w samochodzie, to nie musi płacić za zniszczoną szybę. On ratował dziecko. To stan wyższej konieczności.

Podsumuj tę część zajęć. Poproś o podawanie przykładów przedstawionych instytucji prawnych. Poproś, by teraz uczestnicy/uczestniczki przeczytali artykuły z kodeksu karnego. Na koniec zajęć wróćcie jeszcze do kodeksu cywilnego, żeby porozmawiać, czy kodeksy chronią osobę z niepełnosprawnością intelektualną. Odpowiedzialność karna wywołuje wiele emocji, bo może dotyczyć na przykład przestępstw seksualnych, przemocy oraz kary pozbawienia wolności.

Teraz porozmawiamy o odpowiedzialności karnej. Odpowiedzialność karna dotyczy przestępstw. W Polsce najważniejsze przestępstwa są zapisane w kodeksie karnym. Jeśli ktoś popełni przestępstwo, czyli zrobi coś co jest zabronione, to ponosi za to odpowiedzialność karną. W kodeksie karnym za przestępstwa są kary. Jakie kary znacie?

Zapytaj, czy uczestnicy/uczestniczki słyszeli o jakichś groźnych przestępcach, poproś żeby o nich opowiedzieli. Wyłumacz, że kodeks karny jest nie tylko dla groźnych przestępców. Na przykład jeśli ktoś spowoduje poważny wypadek, to popełnia przestępstwo. Nawet, jeśli jest znanym lekarzem i dobrym człowiekiem. Jeśli ktoś nie płaci alimentów na swoje dziecko, to też jest przestępstwo. Jeśli ktoś okłamie urzędnika, to też jest przestępstwo.

Art. 1 Warunki odpowiedzialności

Człowiek ponosi odpowiedzialność tylko za te czyny, które są zabronione. Czyli za przestępstwa. Niektóre czyny są zabronione, ale mówi się, że ich społeczna szkodliwość jest znikoma. To znaczy, że nikomu nie robią krzywdy. Na przykład listy z sądu mogą odebrać tylko osoby, do których one są wysłane. Jak córka chce odebrać list za mamę i podpisze się nie swoim nazwiskiem, ale mamy, to jest oszustwo. Oszustwo jest zabronione, ale w tej sytuacji sąd może uznać, że nikomu nic złego się nie stało. W tym artykule jest też napisane, że odpowiadają karne tylko osoby, które są winne.

Wina może być umyślna lub nieumyślna, tak jak w kodeksie cywilnym.

Art. 7 Zbrodnia i występki

W kodeksie karnym są opisane przestępstwa. Mało osób wie, że przestępstwa to zbrodnie i występk. Jeśli za jakiś czyn jest kara pozbawienia wolności na 3 lata albo więcej, to wtedy ten czyn jest zbrodnią. A jeśli jest inna kara, to wtedy jest występki.

Art. 10 Wiek

Za przestępstwa z kodeksu karnego odpowiada osoba, która skończyła 17 lat. Osoba która nie skończyła 17 lat jest nieletnia. To inaczej niż w kodeksie cywilnym. Pamiętajcie o pełnoletniości? Czy w takim razie jeśli ktoś ma 15 lat i ukradnie samochód, to nie ponosi odpowiedzialności karnej? W paragrafie drugim jest napisane, że jeśli osoba skończyła 15 lat i popełniła zbrodnię, na przykład zabiła kogoś, to będzie odpowiadała jak przestępca za ten czyn.

Za inne czyny zabronione taki młody człowiek ponosi też odpowiedzialność. Ale nie na podstawie kodeksu karnego, ale ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich.

Wtedy sąd rodzinny, nie sąd karny, może zdecydować, że taka osoba nieletnia zamieszka w zakładzie poprawczym (poprawczaku).

Art. 25 Obrona konieczna

O obronie koniecznej czytaliśmy już w kodeksie cywilnym. Jeśli ktoś się bronił, to nawet jak kogoś potrafił, uderzył, to nie będzie za to odpowiadał. Pod warunkiem, że naprawdę się bronił, że został zaatakowany, że ktoś chciał mu zrobić krzywdę. To jest obrona konieczna.

Art. 30 Nieświadomość bezprawności

W kodeksie jest kilka artykułów o tym, że jak ktoś się pomylił w działaniu, to może nie będzie za to odpowiadał.

Takie sytuacje zawsze ocenia sąd. Czasem ktoś mówi, że nie wiedział, że coś jest zakazane i dlatego to robił. Na przykład rowerzysta jechał na rowerze i był pijany. Sąd wydał wyrok i zakazał mu jeździć na rowerze. Rowerzysta nie jeździł po ulicach lub ścieżkach rowerowych, bo miał zakaz. Ale pewnego dnia jechał rowerem na polnej drodze. Myślał, że tam może jeździć. Okazało się, że również tam nie może jeździć rowerem i sprawa znowu trafiła do sądu. Sąd uznał, że to jest usprawiedliwiona nieświadomość. Rowerzysta mógł nie wiedzieć, że na zwykłych polnych drogach też nie wolno mu jeździć rowerem.

Odpowiedzialność osoby z niepełnosprawnością intelektualną

Art. 425 Niepoczytalność

Przeczytajcie teraz artykuł 425 z kodeksu cywilnego. O czym on mówi? Osoba, która z jakichkolwiek powodów znajduje się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, nie jest odpowiedzialna za szkodę w tym stanie wyrządzoną. Tytuł tego artykułu to niepoczytalność. Pamiętajcie takie słowa?

Przypomnijcie sobie art. 82 kodeksu cywilnego. Tam też była mowa o stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

To oznacza, że jeśli jakaś osoba nie wiedziała co się z nią dzieje, nie miała świadomości i zrobiła komuś szkodę, to nie będzie za to odpowiadała.

Chyba, że na przykład taka osoba wypita dużo alkoholu lub wzięła narkotyki. Wtedy sąd ustali, czy może odpowiadać prawnie.

W tym artykule nie jest napisane o osobach z niepełnosprawnością intelektualną. Ale często w różnych sprawach mówi się, że właśnie takie osoby są niepoczytalne i nieświadome.

Jeśli osoba jest ubezwłasnowolniona całkowicie, to również nie ponosi cywilnej odpowiedzialności za swoje działania. Ona jest wtedy traktowana według prawa jak dziecko zanim skończy 13 lat. Wtedy odpowiada za nią jej opiekun prawny.

W kodeksie karnym też jest artykuł o niepoczytalności. Przeczytajcie art. 31.

Art. 31 Niepoczytalność i poczytalność ograniczona

Ten artykuł mówi o tym, że czasem ludzie nie ponoszą odpowiedzialności za przestępstwo.

Jest tam napisane „choroba psychiczna”, „upośledzenie umysłowe” i „inne zakłócenia czynności psychicznych”. Te nazwy są już bardzo stare. Kodeks karny powinien zostać zmieniony. Powinna tam być niepełnosprawność intelektualna, a nie upośledzenie umysłowe.

Przeczytajcie uważnie, co jest napisane w tym artykule.

Czy jest w nim napisane, że osoba z niepełnosprawnością intelektualną nie odpowiada karnie?

Nie. Jest tylko napisane, że człowiek może być niepoczytalny z powodu swojej niepełnosprawności. Ale nie każdy człowiek z niepełnosprawnością intelektualną jest niepoczytalny.

Czasem się mówi, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną niczego nie rozumieją i są niepoczytalne. Mówi się też, że skoro są niepoczytalne to nie mają się czego bać, bo nie ponoszą żadnej odpowiedzialności.

To nieprawda. Niepoczytalność dotyczy różnych osób, nie tylko z niepełnosprawnością intelektualną. Niepoczytalność to taka sytuacja, gdy człowiek z różnych powodów nie wie, co się z nim dzieje, nie pamięta tego, nie umie wytłumaczyć co zrobił, nie rozumie, co zrobić.

Rzeczywiście, czasem zdarza się, że osoba z niepełnosprawnością intelektualną jest niepoczytalna. Ale niepoczytalność jest w konkretnej chwili, a nie przez całe życie. Na przykład jakaś osoba mówi, chodzi do pracy, sama sobie robi zakupy, ale pewnego dnia pomyliła leki, albo źle się poczuła i zrobiła coś, czego nie pamięta. Na przykład popchnęła i nakrzyczyła na sąsiada, który chciał jej pomóc.

To jest bardzo ciekawy artykuł. Wielu przestępców próbuje uniknąć kary za swoje czyny i udaje na przykład problemy psychiczne.

Pamiętajcie też, że w prawie karnym osoba ubezwłasnowolniona ponosi odpowiedzialność za swoje czyny. Na przykład jak kogoś uderzy, albo coś ukradnie. Kiedyś w Polsce osoba z niepełnosprawnością intelektualną, która była ubezwłasnowolniona, była w więzieniu.

Sąd uznał, że popełniła przestępstwo. I nie było ważne, że jest ubezwłasnowolniona.

Warto jeszcze wspomnieć (w zależności od grupy) o art. 427 kodeksu cywilnego. Chodzi o wyłączenie, że za działania osób z niepełnosprawnością intelektualną czasem odpowiadają cywilnie, nigdy karnie, osoby, które są ich „opiekunami”. Wprawdzie ten termin budzi wiele wątpliwości, wskazuje na opiekowanie się, a nie wspieranie człowieka, jednak przepisy prawa się nim posługują. Opiekun prawny osoby ubezwłasnowolnionej, rodzic lub ktoś inny, kto sprawuje stałą pieczę nad osobą z niepełnosprawnością intelektualną nie ubezwłasnowolnioną, nie będzie ponosił odpowiedzialności za tę osobę, jeśli wykonywał swoje zadania starannie i wykaże, że zrobił wszystko co możliwe, żeby nie doszło do szkody.

Art. 427 Wina w nadzorze

Kto z mocy ustawy lub umowy jest zobowiązany do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczynać nie można, ten obowiązany jest do naprawienia szkody wyrządzonej przez tę osobę, chyba że uczynił zadość obowiązkowi nadzoru albo że szkoda powstałaby także przy starannym wykonywaniu nadzoru. Przepis ten stosuje się również do osób wykonujących (bez obowiązku ustawowego ani umownego) stałą pieczę nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczynać nie można.

Podsumowanie zajęć

Poproś uczestników/uczestniczki, by opowiedzieli, co po kolei działo się na zajęciach. Wykorzystaj do tego zapisane wcześniej kartki flipcharta, wydruki artykułów, staraj się, by nie ominęli żadnego etapu zajęć. Możesz przywoływać konkretne słowa, sytuacje, np. śmieszne momenty, tak by utrwalić wiadomości.

Rozmawialiśmy dzisiaj o odpowiedzialności prawnej. Dowiedzieliśmy się co to jest norma prawna, gdzie są zapisane prawa i obowiązki. Nieznajomość prawa szkodzi. Każda pełnoletnia osoba z niepełnosprawnością intelektualną ponosi odpowiedzialność cywilną i karną. Osoba ubezwłasnowolniona nie ponosi odpowiedzialności cywilnej, ale ponosi odpowiedzialność karną. To oznacza, że należy znać przepisy prawa.

Każdy dorosły self-adwokat i self-adwokatka powinni poznawać różne przepisy. Oczywiście prawo jest trudne. Ale zawsze można mieć swojego prawnika lub osobę, która będzie nas wspierać. Często osoby z niepełnosprawnością intelektualną boją się niezależnego życia dlatego, że wszyscy dookoła straszą je odpowiedzialnością prawną. Ale nie ma dorosłego życia bez odpowiedzialności. Jeśli będziemy się coraz więcej uczyć i przestrzegać przepisów prawa, to nic nam nie grozi.

Na koniec rozdaj uczestnikom/uczestniczkom KARTĘ PRACY SELF-ADWOKATA „Moja odpowiedzialność prawna” i poproś, by uzupełnili ją w domu.

Jeśli uczestnicy/uczestniczki będą chcieli uzupełnić ją podczas zajęć, postaraj się im to umożliwić.

Załącznik 1

KARTA PRACY SELF-ADWOKATA „Moja odpowiedzialność prawna”

Co to jest prawo?

.....
.....
.....
.....
.....

Co to jest odpowiedzialność cywilna i karna?

.....
.....
.....
.....
.....

Czy osoba z niepełnosprawnością intelektualną odpowiada za swoje czyny?

.....
.....
.....
.....
.....

Co to jest niepoczytalność?

.....
.....
.....
.....
.....

Załącznik 2

Wykaz pojęć i definicji

Dorosłość	To pełnoletność. Człowiek może podejmować różne decyzje prawne, na przykład głosować w wyborach, podpisywać umowy.
Pełnoletność	Dorosłość według prawa. Ma ją każda osoba, która skończyła 18 lat.
Kodeks cywilny	Są tam zapisane prawa dotyczące wszystkich spraw jakie są pomiędzy osobami fizycznymi i prawnymi. To znaczy między ludźmi i instytucjami.
Zdolność prawna	Oznacza, że człowiek może mieć prawa.
Zdolność do czynności prawnych	Mają to osoby pełnoletnie. Dzięki temu mogą na przykład zawierać umowy pożyczki, złożyć wniosek o dowód osobisty.
Ubezważnowolnienie	Oznacza że osoba nie może o sobie decydować, ponieważ nie ma zdolności do czynności prawnych.
Ubezważnowolnienie całkowite	Osoba jest pełnoletnia, a nie ma zdolności do żadnej czynności prawnej.
Ubezważnowolnienie częściowe	Osoba jest pełnoletnia, a może wykonywać tylko drobne, codzienne czynności prawne.

Załącznik 3

KATALOG ŹRÓDEŁ PRAWA W POLSCE

Konstytucja

Umowy międzynarodowe ratyfikowane za zgodą Sejmu i Senatu, na przykład Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami.

Ustawy

Rozporządzenia

Prawo miejscowe, na przykład cena biletów komunikacji miejskiej w danym mieście.

Prawo powszechnie obowiązujące, na przykład regulamin domu pomocy społecznej.

Załącznik 4

OBOWIĄZKI W KONSTYTUCJI z 2 kwietnia 1997 roku

OBOWIĄZKI

Art. 82.

Obowiązkiem obywatela polskiego jest wierność Rzeczypospolitej Polskiej oraz troska o dobro wspólne.

Art. 83.

Każdy ma obowiązek przestrzegania prawa Rzeczypospolitej Polskiej.

Art. 84.

Każdy jest obowiązany do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych, w tym podatków, określonych w ustawie.

Art. 85.

1. Obowiązkiem obywatela polskiego jest obrona Ojczyzny.
2. Zakres obowiązku służby wojskowej określa ustawa.
3. Obywatel, któremu przekonania religijne lub wyznawane zasady moralne nie pozwalają na odbywanie służby wojskowej, może być obowiązany do służby zastępczej na zasadach określonych w ustawie.

Art. 86.

Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Załącznik 5

Wybrane artykuły z Kodeksu Cywilnego

Art. 82 Brak świadomości lub swobody

Nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych.

Art. 83 Pozorność

- §1. Nieważne jest oświadczenie woli złożone drugiej stronie za jej zgodą dla pozorów. Jeżeli oświadczenie takie zostało złożone dla ukrycia innej czynności prawnej, ważność oświadczenia ocenia się według właściwości tej czynności.
- §2. Pozorność oświadczenia woli nie ma wpływu na skuteczność odpłatnej czynności prawnej, dokonanej na podstawie pozornego oświadczenia, jeżeli skutek tej czynności osoba trzecia nabywa prawo lub zostaje zwolniona od obowiązku, chyba że działała w złej wierze.

Art. 84 Błąd

- §1. W razie błędu co do treści czynności prawnej można uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia woli. Jeżeli jednak oświadczenie woli było złożone innej osobie, uchylenie się od jego skutków prawnych dopuszczalne jest tylko wtedy, gdy błąd został wywołany przez tę osobę, chociażby bez jej winy, albo gdy wiedziała ona o błędzie lub mogła z łatwością błąd zauważyć; ograniczenie to nie dotyczy czynności prawnej nieodpłatnej.
- §2. Można powoływać się tylko na błąd uzasadniający przypuszczenie, że gdyby składający oświadczenie woli nie działał pod wpływem błędu i oceniał sprawę rozsądnie, nie złożyłby oświadczenia tej treści (błąd istotny).

Art. 87 Groźba

Kto złożył oświadczenie woli pod wpływem bezprawnej groźby drugiej strony lub osoby trzeciej, ten może uchylić się od skutków prawnych swego oświadczenia, jeżeli z okoliczności wynika, że mógł się obawiać, iż jemu samemu lub innej osobie grozi poważne niebezpieczeństwo osobiste lub majątkowe.

Art. 415 Wina

Kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

Art. 423 Obrona konieczna

Kto działa w obronie koniecznej, odpierając bezpośredni i bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro własne lub innej osoby, ten nie jest odpowiedzialny za szkodę wyrządzoną napastnikowi.

Art. 424 Stan wyższej konieczności

Kto zniszczył lub uszkodził cudzą rzecz albo zabił lub zranił cudze zwierzę w celu odwrócenia od siebie lub od innych niebezpieczeństwa grożącego bezpośrednio od tej rzeczy lub zwierzęcia, ten nie jest odpowiedzialny za wynikłą stąd szkodę, jeżeli niebezpieczeństwa sam nie wywołał, a niebezpieczeństwu nie można było inaczej zapobiec i jeżeli ratowane dobro jest oczywiście ważniejsze aniżeli dobro naruszone.

Art. 425 Niepoczytalność

§1. Osoba, która z jakichkolwiek powodów znajduje się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli, nie jest odpowiedzialna za szkodę w tym stanie wyrządzoną.

§2. Jednakże kto uległ zakłóceniu czynności psychicznych wskutek użycia napojów odurzających albo innych podobnych środków, ten obowiązany jest do naprawienia szkody, chyba że stan zakłócenia został wywołany bez jego winy.

Art. 426 Wiek

Małoletni, który nie ukończył lat trzynastu, nie ponosi odpowiedzialności za wyrządzoną szkodę.

Art. 427 Wina w nadzorze

Kto z mocy ustawy lub umowy jest zobowiązany do nadzoru nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można, ten obowiązany jest do naprawienia szkody wyrządzonej przez tę osobę, chyba że uczynił zadość obowiązkowi nadzoru albo że szkoda byłaby powstała także przy starannym wykonywaniu nadzoru. Przepis ten stosuje się również do osób wykonywających bez obowiązku ustawowego ani umownego stałą pieczę nad osobą, której z powodu wieku albo stanu psychicznego lub cielesnego winy poczytać nie można.

Załącznik 6

Wybrane artykuły z kodeksu karnego

Art. 1 Warunki odpowiedzialności

- §1. Odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.
- §2. Nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma.
- §3. Nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu.

Art. 7 Zbrodnia i występki

- §1. Przestępstwo jest zbrodnią albo występkiem.
- §2. Zbrodnią jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą.
- §3. Występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc.

Art. 9 Zamiar bezpośredni; zamiar ewentualny

- §1. Czyn zabroniony popełniony jest umyślnie, jeżeli sprawca ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi.
- §2. Czyn zabroniony popełniony jest nieumyślnie, jeżeli sprawca nie mając zamiaru jego popełnienia, popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożności wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał albo mógł przewidzieć.
- §3. Sprawca ponosi surowszą odpowiedzialność, którą ustawa uzależnia od określonego następstwa czynu zabronionego, jeżeli następstwo to przewidywał albo mógł przewidzieć.

Art. 10 Wiek

- §1. Na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat.
- §2. Nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne.
- §3. W wypadku określonym w § 2 orzeczona kara nie może przekroczyć dwóch trzecich górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za przypisane sprawcy przestępstwo; sąd może zastosować także nadzwyczajne złagodzenie kary.
- §4. W stosunku do sprawcy, który popełnił występki po ukończeniu lat 17, lecz przed ukończeniem lat 18, sąd zamiast kary stosuje środki wychowawcze, lecznicze albo poprawcze przewidziane dla nieletnich, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają.

Art. 25 Obrona konieczna

- §1. Nie popełnia przestępstwa, kto w obronie koniecznej odpiera bezpośredni, bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro chronione prawem.
- §2. W razie przekroczenia granic obrony koniecznej, w szczególności gdy sprawca zastosował sposób obrony niewspółmierny do niebezpieczeństwa zamachu, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.
- §2a. Nie podlega karze, kto przekracza granice obrony koniecznej, odpierając zamach polegający na wdarciu się do mieszkania, lokalu, domu albo na przylegający do nich ogrodzony teren lub odpierając zamach poprzedzony wdarciem się do tych miejsc, chyba że przekroczenie granic obrony koniecznej było rażące.
- §3. Nie podlega karze, kto przekracza granice obrony koniecznej pod wpływem strachu lub wzburzenia usprawiedliwionych okolicznościami zamachu.

Art. 26 Stan wyższej konieczności

- §1. Nie popełnia przestępstwa, kto działa w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego jakimkolwiek dobru chronionemu prawem, jeżeli niebezpieczeństwa nie można inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego.
- §2. Nie popełnia przestępstwa także ten, kto, ratując dobro chronione prawem w warunkach określonych w § 1, poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego.
- §3. W razie przekroczenia granic stanu wyższej konieczności, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary, a nawet odstąpić od jej wymierzenia.
- §4. Przepisu § 2 nie stosuje się, jeżeli sprawca poświęca dobro, które ma szczególny obowiązek chronić nawet z narażeniem się na niebezpieczeństwo osobiste.
- §5. Przepisy § 1-3 stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy z ciężących na sprawcy obowiązków tylko jeden może być spełniony.

Art. 28 Błąd co do znamion

- §1. Nie popełnia przestępstwa, kto pozostaje w usprawiedliwionym błędzie co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego.
- §2. Odpowiada na podstawie przepisu przewidującego łagodniejszą odpowiedzialność sprawca, który dopuszcza się czynu w usprawiedliwionym błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność stanowiąca znamię czynu zabronionego, od której taka łagodniejsza odpowiedzialność zależy.

Art. 29 Błąd co do okoliczności wyłączającej

Nie popełnia przestępstwa, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionym błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność albo winę; jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Art. 30 Nieświadomość bezprawności

Nie popełnia przestępstwa, kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionej nieświadomości jego bezprawności; jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.

Art. 31 Niepoczytalność i poczytalność ograniczona

- §1. Nie popełnia przestępstwa, kto, z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem.
- §2. Jeżeli w czasie popełnienia przestępstwa zdolność rozpoznania znaczenia czynu lub kierowania postępowaniem była w znacznym stopniu ograniczona, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary.
- §3. Przepisów §1 i 2 nie stosuje się, gdy sprawca wprawił się w stan nietrzeźwości lub odurzenia powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności, które przewidywał albo mógł przewidzieć.

Monika Zima-Parjaszewska

Moje prawo do sądu

1. Cel zajęć

Wiedza

Zapoznanie uczestników/uczestniczek z pojęciem „sąd”, „trybunał”, „postępowanie sądowe”.

Umiejętności

Nabywanie umiejętności rozróżniania spraw cywilnych, karnych, administracyjnych.

Wartości

Kształtowanie postaw legalistycznych u osób z niepełnosprawnością intelektualną.

2. Czas trwania – 90 minut (w tym krótka przerwa)

3. Materiały

Flipchart (tablica, arkusz papieru), kartki papieru, pisaki, flamastry, taśma klejąca, wydruk artykułów z Konstytucji i Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami (załącznik nr 2), opisy spraw (załącznik nr 3), przykładowe wyroki i postanowienia sądowe (załącznik nr 4).

Publikacja w tekście łatwym do czytania i zrozumienia „Moje prawa. Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o postępowaniach sądowych”.

4. Metody pracy

Mini wykład, praca indywidualna, praca w grupie, burza mózgów, dyskusja, wypowiedź indywidualna na forum, symulacja rozprawy sądowej.

5. Konspekt zajęć

- Powitanie, przypomnienie ram organizacyjno-czasowych, wprowadzenie do tematu
- Co wiemy o sądach
- Prawo do sądu
- Jakie są w Polsce sądy
- Co trzeba wiedzieć o postępowaniach sądowych

6. Przebieg zajęć

Wprowadzenie do tematu

Podczas dzisiejszych zajęć porozmawiamy o sądach i postępowaniach sądowych. Dowiemy się jakie są w Polsce sądy i jak działają. Będziecie mogli poczuć się jak sędziowie.

Poznamy też Europejski Trybunał Praw Człowieka.

Zajęcia będą trwały 90 minut. W trakcie zrobimy sobie krótką przerwę. Podczas zajęć wszystkich obowiązują wspólnie ustalone zasady (kontrakt).

Pokazujemy uczestnikom/uczestniczkom spisany na wcześniejszych zajęciach kontrakt i odczytujemy wszystkie jego punkty. Jeśli uczestnicy/uczestniczki chcą dodać jakąś zasadę, dopisujemy.

Co wiemy o sądach

Zajęcia dotyczące prawa do sądu są uzupełnieniem wszystkich zajęć podejmujących tematy prawne w trzech częściach „Scenariuszy zajęć dla self-adwokatów” oraz odpowiedzią na zgłaszane przez osoby wspierające potrzeby w zakresie wiedzy prawnej. PSONI dostrzega w ostatnich latach coraz więcej możliwości korzystania przez osoby z niepełnosprawnością intelektualną z wybranych praw, np. prawa do edukacji, prawa do podjęcia zatrudnienia, prawa do zabezpieczenia społecznego, ale wciąż powszechne są ograniczenia w dostępie do ochrony ich przestrzegania, czyli dostępie do wymiaru sprawiedliwości¹. Tymczasem prawo do sądu stanowi jedną z podstawowych zasad demokratycznego państwa prawa i jest jednym z fundamentalnych praw podmiotowych jednostki. Jego realizacja jest gwarancją praworządności i przestrzegania innych wolności i praw człowieka. Self-adwokaci i self-adwokatki coraz częściej biorą udział w postępowaniach sądowych czy przed organami ścigania, np. jako świadkowie. Oczywiście zdarzają się także sytuacje, w których są oskarżonymi przed sądem karnym lub też pozwany przed sądem cywilnym.

Wśród wielu trudności, na jakie mogą napotkać w sądzie należy wymienić zarówno istniejące przepisy prawa, instytucje prawne, praktykę ich stosowania, ale także stereotypy na temat niepełnosprawności intelektualnej oraz faktycznie istniejących trudności po stronie tych osób, na przykład w rozumieniu przez nie procedury sądowej. Mając na uwadze charakter niepełnosprawności i jej konsekwencji w funkcjonowaniu we wszystkich sferach życia, osobom z niepełnosprawnością intelektualną powinna być zapewniona odpowiednia do ich potrzeb i możliwości reprezentacji ochrona prawna, jak również specjalistyczne wsparcie na każdym etapie postępowania sądowego.

1. Szczegółowo na ten temat: Osoba z niepełnosprawnością intelektualną w postępowaniach sądowych i przed innymi organami. Poradnik praktyczny, red. B. E. Abramowska, M. Zima-Parjaszewska, PSONI, Warszawa 2015. Niniejsze wprowadzenie do zajęć w oparciu o tę publikację.

Jednym z problemów uczestnictwa w postępowaniach sądowych i przed innymi organami jest komunikacja z osobą z niepełnosprawnością intelektualną. Kluczowe jest jednak uznanie, że każda osoba z niepełnosprawnością ma prawo do udziału w postępowaniu sądowym, które jej dotyczy. Wynika to nie tylko z Konstytucji RP, ale przede wszystkim z Konwencji ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami. Artykuł 13 ust. 1 Konwencji gwarantuje osobom z niepełnosprawnościami na zasadzie równości z innymi, skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, m.in. poprzez obowiązek wprowadzenia dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do wieku osób z niepełnosprawnościami, we wszelkich postępowaniach prawnych, w tym na etapie śledztwa i innych form postępowania przygotowawczego. Dodatkowo, Konwencja zwraca uwagę, że dostęp ten może oznaczać udział bezpośredni lub pośredni w postępowaniu, ale musi być on skuteczny. Wyróżnia przy tym sytuację osób z niepełnosprawnościami jako świadków postępowań.

Ponadto, w ust. 2 art. 13 Konwencji wskazuje się na konieczność odpowiednich szkoleń osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości, w tym w policji i więziennictwie, by wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości na zasadzie równości z innymi.

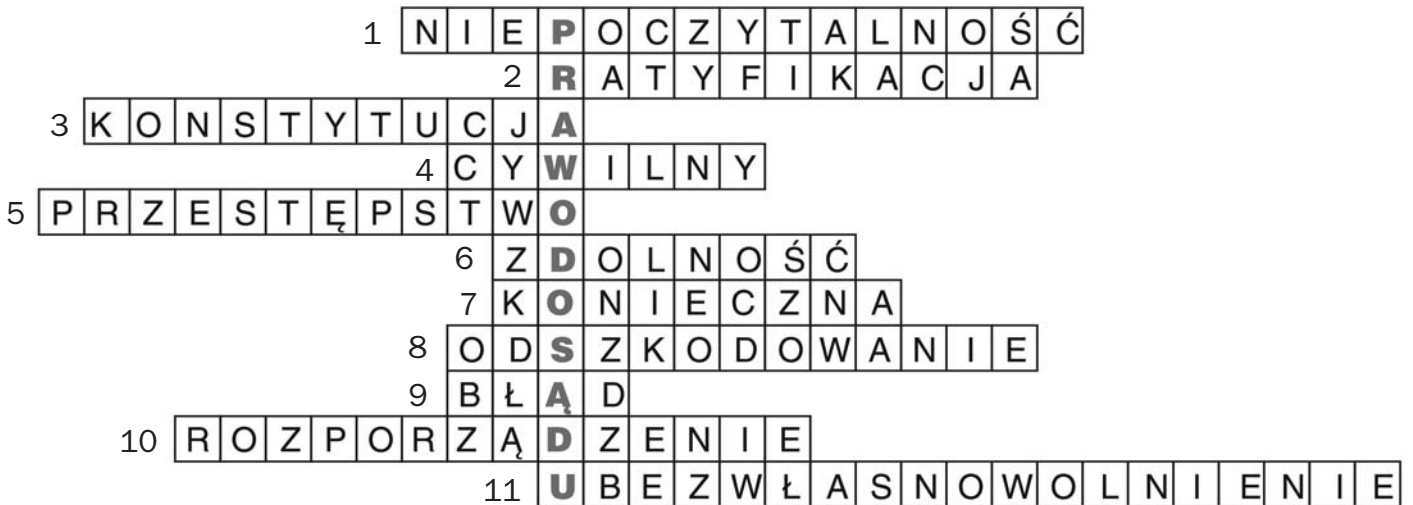
W związku z tym, mając na uwadze art. 13 Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami, chodzi o zagwarantowanie każdej osobie z niepełnosprawnością intelektualną w szczególności:

1. domniemania jej zdolności do reprezentacji i udziału w sprawie;
2. dostępu do informacji prawnej adekwatnej do jej możliwości poznawczych;
3. czytelnych i zrozumiałych formularzy pism procesowych;
4. możliwości zastosowania różnorodnych form komunikacji, w szczególności nie tylko werbalnej lub pisemnej;
5. udziału w sprawie ekspertów w zakresie niepełnosprawności intelektualnej (komunikacji, funkcjonowania, sytuacji społecznej), niekoniecznie biegłych sądowych;
6. możliwości skorzystania z pomocy osoby wspierającej w postępowaniu, bez utraty możliwości samodzielnego działania;
7. możliwości ustanowienia przedstawiciela z urzędu, nie skutkującego wyłączeniem jej z postępowania;
8. dostępu do nieodpłatnej pomocy prawnej.

Zajęcia na temat prawa do sądu należy rozpocząć od przypomnienia, co to jest odpowiedzialność prawna.

Każdy człowiek ma obowiązek przestrzegania prawa. Jeśli ktoś narusza prawo, czyli go nie przestrzega, to ponosi odpowiedzialność.

Podziel uczestników/uczestniczki na dwie grupy, które będą ze sobą rywalizować. Wykorzystaj do tego np. losowanie numerów czy też odliczanie do dwóch. Powiedz uczestnikom/uczestniczkom, że masz przygotowaną krzyżówkę, która pozwoli przypomnieć to, czego się ostatnio nauczyli. Przy każdej odpowiedzi poproś, żeby grupa opowiedziała wszystko, co pamięta na dany temat.

1. Sytuacja według prawa, kiedy ktoś nie rozumie, co się z nim dzieje, na ma świadomości
2. Jest potrzebna, żeby umowa międzynarodowa mogła w Polsce obowiązywać. Wykonuje ją Prezydent
3. Jest najważniejszym aktem prawa
4. Kodeks, w którym są przepisy o sprawach między osobami fizycznymi i prawnymi
5. Jest o nich dużo w kodeksie karnym
6. Na przykład prawna albo do czynności prawnych
7. To obrona, dzięki której nie ponosi się odpowiedzialności
8. Trzeba to zapłacić, jak się komuś zrobi szkodę
9. Jak ktoś się myli w swoich działaniach prawnych
10. Wydają je ministrowie, żeby wykonać ustawę
11. Może być całkowite lub częściowe.

Podsumuj tę część zajęć, wskazując, że z odpowiedzialnością prawną związane są sądy i prawo do sądu. Jeśli ktoś nie przestrzega prawa, to jego sprawa może trafić do sądu. Ale jeśli ktoś narusza prawa self-adwokata lub self-adwokatkę, to oni też mogą skierować taką sprawę do sądu. Porozmawiaj z uczestnikami i uczestniczkami na temat sądów, prawników, spraw, które znają. Postaraj się dowiedzieć, czy kiedyś byli w sądzie.

Znacie jakieś seriale albo programy telewizyjne o sądach i prawnikach? Albo o kancelariach prawnych? Na przykład „Prawo Agaty”, „Ally McBeal”, „Sędzia Anna Maria Wesołowska”.

Może macie w rodzinie jakiegoś prawnika? Jacy oni są?

Są różni prawnicy i wykonują oni różne zadania. Są sędziowie, adwokaci, radcy prawni, notariusze, prokuratorzy. Wszyscy prawnicy pracują z przepisami prawa. Czy wiecie, czym się dokładnie zajmują? Czym się różni prokurator od sędziego? A czym się zajmuje notariusz?

Prawo do sądu

Powiedz, że wszyscy prawnicy pomagają w korzystaniu z różnych praw, dlatego mają związek z prawem do sądu. Podziel uczestników na 3 grupy i rozdaj im wydruk artykułów, które mówią o prawie do sądu (załącznik nr 2). Postaraj się, żeby w każdej grupie znalazła się przynajmniej jedna osoba, która potrafi czytać. Jeśli w grupie nikt nie potrafi czytać, Ty możesz odczytywać konkretne artykuły. Niech każda grupa wybierze jeden z trzech wskazanych w załączniku artykułów i spróbuje o nim opowiedzieć.

Każdy człowiek ma prawo do sądu. O prawie do sądu mówi Konstytucja i umowy międzynarodowe. O prawie osób z niepełnosprawnością do sądu mówi art. 13 Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami. To prawo jest także zapisane w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka.

Tę Konwencję uchwaliła w 1950 roku Rada Europy. Obie Konwencje obowiązują w Polsce.

Polska musi przestrzegać prawa do sądu.

Prawo do sądu oznacza, że:

- każdy może skierować do sądu swoją sprawę, a sąd tę sprawę rozpatrzy*
- sąd będzie niezależny, bezstronny i niezawisły. To znaczy, że sędzia będzie orzekał zgodnie z prawem i swoją wiedzą, a nie jak ktoś mu każe.*
- sprawa będzie jawnie rozpatrywana, czyli można się dowiedzieć co sąd robi*
- sprawa będzie rozpatrywana jak najszybciej*
- od decyzji sądu można się odwołać.*

Osoba z niepełnosprawnością intelektualną ma prawo do sądu, tak jak każdy człowiek.

Trzeba jej tylko pomóc w napisaniu pisma albo wspierać jak będzie zeznawać.

Obowiązkiem władzy jest wspieranie osób z niepełnosprawnością intelektualną we wszystkich problemach prawnych.

Jakie są w Polsce sądy?

Rozdaj każdemu uczestnikowi/uczestniczce broszurę „Moje prawa. Co osoba z niepełnosprawnością powinna wiedzieć o postępowaniach sądowych”.

Poproś, żeby każda osoba przeczytała rozdział „Sądy, trybunały i organy ochrony prawa w Polsce”. Następnie podziel uczestników/uczestniczki na kilkuosobowe grupy, które będą ze sobą konkurowały.

Poproś, by to grupy nawzajem zadawały sobie pytania z tego tekstu. Na przykład:

Jakie są w Polsce sądy?

Co to jest wydział cywilny?

Jakimi sprawami zajmuje się wydział rodzinny?

Co to jest sąd I instancji?

Co to jest sąd II instancji?

Jakie są w Polsce Trybunały?

Na koniec napisz na kilku kartkach flipcharta: Sąd Rejonowy Wydział Cywilny, Sąd Okręgowy Wydział Karny, Sąd Rejonowy Wydział Rodzinny i Nieletnich, Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych, Sąd Rejonowy Wydział Karny.

Przygotuj na mniejszych kartkach tematy różnych spraw (załącznik nr 3). Uczestnicy/uczestniczki mogą losować kartki i przyporządkowywać je do odpowiedniego sądu. Dzięki temu utrwali się ich wiedza na temat kompetencji poszczególnych sądów i innych organów.

Sąd Rejonowy Wydział Cywilny:

1. Sprawa spadku po zmarłej babci
2. Sprawa odszkodowania za rozbicie okna
3. Sprawa odsetek za kupno na raty laptopa.

Sąd Okręgowy Wydział Karny:

1. Sprawa zabójstwa.

Sąd Rejonowy Wydział Rodzinny i Nieletnich

1. Sprawa alimentów na dzieci
2. Sprawa pobicia kolegi przez ucznia
3. Ustalenie, kto jest ojcem dziecka.

Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

1. Sprawa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, który nie chce wypłacić renty
2. Sprawa pracodawcy, który nie zapłacił pracownikom pensji.

Sąd Rejonowy Wydział Karny

1. Sprawa kradzieży roweru z garażu
2. Sprawa pobicia mężczyzny w barze.

Co trzeba wiedzieć o postępowaniach sądowych

Ponownie odwołaj się do broszury „Moje prawa”. Poproś, żeby każda grupa przeczytała inny rozdział z broszury i wymyśliła ciekawy sposób, jak o tym opowiedzieć pozostałym:

- Moje prawa w sądzie
- Postępowanie cywilne
- Postępowanie karne
- Rady i wskazówki.

Rozdziały dotyczące postępowań są trudniejsze, więc dobierz je do możliwości grup. Ze względu na opracowanie w broszurze, scenariusz nie powtarza już opisów w tekście łatwym w tym miejscu. Zaproponuj różne sposoby na przedstawienie zdobytej wiedzy. Na przykład program telewizyjny, scenka rodzajowa, plakat.

Dopytuj uczestników/uczestniczki o wszystkie kwestie, by upewnić się, czy zrozumieli materiał.

W postępowaniu cywilnym obowiązuje bardzo ważna zasada ciężaru dowodowego. Ciężar dowodu oznacza, że trzeba coś udowodnić.

Osoba, która kieruje sprawę do sądu, musi udowodnić, że sprawa miała miejsce.

Jeśli ktoś nie ma dowodów, to może przegrać sprawę.

W postępowaniu karnym obowiązuje zasada domniemania niewinności. To znaczy, że jeśli ktoś jest oskarżony o jakieś przestępstwo, na przykład o kradzież, to dopóki prokurator nie udowodni, że ta osoba naprawdę ukradła, to ta osoba jest niewinna.

Jak myślicie, co jest ważne, jak osoba z niepełnosprawnością bierze udział w postępowaniu sądowym? Na przykład jak dostała wezwanie z sądu i ma być świadkiem w sprawie o znęcanie się ojca nad matką. Czy można nie pójść do sądu?

A co jak ta osoba nie umie czytać?

A jak nie umie pisać?

A jak pójdzie do sądu i nie będzie rozumiała, co sędzia do niej mówi?

Pamiętajcie, że każda osoba z niepełnosprawnością intelektualną ma prawo do wsparcia w sądzie. Jeżeli sąd wezwał jakąś osobę na świadka, to ona ma obowiązek stawić się i złożyć zeznania.

Jeśli się nie stawia, może dostać karę pieniężną albo może być doprowadzona przymusowo przez policję. Jeśli osoba ma zwolnienie wystawione przez lekarza sądowego, to wtedy ma usprawiedliwioną nieobecność. Lista lekarzy sądowych jest zawsze na stronie internetowej sądu. Sąd może przesłuchać świadka nie tylko w sądzie, ale na przykład w jego domu.

Czasem sądy uznają, że osoby z niepełnosprawnościami nie mogą zeznawać, bo nic nie rozumieją, nie obserwują i nie pamiętają. To nieprawda. Osoba z niepełnosprawnością intelektualną ma prawo być świadkiem.

Uczestnicy/uczestniczki mogą się zamienić w grupach. Rozdaj każdej grupie 2 przykładowe wyroki sądowe (załącznik nr 4). Zapytaj, o czym są te sprawy, czy uczestnicy/uczestniczki słyszeli kiedyś o takich sprawach. Omów strukturę wyroków, zwróć uwagę na sygnaturę akt.

Sądy wydają wyroki, postanowienia lub zarządzenia.

Wyroki, które otrzymaliście są zanonimizowane. To znaczy, że nie ma w nich nazwisk ani imion, są tylko inicjały. Inicjały to pierwsze litery imienia i nazwiska.

W wyroku zawsze jest napisane jaki sąd wydał wyrok, kiedy to było.

Są też w nim przepisy prawa.

Widzicie taki znak: sygn. akt? Wiecie co to znaczy? To jest sygnatura akt, czyli numer sprawy. Jeśli będziemy pisali do sądu w tej sprawie, to zawsze trzeba napisać ten numer.

Wyroki i postanowienia mają uzasadnienia. W uzasadnieniu sąd tłumaczy, dlaczego podjął jakąś decyzję.

Na koniec zaproponuj, by uczestnicy wymyślili jakąś wyjątkowo trudną sprawę prawną. Zapiszcie ją. Na przykład sprawę rozwodu, albo kradzieży, a może wypadku samochodowego. Możesz także znaleźć opis lokalnej sprawy, która była znana mieszkańcom. Dopytuj o szczegóły. Chodzi o to, żeby uczestnicy spróbowali odegrać sprawę sądową, czyli wzięli udział w symulacji rozprawy. W tym celu najlepiej zorganizować dodatkowe spotkanie, na którym podzielisz role i ustalisz strategię działania.

Podsumowanie zajęć

Poproś uczestników/uczestniczki, by opowiedzieli, co po kolei działo się na zajęciach. Wykorzystaj do tego zapisane wcześniej kartki flipcharta, wydruki artykułów, staraj się, by nie ominęli żadnego etapu zajęć. Możesz przywoływać konkretne słowa, sytuacje, np. śmieszne momenty, tak by utrwalić wiadomości.

Rozmawialiśmy dzisiaj o sądach i postępowaniach sądowych. Każdy człowiek ma prawo do sądu. To znaczy, że do sądu może skierować swoją sprawę. Czytaliście o tym w Konstytucji i w Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami. Sąd to nie tylko budynek. Sąd to urząd, który decyduje w różnych sprawach ludzi, na przykład w sprawach karnych, cywilnych.

Wicie już, jakie są w Polsce sądy.

Sąd powinien wysłuchać każdej osoby z niepełnosprawnością intelektualną, która ma jakąś sprawę w sądzie.

Każdy człowiek może mieć trudności w rozumieniu tego, co się dzieje w sądzie. Sąd pracuje z przepisami prawa. To jest skomplikowane, dlatego warto prosić o pomoc pełnomocnika.

Na koniec rozdaj uczestnikom/uczestniczkom KARTĘ PRACY SELF-ADWOKATA „Moje prawo do sądu“ i poproś, by uzupełnili ją w domu.

Jeśli uczestnicy/uczestniczki będą chcieli uzupełnić ją podczas zajęć, postaraj się im to umożliwić.

Załącznik 1

KARTA PRACY SELF-ADWOKATA „Moje prawo do sądu”

Co to jest prawo do sądu?

.....

.....

.....

.....

.....

Jakie są w Polsce sądy?

.....

.....

.....

.....

.....

Kto to jest pełnomocnik?

.....

.....

.....

.....

.....

Co to jest apelacja?

.....

.....

.....

.....

.....

Załącznik 2

Prawo do sądu w wybranych aktach prawnych

Art. 45 Konstytucji

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i jawnego rozpatrzenia sprawy bez nieuzasadnionej zwłoki przez właściwy, niezależny, bezstronny i niezawisły sąd.
2. Wyłączenie jawności rozprawy może nastąpić ze względu na moralność, bezpieczeństwo państwa i porządek publiczny oraz ze względu na ochronę życia prywatnego stron lub inny ważny interes prywatny. Wyrok ogłaszany jest publicznie.

Art. 13 Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami

1. Państwa Strony zapewnią osobom z niepełnosprawnościami, na zasadzie równości z innymi osobami, skuteczny dostęp do wymiaru sprawiedliwości, w tym poprzez wprowadzenie dostosowań proceduralnych i dostosowań odpowiednich do ich wieku, w celu ułatwienia efektywnego udziału, bezpośrednio lub pośrednio, zwłaszcza jako świadków, we wszelkich postępowaniach prawnych, w tym na etapie śledztwa i innych form postępowania przygotowawczego.
2. Aby wesprzeć gwarancje skutecznego dostępu osób z niepełnosprawnościami do wymiaru sprawiedliwości, na zasadzie równości z innymi osobami, Państwa Strony będą popierać odpowiednie szkolenia osób pracujących w wymiarze sprawiedliwości, w tym w policji i więziennictwie.

Artykuł 6 Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności

1. Każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej. Postępowanie przed sądem jest jawne, jednak prasa i publiczność mogą być wyłączone z całości lub części rozprawy sądowej ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne, kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości.
2. Każdego oskarżonego o popełnienie czynu zagrożonego karą uważa się za niewinnego do czasu udowodnienia mu winy zgodnie z ustawą.
3. Każdy oskarżony o popełnienie czynu zagrożonego karą ma co najmniej prawo do:
  - a) niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia;
  - b) posiadania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony;
  - c) bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a jeśli nie ma wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony - do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu, gdy wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości;
  - d) przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oskarżenia oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia;
  - e) korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie rozumie lub nie mówi językiem używanym w sądzie.

Załącznik 3

Wykaz spraw sądowych

Sprawa spadku po zmarłej babci

Sprawa odszkodowania za rozbicie okna

Sprawa odsetek za kupno na raty laptopa

Sprawa zabójstwa

Sprawa alimentów na dzieci

Sprawa pobicia kolegi przez ucznia

Ustalenie, kto jest ojcem dziecka

Sprawa Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, który nie chce wypłacić renty

Sprawa pracodawcy, który nie zapłacił pracownikom pensji

Sprawa o mobbing

Sprawa kradzieży roweru z garażu

Sprawa pobicia mężczyzny w barze

Załącznik 4

Wyroki sądów

Sygn. akt III RC 112/17

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 26 września 2017 r.

Sąd Rejonowy w Krośnie III Wydział Rodzinny i Nieletnich

w składzie następującym:

Przewodniczący: SSR Renata Leja-Syniec
Protokolant: st.sekr.sądowy Małgorzata Zajdel

po rozpoznaniu w dniu 26 września 2017r. w Krośnie na rozprawie sprawy z powództwa M. P. (1) przeciwko K. P. oraz małoletniemu J. P. (1) reprezentowanemu przez matkę J. P. (2) o obniżenie alimentów

- I. **z a s ą d z a** od pozwanego M. P. (1) na rzecz K. P. raty alimentacyjne w kwocie po 450 (czterysta pięćdziesiąt) złotych miesięcznie, płatne z góry do dnia 10-tego każdego następującego po sobie miesiąca, począwszy od dnia 18 kwietnia 2017 r., z ustawowymi odsetkami na wypadek niezapłacenia którejkolwiek z rat w terminie, a to w miejsce alimentów zasądzonych wyrokiem SR w Krośnie z dnia 1 lipca 2013 r., sygn. akt III RC 216/12, zmienionych wyrokiem SO w Krośnie sygn. akt. I Ca 422/13,
- II. **o d d a l a** powództwo w pozostałym zakresie,
- III. **u s t a l a**, iż koszty postępowania w postaci opłat sądowych ponosi powód w dotychczasowym zakresie,
- IV. **z a s ą d z a** od powoda M. P. (1) na rzecz J. P. (2) kwotę 1200 /tysiąc dwieście złotych/ tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w sprawie,
- V. **n a d a j e** wyrokowi w punkcie I rygor natychmiastowej wykonalności.

Sygn. akt VI U 280/17

**WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ**

Dnia 24 stycznia 2018 r.

Sąd Rejonowy dla Warszawy Pragi-Północ w Warszawie
VI Wydział Pracy i Ubezpieczeń Społecznych

w składzie:

Przewodniczący:

SSR Wioletta Jodłowska-Nowicka

Protokolant:

Łukasz Michaluk

po rozpoznaniu w dniu 24 stycznia 2018 r. w Warszawie na rozprawie sprawy M. W. z udziałem zainteresowanego Przedszkola Publicznego nr 18 w W. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych II Oddziałowi w W. o świadczenie rehabilitacyjne na skutek odwołania M. W. od decyzji z dnia 21 lipca 2017 roku nr (...)- (...)

1. Zmienia zaskarżoną decyzję w ten sposób, że ustala, że odwołującej się M. W. przysługiwało prawo do świadczenia rehabilitacyjnego za okres od 02.08.2015 roku do 24.02.2016 roku oraz, że odwołująca się nie jest zobowiązana do zwrotu pobranego świadczenia rehabilitacyjnego z funduszu chorobowego w kwocie 9.904, 14 zł brutto (dziewięć tysięcy dziewięćset cztery złote czternaście groszy) za okres od 02.08.2015 roku do 24.02.2016 roku;
2. Zasądza od Zakładu Ubezpieczeń Społecznych II Oddział w W. na rzecz odwołującej się M. W. kwotę 180 zł (sto osiemdziesiąt złotych) tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego.

Karolina Makowiecka

Jak mówić o niepełnosprawności

1. Cele zajęć

Wiedza

Przypomnienie uczestnikom i uczestniczkom czym jest Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami.

Przypomnienie uczestnikom i uczestniczkom pojęcia „niepełnosprawność”.

Zapoznanie uczestników i uczestniczek z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Poznanie potrzeb i trudności osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Umiejętności

Nabycie umiejętności definiowania pojęcia „niepełnosprawność”.

Nabycie umiejętności rozpoznawania i mówienia o różnych rodzajach niepełnosprawności.

Nabycie umiejętności rozpoznawania potrzeb osób z różnymi rodzajami niepełnosprawności.

Wartości

Zachęcanie uczestników i uczestniczek do czytania i poznawania Konwencji.

Uświadomienie uczestnikom i uczestniczkom różnych aspektów niepełnosprawności.

2. Czas trwania - 90 minut (w tym krótkie przerwy)

3. Materiały

Flipchart (tablica, arkusz papieru), markery, pisaki, długopisy, kilka sztuk nożyczek, kleje, czarne kartki, koperty z powycinanymi ilustracjami i zdjęciami.

Publikacja z serii „Biblioteka self-adwokata” pt. „Moje zdrowie psychiczne. Jak osoba z niepełnosprawnością intelektualną może dbać o swoje zdrowie psychiczne”.

Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami.

4. Metody pracy

Mini wykład prowadzącego, burza mózgów, dyskusja, praca w grupie, wypowiedź indywidualna na forum, praca indywidualna.

5. Konspekt zajęć (wypunktowane etapy zajęć)

- Powitanie uczestników zajęć
- Przypomnienie kontraktu
- Wprowadzenie do tematu.

Zaleca się, aby przed scenariuszem „Jak mówić o niepełnosprawności” przeprowadzić zajęcia na temat Konwencji o prawach osób z niepełnosprawnościami. W tym celu rekomenduje się przeprowadzenie zajęć wg scenariusza przygotowanego przez dr Monikę Zimę-Parjaszewską pt. „Konwencja o prawach osób z niepełnosprawnościami”, zamieszczonego w publikacji „Scenariusze zajęć dla self-adwokatów. Poradnik metodyczny dla profesjonalistów. Część pierwsza”, na stronach od 79 do 90.

Zaleca się przedstawić uczestnikom i uczestniczkom fragment dotyczący Konwencji (strony 84-87).

- Burza mózgów:
  - Kim jest osoba z niepełnosprawnością?
  - Jak mówić o osobie z niepełnosprawnością?
  - Jakie są rodzaje niepełnosprawności?
  - Jakie potrzeby mają osoby z różnymi niepełnosprawnościami?
  - Jak zachowywać się w stosunku do osoby z niepełnosprawnością?
  - Podsumowanie zajęć.

6. Przebieg zajęć

Wprowadzenie do tematu

Na dzisiejszych zajęciach porozmawiamy o osobach z różnymi niepełnosprawnościami. Wspólnie zastanowimy się jakie są rodzaje niepełnosprawności? Ustalimy jak można mówić do osoby z niepełnosprawnością z szacunkiem dla jej godności osobistej. Dowiemy się jakich słów nie można używać. Pomyślimy, z czym osoby z niepełnosprawnością mogą mieć problem i jakiego wsparcia potrzebują.

Zajęcia będą trwały 90 minut. W czasie zajęć zrobimy przerwę. Ważne, żeby na zajęciach przestrzegać kontraktu. Czy pamiętacie, co było napisane w kontrakcie?

Prowadzący wskazuje uczestnikom punkty kontraktu. Uczestnicy wspólnie czytają jego treść i ewentualnie dodają kolejne punkty.

Osoba z niepełnosprawnością

Czy wiesz kim są osoby z niepełnosprawnościami?

Czy spotkałeś kiedyś osobę z jakąś niepełnosprawnością?

Jeśli tak, zapisz na kartce flipcharta jaką miała niepełnosprawność?

Prowadzący na środku kartki flipcharta zapisuje lub przykleja słowa **osoba z niepełnosprawnością**. Celem zadania jest to, aby uczestnicy i uczestniczki zapisali jak najwięcej przykładów osób z niepełnosprawnościami. Pozwól, aby użyli wszystkich słów jakie znają. Mogą to być słowa pejoratywne i obraźliwe takie jak: ślepy, kaleka, karzeł, głuchol, upośledzony, debil, wariat, świr, psychol. Kiedy uczestnicy zakończą zadanie, prowadzący dopisuje lub dokleja brakujące słowa określające niepełnosprawności. Jeśli uczestnicy nie zapisali obraźliwych słów, prowadzący powinien zapisać kilka przykładów. Dzięki temu uczestnicy i uczestniczki będą mieli możliwość omówienia tego aspektu. Ważne jest, aby do każdego rodzaju niepełnosprawności zapisać zarówno obowiązującą, jak i pejoratywną nazwę.

Na kartce powinny znaleźć się takie określenia jak:

- osoba niewidoma
- osoba słabowidząca
- osoba głucha
- osoba słabosłysząca (niedosłysząca)
- osoba niskorośta
- osoba z trudnościami w poruszaniu się (np. na wózku, o kuli lub z balkonikiem)
- osoba z niepełnosprawnością intelektualną
- osoba z niepełnosprawnością psychiczną.

Jeśli na kartce pojawiły się pejoratywne wyrazy określające niepełnosprawność, rozdaj uczestnikom i uczestniczkom czarne kartki papieru i poproś, żeby zakryli te słowa.

Na flipcharcie zapisaliśmy różne nazwy osób z niepełnosprawnościami. Niektóre z nich są stare lub obraźliwe. Nie powinno się ich używać. Niektóre są dobre i tak powinniśmy mówić.

*Rozdam wam teraz czarne kartki. Waszym zadaniem jest zakryć te słowa, które są obraźliwe i których nie powinniśmy używać. Zastanówcie się chwilę a potem podejdźcie do tablicy i przyklejcie czarne kartki. Prowadzący odczytuje na głos pozostawione nazwy. Jeśli wszystkie pejoratywne określenia zostały zakryte, daje odpowiedni komentarz: *Bardzo dobrze poradziście sobie z tym zadaniem. Na tablicy pozostały wyrazy, których możemy używać mówiąc o osobach z niepełnosprawnościami.**

Prowadzący powinien zwrócić uwagę, że nie używa się już określenia „osoba upośledzona umysłowo” (choć w wielu jeszcze nie zmienionych od lat przepisach prawa ten termin jest). Powinno używać się terminu „osoba z niepełnosprawnością intelektualną”.

Rodzaje niepełnosprawności

Teraz przejdźmy do kolejnego zadania.

Czy wiecie po czym rozpoznać osoby z różnymi niepełnosprawnościami?

Prowadzący dzieli uczestników na 6 grup.

Każda grupa otrzymuje kartkę flipcharta z przyklejoną na środku osobą – kobietą albo mężczyzną oraz podpisem jaką ma niepełnosprawność (osoba niewidoma, słabowidząca, głucha, słabosłysząca, z niepełnosprawnością ruchu, niskorosta).

Na razie nie uwzględnia niepełnosprawności intelektualnej i psychicznej. Te niepełnosprawności zostaną omówione przez całą grupę.

Uczestnicy otrzymują również kopertę z różnymi przedmiotami przydatnymi osobom z niepełnosprawnościami. W każdej kopercie znajdują się te same wycięte ilustracje lub zdjęcia (okulary optyczne, ciemne okulary, biała laska, pies przewodnik, książka w alfabecie brajla, udźwiewkowany telefon, telefon z nawigacją na ekranie, lupa, moonookular, aparat słuchowy, pętla indukcyjna, wideotłumacz, wózek inwalidzki, kula, laska, balkonik, kartka z tekstem w formacie łatwym do czytania, zdjęcie osoby, która na koszulce ma napis „asystent” itp.)

Zadaniem każdej grupy jest wybór ilustracji lub zdjęć, dzięki którym można poznać jaką niepełnosprawność ma dana osoba. Wybierzcie te przedmioty, z których korzystają osoby z różnymi niepełnosprawnościami. Zróbcie to jak najszybciej i przyklejcie wokół osoby na kartce. Następnie jedna osoba z grupy przedstawi pozostałym uczestnikom jakie przedmioty wybrała jej grupa.

Prowadzący wspiera w omawianiu poszczególnych rodzajów niepełnosprawności:

Osoba z niepełnosprawnością wzroku - osoba niewidoma

Osoba niewidoma często zakłada ciemne okulary przeciwsłoneczne, nosi białą laskę albo chodzi z psem przewodnikiem.

Pies przewodnik jest specjalnie wyszkolony, żeby prowadzić osobę niewidomą.

Czy waszym zdaniem przechodnie mogą głaskać psa przewodnika?

Prowadzący czeka na odpowiedź. Jeśli jej nie otrzymuje lub podana odpowiedź jest błędna lub niekompletna uzupełnia ją:

Jeśli na ulicy widzisz osobę niewidomą z psem przewodnikiem nigdy go nie zaczepiaj. Pies przewodnik musi być skoncentrowany, żeby prowadzić swojego właściciela. Wołanie lub dotykanie takiego psa może doprowadzić do wypadku.

Zazwyczaj osoba niewidoma prowadzi psa na specjalnej rączce przy szelkach. Przy takiej rączce może być napis „nie dotykać”, „nie głaskać”, czasem jest trochę żartobliwy napis „pracuję” albo „jestem w pracy”. Pamiętaj, nie wołaj ani nie dotykaj takiego psa.

Jak myślicie dlaczego osoby niewidome używają białej laski?

Prowadzący czeka na odpowiedź. Jeśli jej nie otrzymuje lub podana odpowiedź jest błędna lub niekompletna uzupełnia ją:

Biała laska pomaga osobom niewidomym poruszać się na ulicach albo w budynkach. Laska jest cienka i dość długa. Osoba niewidoma idąc, trzyma ją z przodu przed sobą. Końcem laski zatacza takie kręgi, lekko dotyka tego co jest na jej drodze. Jeśli laska dotknie jakiejś przeszkody – schodka, kosza na śmieci, zaparkowanego na chodniku samochodu, to wie, żeby tam nie iść. Że musi ominąć tę przeszkodę.

Dzięki białej lasce także ludzie dookoła wiedzą, że osoba nie widzi. To ważne zwłaszcza przy przechodzeniu przez ulicę, czy w miejscach, gdzie jest tłum ludzi.

Osoba z niepełnosprawnością wzroku – osoba słabowidząca (niedowidząca)

Omawiając atrybuty osoby słabowidzącej prowadzący wskazuje na te same przedmioty, co u osoby niewidomej. Dodaje okulary z grubymi szklami, lupę lub monookular.

Przy wyjaśnianiu znaczenia nowych słów prowadzący może skorzystać ze słowniczka znajdującego się na końcu rozdziału.

Wskazuje również na inne zachowania, po których można rozpoznać osobę słabowidzącą.

Osoby słabowidzące można rozpoznać po ich zachowaniu. Na przykład rozglądają się niepewnie dookoła, patrzą na przedmioty lub napisy z bliska. Niektóre osoby słabowidzące, kiedy jest ciemno, nic nie widzą.

Niektóre osoby słabowidzące widzą to co jest blisko nich. Na przykład mogą przeczytać książkę, ale nie widzą tego, co jest daleko. Na przykład po drugiej stronie ulicy.

Osoba z niepełnosprawnością słuchu – osoba głucha

Prowadzący wyjaśnia pojęcie: osoba głucha.

Osoby, które nie słyszą określają siebie jako osoby głuche. Jeśli piszesz o osobach niesłyszących i chcesz okazać im szacunek, możesz użyć słów Głuchy, Głusi, pisanych dużą literą.

Prowadzący zadaje pytanie: **Czy wiecie jak porozumiewa się osoba głucha?**

Prowadzący czeka na odpowiedź. Jeśli jej nie otrzymuje lub podana odpowiedź jest błędna lub niekompletna uzupełnia ją:

Osoby głuche porozumiewają się za pomocą specjalnego języka. Tym językiem jest język migowy. Język migowy polega na wykonywaniu określonych ruchów (gestów) rękami i palcami. Każdy ruch jest inny, każdy oznacza inne słowo, literę lub liczbę. Mówi się, że te osoby migają.

Mieszkający w Polsce Głusi używają Polskiego Języka Migowego. Czasem na ten język mówi się w skrócie PJM. Polski Język Migowy jest troszkę inny niż języki migowe używane w innych krajach. Ale podstawowe określenia są takie same lub bardzo podobne. Dlatego osoby głuche z różnych krajów dosyć szybko się ze sobą „dogadują”, nawet jak się spotykają po raz pierwszy w życiu.

Niektóre osoby głuche potrafią mówić, choć często mówią dość niewyraźnie, trudno je zrozumieć. Inne osoby głuche używają tylko języka migowego.

W jaki sposób można porozumiewać się z osobami głuchymi, jeśli nie znacie Polskiego Języka Migowego? Czy znacie jakieś sposoby?

Prowadzący czeka na odpowiedź. Jeśli jej nie otrzymuje lub podana odpowiedź jest błędna lub niekompletna uzupełnia ją:

Niektóre osoby głuche potrafią czytać z ruchu warg. W czasie rozmowy wystarczy, żebyś bardzo wyraźnie mówił/mówiła a osoba głucha Cię zrozumie i odpowie. Ale nie możesz zasłaniać ust, musisz stać lub siedzieć prosto naprzeciw twarzy osoby głuchej, nie odwracać głowy jak mówisz. Panowie nie powinni też mieć gęstych wąsów, które zasłaniają górną wargę.

Z osobą głuchą można skontaktować się przez tłumacza Polskiego Języka Migowego. Tłumaczem może być osoba słysząca, która dobrze zna język migowy. Tłumaczem jest też specjalny program instalowany w komputerze lub w telefonie. Taki program nazywa się wideotłumacz.

Prowadzący pokazuje ikonę wideotłumacza.

Jeśli w jakimś urzędzie lub innym miejscu zobaczycie taki symbol to oznacza, że jest tam tłumacz Polskiego Języka Migowego.

Osoba z niepełnosprawnością słuchu – osoba słabosłysząca (niedosłysząca)

Osoby słabosłyszące najczęściej noszą aparat słuchowy w uchu lub za uchem, na przykład na zausznikach okularów. Dzięki aparatowi mogą lepiej słyszeć wszystkie dźwięki.

Osoba z niepełnosprawnością ruchu

*Osoby z niepełnosprawnością ruchu mogą poruszać się na wózku, używać kuli, laski lub balkonika. **Balkonik** to urządzenie, które pomaga w poruszaniu się. Balkoniki są bardzo różne – mogą mieć 4 kółka, 2 kółka i 2 nóżki, albo same 4 nóżki. To zależy jakie problemy ma konkretna osoba z niepełnosprawnością ruchu. Z balkonika korzystają także często osoby starsze.*

Osoba niskorostą, niskiego wzrostu

***Osobę niskorostą** lub inaczej **niskiego wzrostu** możesz poznać po tym, że jest to osoba dorosła, która jest bardzo niska. Jej wzrost jest podobny do wzrostu dziecka. Niektórzy na osobę niskiego wzrostu mówią liliput. Kiedyś na taką osobę mówiło się karzeł. To bardzo brzydkie określenie. Nie powinno się tak mówić, Nie powinno się śmiać z takiej osoby. Osoby niskoroste uczą się, pracują, zakładają rodziny. Prowadzą samochód, jeśli został dostosowany do ich potrzeb. Tak jak dostosowane do ich wzrostu musi być mieszkanie czy miejsce pracy.*

Osoby z niepełnosprawnością psychiczną i intelektualną

Prowadzący zwraca się do wszystkich uczestników i uczestniczek:

Zastanówmy się teraz czy łatwo rozpoznać osoby z niepełnosprawnością intelektualną, czyli takie jak Wy, albo osoby z niepełnosprawnością psychiczną.

Czy wiecie na czym polega niepełnosprawność psychiczna?

Prowadzący czeka na odpowiedź. Jeśli jej nie otrzymuje lub podana odpowiedź jest błędna lub niekompletna uzupełnia ją:

Osoby z niepełnosprawnością psychiczną to takie, które chorują na przykład na depresję albo schizofrenię.

Czy wiecie co to jest depresja albo schizofrenia?

Jak można poznać, że osoba choruje na depresję albo schizofrenię?

Prowadzący dzieli uczestników i uczestniczki na dwie grupy i rozdaje im broszury pt. „Moje zdrowie psychiczne”. Następnie prosi uczestników i uczestniczki, żeby wyszukali i opowiedzieli czym jest depresja i schizofrenia. W razie potrzeby uzupełnia informację.

Prowadzący podsumowuje, że osobę z niepełnosprawnością psychiczną można czasami rozpoznać po jej zachowaniu, kiedy jest chora. Jeśli bierze leki i dobrze się czuje, nie można rozpoznać niepełnosprawności psychicznej.

A po czym można rozpoznać osoby z niepełnosprawnością intelektualną?

Z czym mogą mieć trudność?

Każdy uczestnik i każda uczestniczka dostaje kolorowe kartki, na których zapisuje swoje pomysły. Następnie wspólnie czytają i przyklejają do flipcharta.

Prowadzący podsumowuje trudności osób z niepełnosprawnością intelektualną:

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mogą mieć problemy z:

- mówieniem i rozmową
- czytaniem i pisanem
- uczeniem się
- zapamiętywaniem i koncentracją uwagi
- rozumieniem różnych sytuacji społecznych.

Bariery w życiu osób z niepełnosprawnościami

Porozmawiajmy teraz o barierach, na które w codziennym życiu napotykają osoby z różnymi niepełnosprawnościami.

*Czy wiecie co oznacza słowo **bariera**?*

Prowadzący prosi uczestników i uczestniczki, aby podali skojarzenia ze słowem bariera. Potem podsumowuje, że bariera to przeszkoda w otoczeniu, która utrudnia albo uniemożliwia osobie z niepełnosprawnością samodzielne funkcjonowanie. Taką barierą mogą być schody dla osoby na wózku albo brak tłumacza języka migowego dla osoby głuchej.

Prowadzący podaje teraz kilka sytuacji. Każda sytuacja zapisana jest na oddzielnej kartce. Dzieli uczestników i uczestniczki na 3-, 4 osobowe grupy. Zadaniem każdej grupy jest wymyślenie i zapisanie, narysowanie lub przyklejenie wyciętych z gazety barier, na jakie mogą natknąć się osoby z różnymi niepełnosprawnościami (osoba niewidoma, słabowidząca, głucha, słabosłysząca, z niepełnosprawnością ruchu, niskorosła, z niepełnosprawnością intelektualną) w poniższych sytuacjach:

- wypełnienie formularza do paszportu
- podróż pociągiem nad morze
- zakupy w sklepie odzieżowym
- kupienie biletu do kina.

Przykładowe bariery:

wypełnienie formularza do paszportu: osoba niewidoma i słabowidząca – nie widzą druku i nie są w stanie go wypełnić w wersji papierowej; osoba głucha nie jest w stanie zadać pytania, ponieważ nikt w urzędzie nie zna języka migowego; osoba słabosłysząca – w urzędzie nie ma pętli indukcyjnej.

Pętla indukcyjna to urządzenie które pozwala osobom słabosłyszącym lepiej słyszeć. Pętlę indukcyjną montuje się w pomieszczeniu. Osoba słabosłysząca nastawia swój aparat słuchowy na połączenie z pętlą indukcyjną. Wtedy pętla wzmacnia jak ktoś mówi, a wycisza szum lub hałas w tym pomieszczeniu. Osoba, niskorosła lub osoba poruszająca się na wózku – formularze znajdują się zbyt wysoko i osoby nie są w stanie po nie sięgnąć, stoły, na których można uzupełnić dokumenty są zbyt wysokie, przed budynkiem są schody uniemożliwiające osobom na wózku samodzielny wjazd;

osoba z niepełnosprawnością intelektualną – nie wie jak wypełnić formularz, nie potrafi przeczytać tekstu ani go uzupełnić, nie może go podpisać ponieważ jest ubezwłasnowolniona.

Prowadzący zachęca grupy do wymyślenia jak najwięcej barier i trudności, których mogą doświadczać osoby z różnymi niepełnosprawnościami w wymienionych sytuacjach.

W kolejnym etapie tego zadania prowadzący dzieli grupę na kilka zespołów odpowiadających omawianym powyżej niepełnosprawnościom. Wszyscy członkowie każdej grupy mają wymyślić i przedstawić scenkę dotyczącą barier i trudności, na które w danej sytuacji może napotkać osoba z jakąś niepełnosprawnością.

Na koniec prowadzący podsumowuje to zadanie:

Sami przekonaliście się ile barier muszą pokonać osoby z niepełnosprawnościami, żeby załatwić codzienne sprawy. Teraz możecie wyobrazić sobie, że jesteście wynalazcami i możecie pomóc osobom z różnymi niepełnosprawnościami. Podajcie przykłady różnych rozwiązań, które ułatwiają osobom z niepełnosprawnością samodzielne funkcjonowanie i wykonywanie codziennych zajęć. Podajcie przykłady, które znacie. Może sami wymyślicie jakieś nowe rozwiązanie.

Racjonalne dostosowania

Prowadzący udostępnia uczestnikom gazety, pisaki, kredki.

Podczas podsumowania zadania prowadzący omawia i wyjaśnia następujące rozwiązania, które ułatwiają osobom z niepełnosprawnością samodzielne funkcjonowanie:

Osoby niewidome i słabowidzące:

- okulary
- biała laska
- pies przewodnik
- ramka do podpisu
- alfabet brajla
- czytnik
- udźwiękowiony telefon komórkowy
- udźwiękowiony komputer
- nawigacja
- płynomierz
- wypukłe płytki na podłodze i chodnikach
- jaskrawożółte pasy naklejone na brzegach schodów
- oznaczenie przycisków w windzie i innych miejscach w alfabecie braja.

Osoby głuche i słabosłyszące:

- tłumacz Polskiego Języka Migowego
- wideotłumacz
- aparat słuchowy
- pętla indukcyjna

Osoba z niepełnosprawnością ruchu:

- wózek
- kula, laska
- balkonik
- podjazdy
- windy
- schodołaz
- platforma przyschodowa
- obniżone krawężniki
- niskie lady, stoły, wieszaki w szatni.

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną i psychiczną:

- informacja w tekście łatwym do czytania i zrozumienia
- self-adwokatura
- wspierane podejmowanie decyzji
- mieszkanie treningowe, wspomagane
- asystent osoby z niepełnosprawnością
- trener pracy.

*Te wszystkie przedmioty i rozwiązania, które wymieniliśmy ułatwiają osobom z niepełnosprawnościami samodzielne funkcjonowanie. Są to **racjonalne dostosowania**. Czy już kiedyś spotkaliście się z takim określeniem?*

Jeśli czytaliście Konwencję ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami to na pewno spotkaliście się z tym określeniem. Racjonalne dostosowanie to na przykład urządzenie, które umożliwia osobom z niepełnosprawnością samodzielne funkcjonowanie. Racjonalnym dostosowaniem dla osób niewidomych może być udźwignięty telefon. Dzięki niemu osoba niewidoma może sama wysłać eemesy, rozmawiać a nawet płacić rachunki przez telefon.

Racjonalnym dostosowaniem dla osób głuchych może być wideotłumacz w urzędzie. Dzięki temu programowi osoby głuche mogą porozumieć się z urzędnikami.

A teraz zastanówcie się co jest racjonalnym dostosowaniem dla osób z niepełnosprawnością intelektualną?

Zapamiętajcie! Kiedy Polska ratyfikowała Konwencję o prawach osób z niepełnosprawnościami, to Konwencja stała się obowiązującym prawem. Polska zobowiązała się do zapewniania racjonalnych dostosowań. To oznacza, że musi zapewnić wszystkim osobom z niepełnosprawnościami dostęp do miejsc publicznych, informacji, wiedzy, nauki, mieszkalnictwa, służby zdrowia w swoim najbliższym otoczeniu. Osoby z niepełnosprawnościami mają prawo domagać się takich rozwiązań tam, gdzie ich nie ma.

Odpowiednie zachowanie wobec osoby z niepełnosprawnością

Teraz, kiedy wiecie jakie trudności mogą mieć osoby z różnymi niepełnosprawnościami, zastanówcie się jak możecie im pomóc. Czy wiecie jak należy zachowywać się wobec osoby z niepełnosprawnością i jak zaproponować jej pomoc?

Prowadzący dzieli uczestników na 4 grupy. Każda z grup otrzymuje jedną sytuację do rozwiązania.

1. W jaki sposób zaproponujesz pomoc osobie niewidomej, która jest w nowym miejscu i chce przejść przez ulicę po pasach. Na przejściu nie ma świateł, ani sygnalizacji dźwiękowej.
2. W jaki sposób możesz wytłumaczyć osobie słabosłyszącej, która prosi cię o wskazówki jak dojść do dworca kolejowego. Na ulicy jest hałas i osoba słabosłysząca nie rozumie co mówisz.
3. W jaki sposób możesz pomóc osobie na wózku załatwić sprawę w urzędzie, jeśli nie może wjechać do budynku ze względu na schody.
4. Jakiej pomocy potrzebuje osoba z niepełnosprawnością intelektualną, która chce kupić telefon komórkowy, ale nie wie jak i gdzie to zrobić?

Prowadzący podczas podsumowania zwraca uwagę uczestnikom i uczestniczkom, żeby zawsze najpierw zapytać osoby z niepełnosprawnością, czy potrzebują pomocy. Jeśli odpowiedzą, że nie potrzebują, nie można pomagać za wszelką cenę, na siłę.

Prowadzący daje wskazówki jak podejść do osoby niewidomej i zaoferować pomoc.

Powiedz, że najlepiej zapytać osobę niewidomą, jak można jej pomóc. Osoba niewidoma sama da wskazówki, co należy zrobić. Ważne jest, żeby jej nie szarpać, nie ciągnąć. Najlepiej - mówić co w danej sytuacji zamierzamy robić. Jeżeli chcemy odejść, powinniśmy o tym powiedzieć. Osoba niewidoma może poczuć się niezręcznie, kiedy zorientuje się, że mówi do siebie, bo jej rozmówca odszedł.

Podsumowanie zajęć:

Poproś uczestników i uczestniczki, by opowiedzieli, co działo się na zajęciach, co zwróciło ich szczególną uwagę. Zapytaj o najciekawsze momenty spotkania.

Na dzisiejszych zajęciach rozmawialiśmy o osobach z różnymi niepełnosprawnościami. Ustaliliśmy jak należy zwracać się do osób z niepełnosprawnością i jak o nich mówić. Rozmawialiśmy też o ich potrzebach i trudnościach. Dowiedzieliście się jakie przedmioty albo inne rozwiązania ułatwiają osobom z niepełnosprawnościami samodzielne funkcjonowanie.

Opowiedzcie proszę o waszych przemyśleniach, co zapamiętaliście z zajęć?

Na koniec rozdaj uczestnikom i uczestniczkom KARTĘ PRACY SELF-ADWOKATA „Jak mówić o niepełnosprawności” i poproś, by uzupełnili ją w domu.

Jeśli uczestnicy i uczestniczki będą chcieli uzupełnić ją podczas zajęć, postaraj się im to umożliwić.

Załącznik 1

KARTA PRACY SELF-ADWOKATA „Jak mówić o niepełnosprawności”

1. Jakie znasz rodzaje niepełnosprawności? Wymień je?

.....

.....

.....

.....

2. Zaznacz jedną prawidłową odpowiedź:

1) **Pętla indukcyjna to:**

- a) urządzenie w kuchni do gotowania
- b) urządzenie, które ułatwia słyszenie osobom z aparatem słuchowym
- c) lina, na którą łapie się dzikie konie

2) **Wspomagane podejmowanie decyzji to:**

- a) narzędzie, które ułatwia osobie z niepełnosprawnością podjąć samodzielną decyzję
- b) podejmowanie decyzji przez rodziców osoby z niepełnosprawnością
- c) program komputerowy

3) **Platforma przyschodowa ułatwia:**

- a) wjazd po schodach osobom z niepełnosprawnością ruchu, zwłaszcza osobom na wózkach
- b) przewóz towarów z miejsca na miejsce
- c) wjazd do windy

4) **Kto czyta informacje napisane w alfabecie brajla**

- a) osoby z niepełnosprawnością intelektualną
- b) osoby niewidome
- c) osoby z niepełnosprawnością ruchu

5) **Kto to jest osoba niskorosła?**

- a) osoba, która chodzi o kulach
- b) osoba dorosła, która nie urosła i która ma bardzo niski wzrost
- c) osoba, która nosi okulary

6) **Jak nazywa się dokument, w którym są zapisane prawa osób z niepełnosprawnościami?**

- a) Konstytucja
- b) Kodeks karny
- c) Konwencja ONZ o prawach osób z niepełnosprawnościami.

3. Połącz zdjęcie przedmiotu ułatwiającego osobie samodzielne funkcjonowanie z nazwą jej niepełnosprawności

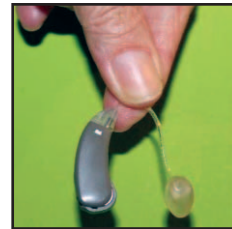
osoba niewidoma

osoba
z niepełnosprawnością
ruchu

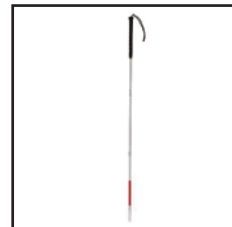
osoba głucha

osoba niskorosła

osoba
z niepełnosprawnością
intelektualną

osoba słabosłysząca

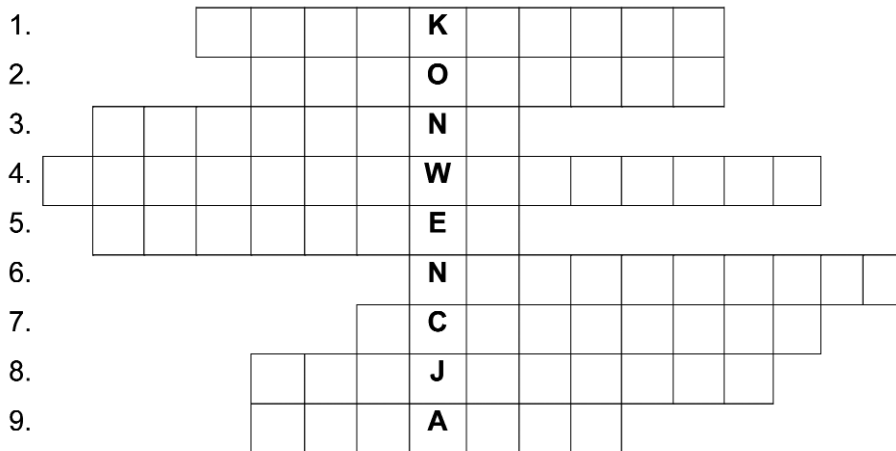

osoba słabowidząca

4 . Uzupełnij krzyżówkę

- 1) Jak nazywa się pętla, która ułatwia słyszenie osobom z aparatem słuchowym?
- 2) Jak nazywa się urządzenie, które powiększa tekst. Dzięki temu osoby słabowidzące mogą łatwiej przeczytać tekst.
- 3) Osoba, która wspiera osoby z niepełnosprawnością w wykonywaniu codziennych obowiązków to...
- 4) Jak nazywa się działanie, które uczy osoby z niepełnosprawnością intelektualną mówienia o swoich prawach?
- 5) Jak nazywa się alfabet, którego używają osoby niewidome?
- 6) Jak mówić o dorosłych osobach, które nie urosły i mają bardzo niski wzrost?
- 7) Jak nazywa się urządzenie, które pozwala osobom na wózek wjechać i zjechać po schodach?
- 8) Uzupełnij wyraz: . . . . . **dostosowanie** to takie rozwiązanie, które umożliwia osobie z niepełnosprawnością korzystanie ze wszystkich swoich praw.
- 9) Jak potocznie nazywa się sposób komunikowania się osób Głuchych?

W zadaniach wykorzystano zdjęcia:

Aparat słuchowy: www.pixabay.com

Balkonik: https://www.matopat24.pl/balkonik-rehabilitacyjny-staly-z-dwoma-kolkami_303

Biała laska: https://kule.pl/pl/p/Laska-dla-niewidomych-skladana-z-nylonowa-koncowka/133?utm_source=shoper&utm_medium=shoper-cpc&utm_campaign=shoper-kampanie-google&shop_campaign=6464667337&gclid=CjwKCAjwg6b0BRBMEiwANd1_Sle-YVLiG1KCbQsr7h2pAQ47x9C-GTdzKPKQI26sGB181nf_nxtHHhoCt18QAvD_BwE

Lupa: www.pixabay.co

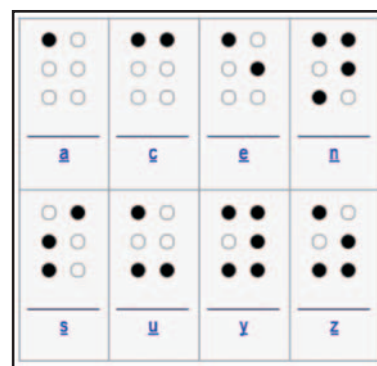
Załącznik 2

Słownik pojęć związanych z niepełnosprawnościami

Alfabet brajla to alfabet dla osób niewidomych. W alfabecie brajla każda litera i cyfra jest zapisana za pomocą wypukłych punktów. Każda litera ma 6 miejsc do zrobienia wypukłych punktów.

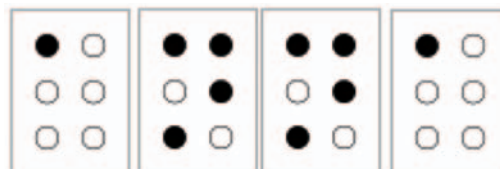
Każda litera ma inaczej ułożone wypukłe punkty.

To jest litera a.

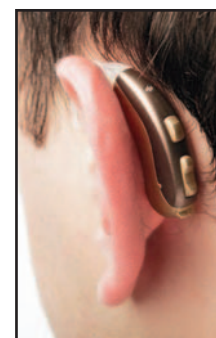
Osoby niewidome dotykają wypukłych punktów. Dzięki temu potrafią przeczytać litery, cyfry, słowa.

Na przykład imię Anna zapisuje się tak:

Aparat słuchowy to urządzenie, które pomaga lepiej słyszeć osobom słabosłyszącym.

Niektóre aparaty słuchowe wkłada się do ucha a niektóre nosi za uchem.

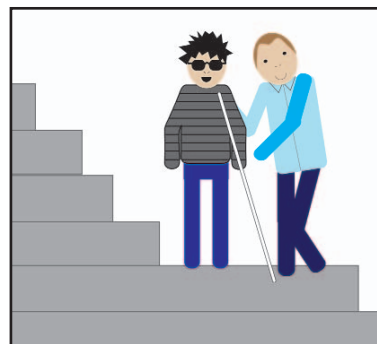

Balkonik to urządzenie do pomocy w poruszaniu się. Z balkonika korzystają osoby, które mają trudności z chodzeniem. Muszą podpieierać się w czasie chodzenia.

Biała laska pomaga osobom niewidomym lub słabowidzącym poruszać się po ulicach lub w budynkach. Dzięki białej lasce osoby niewidome wyczuwają przeszkody na swojej drodze. Na przykład schody lub krawężniki, a w mieszkaniach meble.

Osoba z białą laską daje informację innym ludziom, że nie widzi. To bardzo ważne przy przechodzeniu przez ulicę. Wtedy kierowcy powinni bardziej uważać.

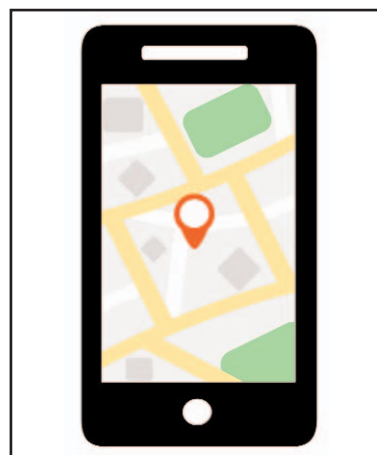
Czytark to urządzenie do czytania audiobooków (czytaj audiobooków) i słuchania muzyki. Można też w nim nagrywać swój głos. Na audiobook mówi się też książka mówiona. Najpierw jakaś osoba czyta na głos książkę i to nagrywa. Tak powstaje audiobook. Potem inni ludzie mogą słuchać tego nagrania.

Nawigacja w telefonie to program, w którym zapisane są mapy różnych miejsc na świecie. Na przykład miast i całych państw.

Taki program w skrócie nazywa się **GPS** (czytaj dzi pi es).

Program pokazuje i mówi jak dotrzeć do wybranego miejsca. To znaczy w którą stronę jechać albo iść.

Pętla indukcyjna to urządzenie, które pozwala osobom słabosłyszącym lepiej słyszeć.

Pętlę indukcyjną ustawia się w pomieszczeniu.

Osoba słabosłysząca nastawia swój aparat słuchowy na połączenie z pętlą indukcyjną.

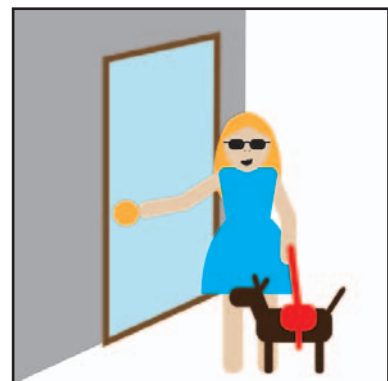
Wtedy dobrze słyszy co ktoś mówi, a nie słyszy szumu, hałasu. Pętle indukcyjne stosuje się w kinach, kościołach, w urzędach.

Pies przewodnik to pies specjalnie wyszkolony.

Jego zadaniem jest prowadzenie osoby niewidomej.

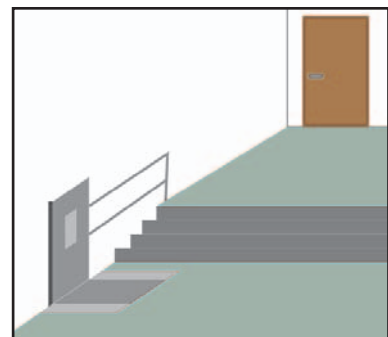
Obce osoby nie powinny wołać, dotykać, głaskać psa przewodnika. Pies musi być skoncentrowany, żeby dobrze prowadzić swojego właściciela.

Platforma przyschodowa to urządzenie, którym można wjechać i zjechać po schodach. Jest zamontowana wzdłuż schodów, przy ścianie.

Z platformy korzystają osoby na wózkach i inne osoby z trudnościami w poruszaniu się.

Na platformę można wjechać wózkiem, wejść z balkonikiem.

Polski Język Migowy (w skrócie **PJM**)

to język porozumiewania się osób głuchych w Polsce.

Polski Język Migowy polega na wykonywaniu specjalnych ruchów rękami, zwłaszcza palcami. Każdy ruch jest inny. Każdy ruch oznacza jakieś słowo, literę albo liczbę.

Jak ktoś używa języka migowego to mówi się, że **miga**.

Płynomierz to urządzenie używane przez osoby niewidome i słabowidzące.

Płynomierz zawieszają na naczyniu, do którego wlewamy wodę, herbatę lub inny płyn. Na przykład na szklance lub kubku.

Urządzenie zapiszczy, gdy woda dojdzie do odpowiedniego miejsca.

Płynomierz chroni przed przelaniem i rozlaniem płynu.

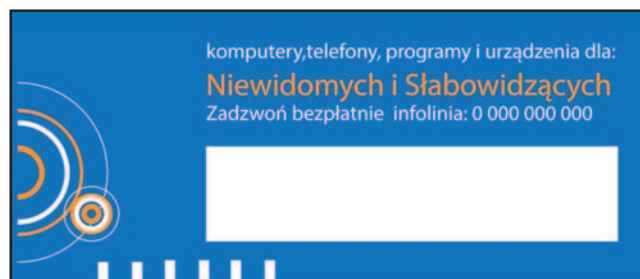

Ramka do podpisu

pomaga osobom niewidomym i słabowidzącym podpisać się w odpowiednim miejscu na dokumencie.

Ramkę na dokumencie ustawiają osoby widzące.

Osoby niewidome sprawdzają palcami gdzie jest ramka i podpisują się w środku. Takie ramki są w wielu urzędach.

Schodolaz to urządzenie, które ułatwia wjazd po schodach osobom z niepełnosprawnością ruchu, zwłaszcza osobom na wózkach.

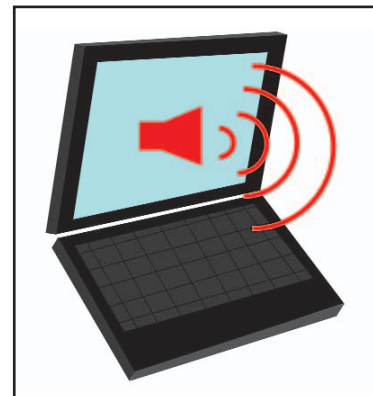
Schodolaz musi obsługiwać osoba sprawna.

Udźwiękowany komputer ma specjalny program dla osób niewidomych.

Program czyta na głos tekst na stronie internetowej, naciskane na klawiaturze litery i cyfry, nazwy folderów i plików.

Program pozwala osobom niewidomym pisać wiadomości mejlowe, tworzyć różne dokumenty i przeglądać strony internetowe.

Udźwiękowany telefon komórkowy

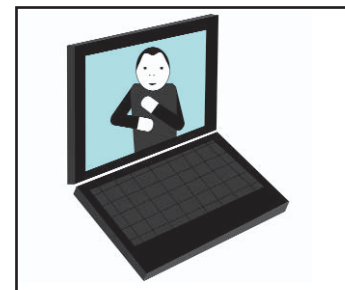
jest przeznaczony dla osób niewidomych i słabowidzących. Pomaga w pisaniu esemesów i mejli, i w wybieraniu numerów ze spisu kontaktów.

Kiedy osoba naciska na przycisk klawiatury, słyszy jaką wybrała literę lub cyfrę.

Telefon odczytuje treść przychodzącego esemesa, czyta imię lub numer osoby, która do nas dzwoni.

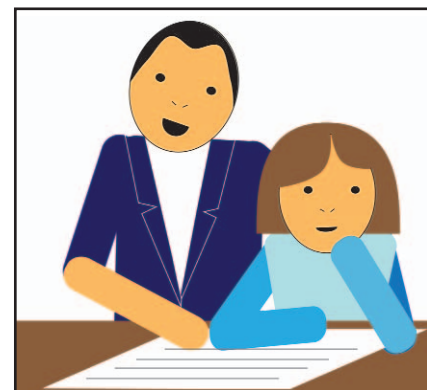
Wideo tłumacz to program w telefonie, na tablecie lub w komputerze. Dzięki temu programowi osoba głucha może połączyć się z tłumaczem Polskiego Języka Migowego. Tłumacz pomaga porozumieć się osobie głuchej z osobą słyszącą.

Wspierane podejmowanie decyzji

ułatwia osobom z niepełnosprawnością intelektualną samodzielne podjęcie decyzji o różnych sprawach w swoim życiu.

Osoby wspierające przekazują informacje w sposób łatwy i zrozumiały. Omawiają jakie mogą być skutki różnych wyborów. Osoba z niepełnosprawnością musi mieć tyle czasu, ile potrzebuje na zrozumienie tych informacji.

Potem podejmuje decyzję i przekazuje to, jaką decyzję podjęła.

Może to zrobić słowami. A jeśli nie mówi, może to zrobić w inny sposób. Na przykład pokazać palcem.

Dorota Tomaszewska

Self-adwokat w stowarzyszeniu

1. Cel zajęć

Wiedza

- Poznanie i zrozumienie pojęcia „stowarzyszenie”.
- Poznanie różnych rodzajów stowarzyszeń.
- Poznanie procedur tworzenia stowarzyszenia.
- Poznanie podstawowych dokumentów stowarzyszenia.
- Poznanie praw i obowiązków członków stowarzyszenia.

Umiejętności

- Nabywanie umiejętności przygotowania lub uzupełnienia danymi dokumentów potrzebnych do założenia stowarzyszenia.
- Nabywanie umiejętności formułowania celów społecznych, skierowanych na działanie dla dobra innych (osób, zwierząt, środowiska itp.).
- Nabywanie umiejętności uczestnictwa w spotkaniu członków stowarzyszenia.

Wartości

- Uświadczenie uczestniczkom/uczestnikom, że posiadają prawo do stowarzyszania się (ustawa Prawo o stowarzyszeniach).
- Uświadczenie uczestniczkom/uczestnikom, że jako pełnoletnie osoby (obywatele) mają zagwarantowaną w prawie możliwość poprawiania warunków swojego życia i innych.

2. Czas trwania – 90 minut (2 x 45 minut z krótką przerwą)

3. Materiały

Flipchart (tablica, arkusze papieru), markery, długopisy, kilka wydrukowanych kopii ustawy Prawo o stowarzyszeniach (sformatowanie tekstu wg standardu tekstu łatwego do czytania i zrozumienia), Statut PSONI (do pobrania ze strony www.psoni.org.pl), wydrukowane karty pracy oraz wzory do przygotowania Statutu Stowarzyszenia – załącznik nr 2.

Informacje dla prowadzących nt. stowarzyszenia jako formy działalności społecznej można znaleźć: <https://poradnik.ngo.pl/jak-rozpozacz-dzialalnosc-spoleczna-stowarzyszenie-rejestrowe-zwykle-czy-fundacja>

4. Metody pracy

Burza mózgów, wypowiedź indywidualna na forum, mini wykład, dyskusja, praca w grupach.

5. Konspekt zajęć:

- Powitanie uczestników zajęć
- Przypomnienie kontraktu
- Wprowadzenie do tematu
- Burza mózgów dot. wiedzy uczestniczek/uczestników na temat stowarzyszeń, w tym najlepiej znanej im organizacji (np. PSONI)
- Mini wykład na temat rodzajów stowarzyszeń (małe i zarejestrowane)
- Praca w grupach (przygotowanie plakatów dotyczących pomysłów działań/zadań dla stowarzyszenia małego oraz dla zarejestrowanego)
- Burza mózgów nt. tworzenia stowarzyszeń z podkreśleniem różnic pomiędzy stowarzyszeniem małym i zarejestrowanym, uświadamiająca, że istnieje konkretna ustawa Prawo o stowarzyszeniach.
- Praca z tekstem ww. ustawy (w zależności od możliwości uczestniczek/uczestników można przeglądać i czytać tytuły, samodzielnie przeczytać dowolnie wybrany fragment, podkreślić ważne słowa itp.)
- Podsumowanie pracy z tekstem – zwrócenie uwagi na to, co jest ważne w ustawie (szczególnie informacje z rozdz. 1 i rozdz. 2).
- Praca w grupie – napisanie statutu dla stowarzyszenia, które będzie zajmowało się jednym z działań wcześniej zapisanych na plakatach.
- Prezentacja propozycji – zwrócenie uwagi, które informacje, wynikające z ustawy Prawo o stowarzyszeniach (rozdz. 2 Art. 10.1) znalazły się w przygotowanych statutach.
- Przedstawienie statutu aktywnej organizacji, która działa lokalnie – zapoznanie uczestniczek/uczestników z prawami i obowiązkami członków stowarzyszenia.
- Mini wykład o prawach i obowiązkach członków stowarzyszenia – uświadomienie wagi aktywnego członkostwa.
- Podsumowanie - rozmowa o tym, czy warto tworzyć stowarzyszenia i w nich działać.

6. Przebieg zajęć:

Wprowadzenie do tematu

Dzisiejsze zajęcia będą trwały 90 minut (półtorej godziny). W trakcie zajęć zrobimy krótką przerwę. Przypominam o kontrakcie i szacunku dla zdania każdego self-adwokata.

Na zajęciach porozmawiamy o tym, co mogą obywatelki i obywatele zrobić, żeby ludziom żyło się lepiej. Będziemy rozmawiać o tym, jak można rozwiązywać problemy ludzi, poprawiać codzienne życie, działać dla siebie i dla innych. Przez chwilę zastanówcie się czy znacie jakieś sposoby, żeby zmieniać świat? Żeby pomagać innym? Zrobić coś dla siebie i tych, którzy są dla nas ważni... Czy self-adwokaci mogą zmieniać świat? Jeżeli tak, to jak mogą to robić? Czy lepiej coś robić razem czy samemu?

Jeżeli w trakcie rozmowy padnie słowo „stowarzyszenie” lub „fundacja”, prowadzący podąża za myślą. Dopytuje czy uczestniczki/uczestnicy znają jakieś stowarzyszenia, fundacje - jakie, czym się zajmują itp. Jeżeli nie – prowadzący podpowiada, naprowadza grupę.

*Tak, jak powiedzieliście – stowarzyszenia i fundacje działają dla innych. Działają, spotykają się, żeby robić coś dobrego dla ludzi, zwierząt, ziemi, czystego powietrza... W stowarzyszeniu wszystko zależy od osób, które je tworzą. To, co robi fundacja zależy od **fundatora**. Fundator to osoba, która daje pieniądze na fundację. Na jej pracę. To, co robi stowarzyszenie zależy od osób, które tworzą stowarzyszenie. Co jest dla Was lepsze – robić to, co sami wymyślicie czy robić to, co wymyśli ktoś inny? Choć fundator da Wam pieniądze, to powie – może nawet zażądać – żeby robić coś, czego nie chcecie. Może też nie pozwolić robić tego, co chcecie.*

Po wypowiedziach self-adwokatek/self-adwokatów prowadzący proponuje, żeby teraz porozmawiać o stowarzyszeniach. Zadaje pytania o to, czy w stowarzyszeniu są jakieś dokumenty, coś jest zapisane czy tylko ustalone. Po ustaleniu, że w stowarzyszeniu są jakieś dokumenty, dąży do pokazania dwu rodzajów stowarzyszeń – małego oraz zarejestrowanego.

Kiedy grupa znajomych się spotyka, często wpadają na pomysł, żeby zrobić coś dla siebie albo dla innych. Na przykład wymyślają, że w parku zrobią karmniki dla ptaków, albo wymyślają, że będą w soboty organizować zabawy dla małych dzieci. Mogą mieć bardzo różne pomysły. Może to być coś, co będzie tylko dla nich, np. zajęcia sportowe na basenie albo coś, czego potrzebują inni, np. pomoc starszym osobom w pracach domowych. Jeżeli coś robimy tylko dla siebie, albo małej grupy osób, to możemy założyć stowarzyszenie małe, czyli bez potwierdzenia w sądzie. Stowarzyszenie małe mogą założyć tylko 3 osoby i nie muszą zanosić dokumentów do sądu. Wystarczy, że te osoby napiszą regulamin działania. W regulaminie napiszą, co chcą robić i jak będą to robić. Muszą też wybrać jednego przedstawiciela albo zarząd. Później muszą złożyć dokumenty u starosty. Starosta pracuje w dużym budynku, który nazywa się starostwo. Dokumenty trzeba zanieść (zawieźć) do starostwa. (Jeżeli grupa działa w mieście na prawach powiatu, należy odpowiednio mówić o prezydencie miasta, urzędzie miejskim).

Kiedy chętnych do pracy jest więcej, czyli przynajmniej 7 osób, można założyć inne stowarzyszenie. Można powiedzieć, że jest to stowarzyszenie zarejestrowane w ogólnopolskim wykazie. Wtedy też trzeba przygotować dokumenty. Stowarzyszenie trzeba zarejestrować w sądzie, to znaczy, że trzeba tam zawieźć wszystkie przygotowane dokumenty. W każdym stowarzyszeniu władzę zawsze mają członkowie stowarzyszenia. Do założenia stowarzyszenia nie są potrzebne duże pieniądze, ale grupa osób, przyjaciół, którzy będą razem działali. Pomyślcie chwilę, czy znacie jakieś duże stowarzyszenie, które jest zarejestrowane w sądzie?

W tym czasie prowadzący przygotowuje stanowiska do pracy w grupach, a następnie pyta uczestniczki/uczestników o znane im stowarzyszenia.

Praca w grupach (przygotowanie plakatów dotyczących pomysłów działań/zadań dla stowarzyszenia małego oraz dla zarejestrowanego)

Rozłóż na podłodze/stole kilka kartek formatu A1 oraz tyle samo markerów. Na górze arkuszy napisz: Co może robić stowarzyszenie? Podziel uczestników na grupy i poproś, by napisali swoje pomysły.

Tu są rozłożone duże arkusze papieru i markery. Proszę, żebyście podzieli się na kilka grup. Przy każdym arkuszu może usiąść 3 albo 4 osoby. W każdej grupie niech będzie jedna osoba, która będzie zapisywała pomysły. Na górze arkusza jest napisane „Co może robić stowarzyszenie?”. Proszę, napiszcie wszystkie swoje pomysły. To, co znacie z telewizji, z gazet, z życia i to, co sami wymyślicie. Wszystkie pomysły są bardzo ważne.

Podejdź do każdej z grup i podpowiedz coś, zasugeruj. Gdy zobaczysz, że pomysły się wyczerpały, poproś grupy, żeby podkreśliły, które zadania może robić stowarzyszenie zarejestrowane (duże). Następnie poproś grupy, żeby przeczytały swoje pomysły. I zaproponuj, że teraz wspólnie zastanowią się nad tym, jak założyć stowarzyszenie.

Burza mózgow nt. tworzenia stowarzyszeń z podkreśleniem różnic pomiędzy stowarzyszeniem małym i zarejestrowanym, uświadamiająca, że istnieje konkretna ustawa Prawo o stowarzyszeniach.

Przygotuj flipchart i marker. Na górze kartki napisz: „Co potrzeba, żeby założyć stowarzyszenie?” Poproś, żeby któryś uczestnik notował ważne informacje.

Po naszej rozmowie macie już pomysły, co mogą robić stowarzyszenia. Wiecie też, że do założenia stowarzyszenia potrzebna jest mała albo duża grupa osób. Czy ktoś pamięta ile osób może założyć małe stowarzyszenie, które tylko się zgłasza do starosty/prezydenta miasta? Ile osób może założyć stowarzyszenie zarejestrowane w sądzie? Proszę, żebyście zastanowili się czy jest jakieś prawo, które mówi o pracy stowarzyszeń?

Prawdopodobnie uczestniczki/uczestnicy nie będą znali ustawy Prawo o stowarzyszeniach. Jeżeli tak będzie, powiedz im o ustawie i pokaż ją (najlepiej sformatowaną wg standardu tekstu łatwego do czytania).

Przeczytaj lub poproś osoby, które dobrze czytają, żeby przeczytały wybrane artykuły ustawy: Art. 1, 2, 3.1, 6, 8.1, 9.10, 11, 12, 17. Po każdym artykule wytłumacz, co oznaczają zapisane tam informacje.

Praca z tekstem ustawy

Rozdaj każdej uczestniczce/uczestnikowi sformatowany tekst ustawy.

Usiądźcie proszę wokół waszych plakatów. Popatrzcie, jak wygląda ustawa Prawo o stowarzyszeniach. Popatrzcie na te artykuły, które czytaliśmy... popatrzcie na te, których nie czytaliśmy. Czy coś zwróciło waszą uwagę? Czy jest w tej ustawie coś ciekawego i ważnego dla self-adwokatów?

Czy jest jakaś informacja o dokumencie, w którym będą zapisane ważne informacje o stowarzyszeniu?

Daj uczestniczkom/uczestnikom czas do namysłu i pozwól na swobodne wypowiedzi. Jeżeli mają trudności z odnalezieniem w tekście informacji o statucie, dopytuj o to, co jest zapisane w rozdziale 2 ustawy (art. 9 i 10). Podkreśl znaczenie tego dokumentu dla każdego stowarzyszenia.

Po tej części zajęć wskazane jest zrobienie krótkiej przerwy.

Dziękuję za dobrą pracę w grupach, za ciekawe pomysły i wasze wypowiedzi. Kiedy będziecie chcieli założyć swoje stowarzyszenie, to już będziecie wiedzieli, co trzeba zrobić. I w jakim dokumencie szukać informacji. Zapraszam teraz na przerwę. Po niej zapoznamy się ze statutem stowarzyszenia, czyli z dokumentem, w którym są wszystkie ważne informacje.

Praca w grupie – napisanie statutu stowarzyszenia

Proszę, żebyście zebrali się w grupy, w których wymyślaliście, co może robić stowarzyszenie. Stańcie przy swoich plakatach. Proszę, żeby każda grupa wybrała jedno działanie dla stowarzyszenia, np. może być .... (przytocz kilka propozycji zapisanych na plakatach). Wszyscy razem spróbujemy napisać statut jednego stowarzyszenia. Jakie stowarzyszenie proponujecie?

Prowadzący zapisuje pomysły na flipcharcie.

Statut stowarzyszenia będzie opracowany wg załącznika nr 2. Prowadzący rozdaje wszystkim uczestniczkom/uczestnikom załącznik nr 2. Następnie pisze na flipcharcie „STATUT stowarzyszenia...” i prosi o podanie pomysłu nazwy stowarzyszenia.

Utworzenie stowarzyszenia to dość poważna sprawa. Najpierw musi zebrać się grupa osób, które chcą razem robić coś dla innych, potem trzeba wszystko ustalić i przygotować dokumenty. Potem trzeba je zanieść albo do sądu, gdy chcemy zarejestrować stowarzyszenie albo do starosty, żeby wiedział, że powstało takie stowarzyszenie. Popatrzcie na swoje kartki. Jest tam kilka punktów, które powinny być w statucie stowarzyszenia. Czy ktoś może je przeczytać?

Wybrana osoba czyta punkty z załącznika nr 2 (str. 1).

Czy łatwo jest samemu wymyślić te wszystkie informacje, czy lepiej robić to razem? Kiedy ktoś chce być w stowarzyszeniu, to powinien różne zadania robić razem z innymi. Razem jest łatwiej coś zrobić. Spróbujmy teraz napisać statut naszego stowarzyszenia. Najpierw ustalmy nazwę.

(Uczestniczki/uczestnicy zgłaszają swoje pomysły, a prowadzący dąży do tego, żeby powstała nazwa, która zostanie zaakceptowana przez wszystkich. Następnie pisze nazwę na flipcharcie).

Rozdział pierwszy naszego statutu ma nazwę „Postanowienia ogólne”, co to znaczy? Co trzeba napisać w tym punkcie?

(uczestniczki/uczestnicy zgłaszają swoje pomysły, a prowadzący je zapisuje na flipcharcie).

Prowadzący omawia wszystkie punkty z załącznika i zapisuje pomysły. Kiedy wszystko jest uzupełnione, podsumowuje pracę i pyta uczestników, czy taki statut jest zgodny z ustawą Prawo o stowarzyszeniach. Po tej części zajęć proponuje obejrzenie statutu największego stowarzyszenia, które działa na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną – statutu PSONI.

Prezentacja statutu aktywnej organizacji, która działa lokalnie – zapoznanie uczestniczek/uczestników z prawami i obowiązkami członków stowarzyszenia.

Proszę, żebyście zastanowili się czy znacie jakieś stowarzyszenia, które pomagają osobom z niepełnosprawnością? Czy ktoś jest członkiem jakiegoś stowarzyszenia? Czy jest jakieś stowarzyszenie, w którym członkami są osoby z niepełnosprawnością intelektualną?

Jeżeli padnie nazwa Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną, to prowadzący proponuje obejrzenie statutu PSONI i sprawdzenie czy są tam jakieś informacje o prawach i obowiązkach członków stowarzyszenia. Jeżeli nazwa PSONI nie pojawi się prowadzący sam proponuje, żeby obejrzeć statut stowarzyszenia, które działa na rzecz osób z niepełnosprawnością intelektualną (szczególnie rozdz. III Członkowie, ich prawa i obowiązki).

Prowadzący rozdaje każdej z grup (przygotowującej plakat) wydrukowany statut PSONI (format A4)

Proszę, żebyście obejrżeli ten dokument. Jest to prawdziwy statut zarejestrowany w sądzie. Wszystko, co jest tam napisane musi być przestrzegane przez Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną. Przeczytajcie, jakie są prawa i obowiązki członków stowarzyszenia. Czy w tym stowarzyszeniu są osoby z niepełnosprawnością intelektualną?

Jakie obowiązki i prawa mają członkowie stowarzyszenia? Czy prawa i obowiązki są takie same dla wszystkich?

Mini wykład o prawach i obowiązkach członków stowarzyszenia

– uświadomienie wagi aktywnego członkostwa

Przeczytaj uczestniczkom/uczestnikom rozdział statutu PSONI pn. „Członkowie, ich prawa i obowiązki”. Dokładnie omów zwrot „osoby z niepełnosprawnością intelektualną posiadające świadomość członkostwa”. Spytaj jak uczestniczki/uczestnicy rozumieją ten zwrot. Dopytaj dlaczego takie zdanie jest zapisane w statucie? W rozmowie użyj słowa „członkini”, żeby zapoznać z nim uczestniczki i uczestników.

Przeczytajmy razem ten rozdział statutu, który mówi o prawach i obowiązkach członków stowarzyszenia. Zastanawia mnie, co znaczą słowa, że osoby z niepełnosprawnością intelektualną muszą posiadać świadomość członkostwa. Czy ktoś może mi to wytłumaczyć? Dlaczego tak jest napisane, że trzeba wiedzieć i rozumieć, że się jest w stowarzyszeniu? Co może się stać, gdy osoba z niepełnosprawnością nie ma świadomości, czyli nie wie, że jest w stowarzyszeniu?

Świadomość to inaczej wiedza o tym, kim jestem, co lubię, czego potrzebuję, że jest stowarzyszenie, w którym każdy członek może coś powiedzieć i zrobić dla innych. Czy ktoś jest członkiem lub członkinią stowarzyszenia? Członkinią stowarzyszenia jest kobieta a mężczyzna jest członkiem. Słowo członkini jest nowe i jeszcze rzadko się go używa. Kto z was jest w stowarzyszeniu?

Jeżeli ktoś zgłosi swoje członkostwo spytaj o to, co robi stowarzyszenie i co konkretnie robi ta osoba. Jeżeli nikt się nie zgłosi, spytaj czy uczestniczki/uczestnicy chcieliby być w stowarzyszeniu.

Możesz potem ponownie przeczytać niektóre artykuły ze statutu – rozdział „Członkowie, ich prawa i obowiązki”

Jeżeli dobrze znasz PSONI, możesz podzielić się własnym doświadczeniem pracy bądź członkostwa w nim. Jeżeli nie znasz, włącz stronę internetową www.psoni.org.pl i opowiedz uczestniczkom/uczestnikom o tym, czym zajmuje się stowarzyszenie. Na stronie znajdź i pokaż zakładkę self-adwokacji <https://psoni.org.pl/self-adwokaci/>

Przedstaw korzyści wynikające z tego, że jest się aktywnym członkiem lub członkinią oraz straty, kiedy nie korzysta się z praw członka.

Podsumowanie zajęć

Zajęcia zakończ przypomnieniem ich przebiegu.

Nasze zajęcia już się kończą. Dziś było wiele informacji i ćwiczeń. Zaczęliśmy od rozmowy o różnych stowarzyszeniach, niektórzy mówili o naszym stowarzyszeniu, że...

Potem rozmawialiśmy o tym, że można samemu założyć małe albo duże stowarzyszenie. Małe stowarzyszenie mogą założyć 3 osoby, trzeba napisać regulamin i zanieść go do... (starosty/prezydenta miasta na prawach powiatu). Duże stowarzyszenie może założyć 7 osób, albo więcej. Jaki dokument trzeba przygotować? (statut). Gdzie trzeba zanieść ten dokument? Jak mówi się o takim dużym stowarzyszeniu, że ono jest... (zarejestrowane lub rejestrowe). Później pisaliście w grupach swoje pomysły, co może robić stowarzyszenie, później czytaliśmy ustawę Prawo o stowarzyszeniach, w której są informacje o tym, co trzeba zrobić, żeby założyć stowarzyszenie. Kiedy już poznaliśmy ustawę, zaczęliśmy pisać statut dla wymyślonego stowarzyszenia. Potem czytaliśmy statut znanego Wam stowarzyszenia. A na koniec, porozmawialiśmy o tym, czy lepiej być aktywnym członkiem stowarzyszenia czy biernym, nieaktywnym i niezainteresowanym.

Dziękuję za świetną pracę i zaangażowanie wszystkich osób w pracę na rzecz (tworzenia, przygotowania, działania, itp.) stowarzyszenia.

Na koniec rozdaj uczestnikom/uczestniczkom KARTĘ PRACY SELF-ADWOKATA „Self-adwokat w stowarzyszeniu” i poproś, by uzupełnili ją w domu.

Jeśli uczestnicy/uczestniczki będą chcieli uzupełnić ją podczas zajęć, postaraj się im to umożliwić.

Załącznik 1

KARTA PRACY SELF-ADWOKATA „Self-adwokat w stowarzyszeniu”

Co nowego dowiedziałam się/dowiedziałem się na zajęciach?

.....

.....

.....

.....

.....

Jak self-adwokaci mogą zmieniać świat? Co mogą robić?

.....

.....

.....

.....

.....

Dlaczego self-adwokaci powinni być aktywni w stowarzyszeniu?

.....

.....

.....

.....

.....

Jakie zadania mają self-adwokaci w stowarzyszeniu?

.....

.....

.....

.....

.....

Załącznik 2

Pomoc do przygotowania **Statutu Stowarzyszenia**

Statut stowarzyszenia .....

(tu trzeba wpisać nazwę)

ROZDZIAŁ I
POSTANOWIENIA OGÓLNE

W tym punkcie trzeba napisać na przykład o tym, czym będzie się zajmowało stowarzyszenie i czy będzie zarejestrowane w sądzie czy nie.

ROZDZIAŁ II
MISJA, CELE I ŚRODKI DZIAŁANIA

Tu trzeba napisać na przykład o tym po co powstało stowarzyszenie, co będzie robić, skąd weźmie pieniądze na swoje pomysły.

ROZDZIAŁ III
CZŁONKOWIE, ICH PRAWA I OBOWIĄZKI

Tu trzeba napisać na przykład o tym, kto może być członkiem stowarzyszenia, czy może głosować, jakie musi płacić składki, czyli pieniądze na rozwój stowarzyszenia.

ROZDZIAŁ IV
WŁADZE I ORGANY STOWARZYSZENIA

Tu trzeba napisać na przykład o tym, kto kieruje stowarzyszeniem, czy jest zarząd (prezes/przewodniczący), co on robi, kiedy wybiera się zarząd, kto sprawdza czy zarząd dobrze pracuje.

ROZDZIAŁ V
MAJĄTEK I FUNDUSZE STOWARZYSZENIA

Tu trzeba napisać na przykład o tym czy stowarzyszenie ma jakiś budynek, czy ma samochody, jak stowarzyszenie zbiera pieniądze, jakiej wysokości są składki członkowskie.

Załącznik 2

Wzór do wypełnienia

Statutu Stowarzyszenia

.....

ROZDZIAŁ I
POSTANOWIENIA OGÓLNE

.....

.....

ROZDZIAŁ II
MISJA, CELE I ŚRODKI DZIAŁANIA

.....

.....

ROZDZIAŁ III
CZŁONKOWIE, ICH PRAWA I OBOWIĄZKI

.....

.....

ROZDZIAŁ IV
WŁADZE I ORGANY STOWARZYSZENIA

.....

.....

ROZDZIAŁ V
MAJĄTEK I FUNDUSZE STOWARZYSZENIA

.....

.....

Klaudia Izabela Majewska

Self-adwokat w mieszkaniu

1. Cel zajęć

Wiedza

Utrwalenie znaczenia pojęcia „mieszkanie”.

Poznanie pojęcia „współlokator”.

Poznanie praw i obowiązków self-adwokata/self-adwokatkę w mieszkaniu.

Umiejętności

Nabycie umiejętności rozpoznawania różnych form mieszkalnictwa.

Nabycie umiejętności mówienia o swoim mieszkaniu i współlokatorach.

Wartości

Uświadomienie uczestnikom/uczestniczkom, że mieszkaniec posiada prawa i obowiązki.

Uświadomienie, że dorosła osoba z niepełnosprawnością intelektualną ma prawo określić, w jakim mieszkaniu chce mieszkać.

2. Czas trwania – 90 min (2 x 45 minut z krótką przerwą)

3. Materiały

Flipchart (tablica, arkusz papieru), markery, długopisy, kilka sztuk nożyczek, kleje.

4. Metody pracy

Burza mózgów, wypowiedź indywidualna na forum, mini wykład, praca indywidualna, dyskusja, praca w grupie.

5. Konspekt zajęć

- Powitanie uczestników zajęć
- Przypomnienie kontraktu
- Wprowadzenie do tematu
- Burza mózgów: Czym dla Ciebie jest mieszkanie?
- Różne rodzaje mieszkań
- Moi współlokatorzy, granice we wspólnym mieszkaniu
- Regulamin
- Obowiązki domowe
- Rozwiążmy krzyżówkę!
- Podsumowanie zajęć.

6. Przebieg zajęć

Wprowadzenie do tematu

Na dzisiejszych zajęciach porozmawiamy o mieszkalnictwie i o tym, co to znaczy być mieszkańcem. Dowiemy się również, jakie są rodzaje mieszkań dla dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną.

Zajęcia będą trwały 90 minut. W trakcie zajęć zrobimy sobie krótką przerwę. Podczas spotkania obowiązuje wspólnie ustalony kontrakt.

Burza mózgów: mieszkanie

Przygotuj flipchart i markery. Na środku arkusza papieru umieść schematyczny rysunek domu. Poproś uczestników, by napisali swoje skojarzenia ze słowem „mieszkanie”. Jeśli ktoś nie pisze, poproś, by zakomunikował swoją wypowiedź w dostępnym dla niego sposób.

Proszę Was, byście zapisali swoje skojarzenia ze słowem „mieszkanie”.

Następnie poproś, by w swobodnych wypowiedziach uczestnicy opowiedzieli o swoich mieszkaniach.

Każdy z nas gdzieś mieszka. Opowiedzcie, proszę o swoich mieszkaniach.

- *Jak wygląda Twoje mieszkanie?*
- *Czy mieszkasz sam, czy z kimś?*
- *Co robisz w mieszkaniu?*

Mini wykład: Różne rodzaje mieszkań

Osoby z niepełnosprawnością intelektualną mają prawo określać, gdzie chcą mieszkać. Są różne rodzaje mieszkań. Czy ktoś wie, jakie na przykład?

Można mieszkać we własnym mieszkaniu albo z rodziną. Można w Domu Pomocy Społecznej, Mieszkaniu Wspomagany lub na przykład w Mieszkaniu Treningowym. Jeśli ktoś jest właścicielem

swojego mieszkania to jest to jego WŁASNE MIESZKANIE, a jeśli mieszka z rodzicami, rodzeństwem lub dziadkami to jest to MIESZKANIE Z RODZINĄ. Niektóre osoby z niepełnosprawnością intelektualną mieszkają w DOMU POMOCY SPOŁECZNEJ. To duży budynek i jest tam dużo ludzi, którzy często nie mają już swoich rodzin. Istnieją także mieszkania w których osoby z niepełnosprawnością intelektualną mieszkają z asystentem. MIESZKANIE TRENINGOWE oferuje krótkie turnusy treningowe, a w MIESZKANIU WSPOMAGANYM mieszka się przez długi czas.

Karty pracy: Różne rodzaje mieszkań

Przygotuj dla każdego kartę „Różne rodzaje mieszkań - 1” (Załącznik 1) i poproś, by uczestnicy zaznaczyli rodzaj mieszkania w którym mieszkają.

Rozdaj uczestnikom karty „Różne rodzaje mieszkań – 2” (Załącznik 2), nożyczki i kleje. Poproś, by dopasowali opis do odpowiedniego rodzaju mieszkania.

Moi współlokatorzy

Na początku zajęć opowiadaliście o swoich mieszkaniach. Mówiliście, że mieszkacie na przykład z rodzicami, rodzeństwem, kolegami. Czy wiecie kim jest współlokator? Współlokator to osoba, z którą mieszkacie w jednym domu, mieszkaniu.

Przygotuj flipchart z arkuszem papieru i markery. Poproś, by uczestnicy zapisywali swoje odpowiedzi. Powiedzcie proszę, jacy powinni być dla siebie współlokatorzy?

Granice

Czy chciałbyś, by ktoś użył Twojego komputera, wzięł Twoją ulubioną książkę bez pozwolenia lub wszedł do Twojego pokoju bez pukania?

Mieszkając ze współlokatorami warto określić granice, czyli porozmawiać o tym, co jest dla nas ważne we wspólnym mieszkaniu.

Podziel uczestników zajęć na mniejsze grupy.

Porozmawiajcie proszę, jakie zasady panują i jakie chcielibyście wprowadzić w swoim mieszkaniu.

Regulamin

W mieszkaniach takich jak treningowe, wspomagane lub w Domu Pomocy Społecznej obowiązują regulaminy. Regulamin określa zasady panujące w danym miejscu oraz mówi o prawach i obowiązkach mieszkańca.

Rozdaj każdemu uczestnikowi przykładowy regulamin (Załącznik 3).

Przeczytajcie proszę fragment przykładowego regulaminu.

Czego można dowiedzieć się z regulaminu?

Jakie prawa posiada self-adwokat/self-adwokatka w mieszkaniu?

Jakie obowiązki posiada self-adwokat/self-adwokatka w mieszkaniu?

Obowiązki domowe

Życie w mieszkaniu łączy się z obowiązkami domowymi. Obowiązki domowe to czynności, które wykonujemy w mieszkaniu. Na przykład wycieranie kurzu, mycie okien, zmywanie naczyń. Jakie znacie inne obowiązki domowe?

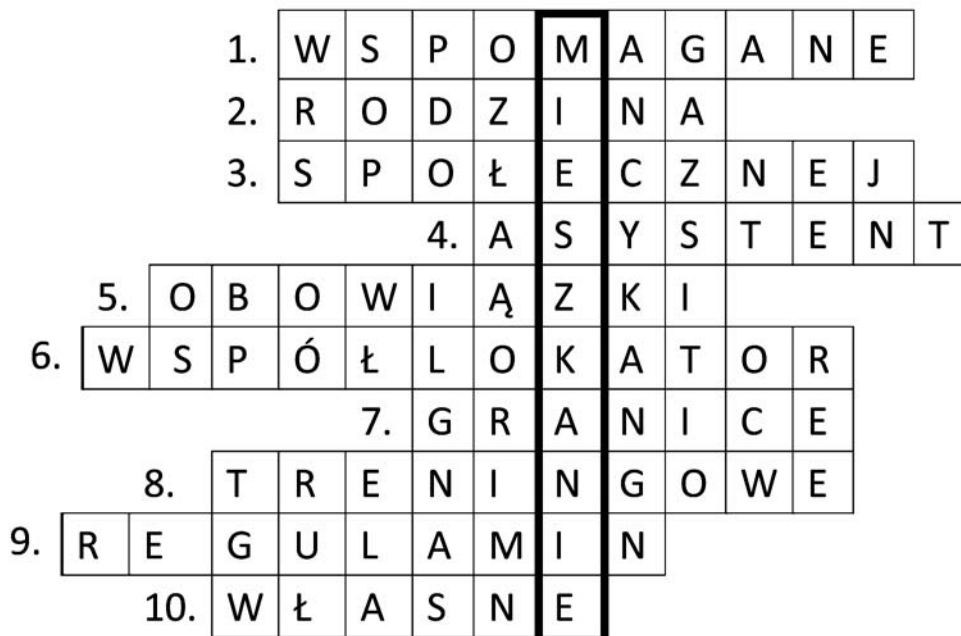
Rozdaj każdemu z uczestników kartę pracy „Obowiązki domowe” (Załącznik 4).

Jakie są Wasze obowiązki domowe? Wypełnijcie, proszę kartę pracy, by określić jakie czynności potraficie wykonywać, a nad czym powinniście popracować.

Rozwiążmy krzyżówkę!

Podziel uczestników na mniejsze grupy. Poproś o rozwiązanie krzyżówki (Załącznik 5).

1. Mieszkanie w którym osoby z niepełnosprawnością intelektualną do końca życia mieszkają z asystentem.
2. Mama, tata, rodzeństwo, dziadkowie to Twoja . . . . .
3. Dokończ nazwę: Dom Pomocy . . . . .
4. Osoba, która mieszka z uczestnikami w mieszkaniu wspomaganym lub treningowym.
5. „ . . . . . domowe” to czynności, które wykonuje się w mieszkaniu, na przykład sprzątanie.
6. Osoba, która mieszka z kimś w mieszkaniu.
7. Warto je określić w mieszkaniu, by szanowano Twoje rzeczy.
8. Mieszkanie w którym osoby z niepełnosprawnością intelektualną przebywają przez jakiś czas.
9. Dokument, który określa zasady panujące w mieszkaniu.
10. Jeśli ktoś jest właścicielem swojego mieszkania to jest to jego . . . . . mieszkanie.

Podsumowanie zajęć

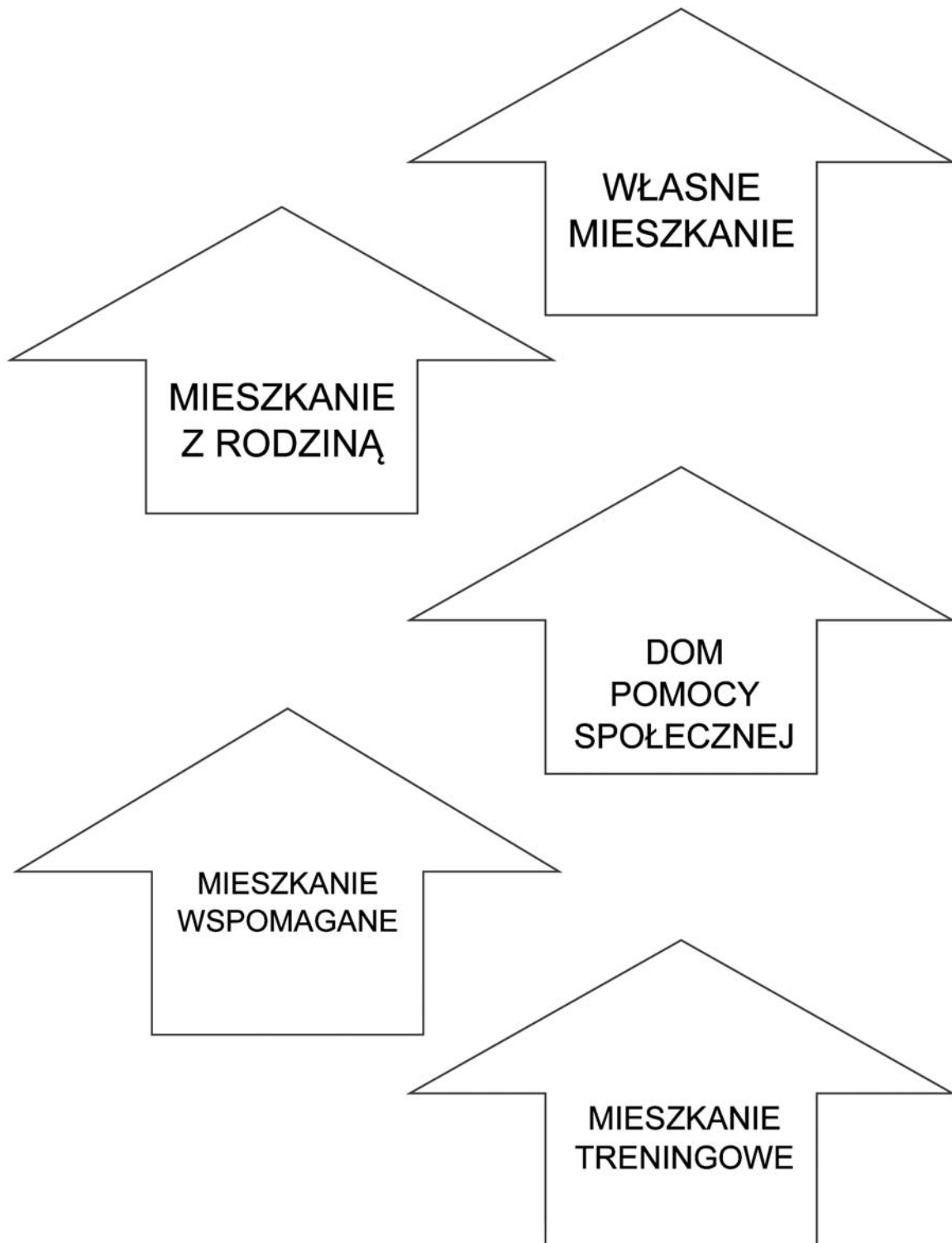
Poproś uczestników/uczestniczki, by opowiedzieli, co działo się na zajęciach, co zwróciło ich szczególną uwagę. Zapytaj o najciekawsze momenty spotkania.

Na dzisiejszych zajęciach rozmawialiśmy o mieszkalnictwie i o tym, co to znaczy być mieszkańcem. Poznaliśmy definicję słowa „współlokator”. Dowiedzieliśmy się również, jakie są rodzaje mieszkań. Opowiedzcie proszę co zapamiętaliście z zajęć?

Na koniec rozdaj uczestnikom/uczestniczkom KARTĘ PRACY SELF-ADWOKATA „Self-adwokat w mieszkaniu” i poproś, by uzupełnili ją w domu.

Jeśli uczestnicy/uczestniczki będą chcieli uzupełnić ją podczas zajęć, postaraj się im to umożliwić.

Załącznik 1. „Różne rodzaje mieszkań – 1”

Załącznik 2. „Różne rodzaje mieszkań – 2”

Połącz opis z odpowiednią nazwą mieszkania.

WŁASNE MIESZKANIE	Mieszkanie w którym przebywasz na turnusie treningowym.
MIESZKANIE TRENINGOWE	Mieszkanie w którym mieszkasz z rodzicami lub rodzeństwem.
MIESZKANIE WSPOMAGANE	Mieszkanie, którego jesteś właścicielem.
DOM POMOCY SPOŁECZNEJ	Mieszkanie w którym kilka osób mieszka z asystentem.
MIESZKANIE Z RODZINĄ	Jest to miejsce w którym mieszka dużo osób z niepełnosprawnościami, często nie mają już rodziny.

Załącznik 3. „Przykładowy regulamin”

1. Każdy mieszkaniec w ramach pobytu w mieszkaniu ma **prawo** do:
  - a) zapewnienia poczucia bezpieczeństwa i odpowiedniego zakresu wsparcia;
  - b) prowadzenia maksymalnie autonomicznego funkcjonowania życiowego w środowisku lokalnym przy zmieniającym się zakresie wsparcia – zależnie od potrzeb, aspiracji, możliwości;
  - c) doskonalenia i utrzymywania poziomu nabytych kompetencji, umiejętności i aktywności;
  - d) pomocy w organizacji czasu wolnego sprzyjającego budowaniu więzi społecznych i rozwojowi zainteresowań;
  - e) pomocy psychologicznej;
  - f) integracji ze społecznością lokalną, budowania więzi i kształtowania pozytywnych postaw społecznych.

2. Do podstawowych **obowiązków** mieszkańców należy:
  - a) przestrzeganie ogólnie przyjętych zasad współżycia społecznego;
  - b) poszanowanie praw współlokatorów, w szczególności prawa do realizacji własnych potrzeb i zainteresowań, do własności prywatnej i intymności;
  - c) współpraca z asystentem, terapeutą lub koordynatorem mieszkania;
  - d) sygnalizowanie pogorszenia stanu zdrowia lub innych okoliczności zagrażających bezpieczeństwu
  - e) przestrzeganie wspólnie ustalonych dyżurów i grafików;
  - f) przestrzeganie ciszy nocnej w godzinach 22:00-6:00;
  - g) przestrzeganie zakazu palenia tytoniu w mieszkaniu;
  - h) zachowanie trzeźwości i nie używanie środków odurzających.

Załącznik 4. „Obowiązki domowe”

Wytnij i wklej w odpowiednie miejsca to, co potrafisz robić, i to, czego nie potrafisz robić samodzielnie.

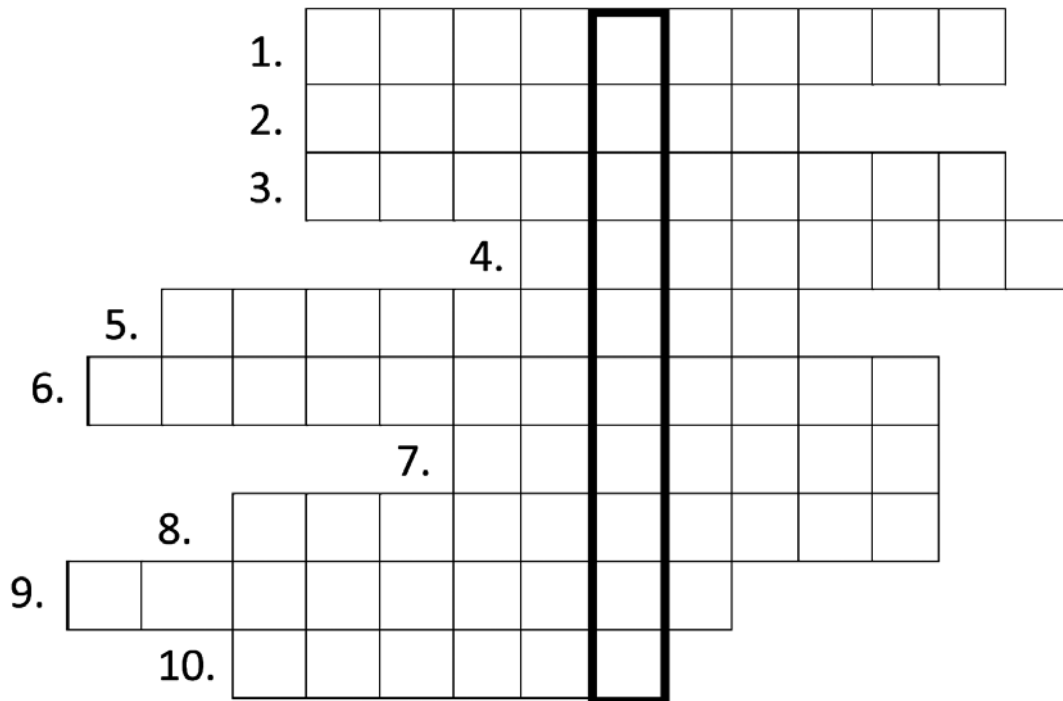
POTRAFIĘ

NIE POTRAFIĘ

MYCIE OKIEN	GOTOWANIE	PRASOWANIE
MYCIE PODŁOGI	ODKURZANIE	PODLEWANIE KWIATÓW
WYRZUCANIE ŚMIECI	ZMYWANIE NACZYŃ	WYCIERANIE KURZU

Załącznik 5. „Krzyżówka”

1. Mieszkanie w którym osoby z niepełnosprawnością intelektualną do końca życia mieszkają z asystentem.
2. Mama, tata, rodzeństwo, dziadkowie to Twoja .....
3. Dokończ nazwę: Dom Pomocy .....
4. Osoba, która mieszka z uczestnikami w mieszkaniu wspomagany lub treningowym.
5. „..... domowe” to czynności, które wykonuje się w mieszkaniu, na przykład sprzątanie.
6. Osoba, która mieszka z kimś w mieszkaniu.
7. Warto je określić w mieszkaniu, by szanowano Twoje rzeczy.
8. Mieszkanie w którym osoby z niepełnosprawnością intelektualną przebywają przez jakiś czas.
9. Dokument, który określa zasady panujące w mieszkaniu.
10. Jeśli ktoś jest właścicielem swojego mieszkania to jest to jego ..... mieszkanie.

Załącznik 6

KARTA PRACY SELF-ADWOKATA „Self-adwokat w mieszkaniu”

Jakie znasz rodzaje mieszkań dla osób z niepełnosprawnością intelektualną?

.....
.....
.....
.....

Kto jest Twoim współlokatorem?

.....
.....
.....
.....

Jacy powinni być dla siebie współlokatorzy?

.....
.....
.....
.....

Jakie są Twoje obowiązki domowe?

.....
.....
.....
.....

Karolina Makowiecka

Self-adwokat w relacjach z innymi ludźmi

1. Cel zajęć

Wiedza

Poznanie pojęcia **dystans personalny** i jego rodzajów.

Przypomnienie informacji o różnych rodzajach relacji między ludźmi.

Przypomnienie uczestniczkom i uczestnikom, które zachowania są akceptowalne, a które niewłaściwe w różnych relacjach.

Przypomnienie uczestniczkom i uczestnikom jak chronić swoje granice.

Umiejętności

Nabycie umiejętności identyfikowania różnych relacji między ludźmi.

Nabycie umiejętności identyfikowania niewłaściwych zachowań i informowania o nich.

Nabycie umiejętności stawiania granic w kontaktach z ludźmi.

Wartości

Uświadomienie granic w kontaktach z ludźmi.

Zachęcanie uczestniczek i uczestników do przestrzegania określonych zasad w kontaktach z ludźmi.

Uświadomienie uczestniczkom i uczestnikom swoich praw w kontaktach z ludźmi.

2. Czas trwania – 2 x 45 min (w tym z krótką przerwą)

3. Materiały

Flipchart (tablica, arkusz papieru), markery, pisaki, długopisy, kilka sztuk nożyczek, kleje, wycięte postacie kobiety i mężczyzny (najlepiej format A3), kolorowe kartki A4 (czerwona, pomarańczowa, żółta, zielona, niebieska), koperty z powycinanymi ilustracjami i nazwami zachowań, koperty z powycinanymi ilustracjami i nazwami osób, kartki A4 z wydrukowanymi kręgami relacji między ludźmi.

Publikacja w tekście łatwym do czytania i zrozumienia z serii „Biblioteka self-adwokata” pt. „Moje relacje z ludźmi. Co osoba z niepełnosprawnością intelektualną powinna wiedzieć o związkach z innymi ludźmi”, wydanie drugie poprawione, PSONI 2020.

4. Metody pracy

Najlepiej aby jeden prowadzący prowadził zajęcia dla grupy 5-osobowej. Jeżeli uczestniczki i uczestnicy mają problem z pisaniem, warto żeby jedna osoba wspierająca/asystent wspierał dwie osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Mini wykład prowadzącego, burza mózgów, dyskusja, praca w grupie, wypowiedź indywidualna na forum, praca indywidualna, ćwiczenia w ruchu.

5. Konspekt zajęć

- Powitanie uczestników zajęć
- Przypomnienie kontraktu
- Wprowadzenie do tematu (prowadzący może korzystać z publikacji „Moje relacje z ludźmi”)
- Zapoznanie uczestniczek i uczestników z tematem dystansu personalnego
  - Ćwiczenie z wykorzystaniem wyciętych postaci ludzkich
  - Ćwiczenie w ruchu, w czasie którego uczestnicy mogą określić swój dystans intymny
- Zapoznanie uczestniczek i uczestników z różnymi rodzajami relacji między ludźmi poprzez:
  - określenie zachowań odpowiadającym poszczególnym relacjom
  - określenie osób, z którymi możemy tworzyć określoną relację
  - stworzenie indywidualnych kręgów relacji z ludźmi
- Podsumowanie zajęć

6. Przebieg zajęć

Wprowadzenie do tematu

Na dzisiejszych zajęciach porozmawiamy o dystansie personalnym i o kręgach relacji z innymi ludźmi. Pamiętajcie o przestrzeganiu zasad kontraktu oraz szacunku dla zdania każdej uczestniczki, każdego uczestnika.

Czy ktoś z Was słyszał o kręgach relacji? Czasami na kręgi relacji mówi się kręgi bliskości. Jeśli tak, czy ktoś może powiedzieć co oznaczają te słowa?

Prowadzący zachęca uczestników do udzielenia odpowiedzi. Jeśli nikt się nie zgłasza, wyjaśnia na czym polegają kręgi relacji między ludźmi.

Kręgi relacji pokazują różne rodzaje relacji między ludźmi. Mogą to być relacje intymne, bliskie relacje, dalsze relacje, i tak dalej.

Każdy rodzaj relacji określa jak możemy się zachowywać w stosunku do drugiej osoby i jak inni mogą zachować się wobec nas. Kręgi relacji pokazują kogo możemy pocałować w usta, a komu podać rękę.

Dystans personalny

Mini wykład:

Czy słyszeliście kiedyś takie słowa jak dystans personalny? Czy wiecie co to jest?

Dystans personalny to najprościej mówiąc odległość w jakiej stoją od siebie ludzie, np. w czasie rozmowy. Odległość w jakiej stoimy od drugiej osoby może wskazywać na rodzaj relacji z nią. Na przykład może wskazywać czy znamy tę osobę, czy ją lubimy. Od rodzaju dystansu personalnego zależy sposób naszego zachowania w kontakcie z rozmówcą. Na przykład czy patrzymy w oczy rozmówcy albo jak się witamy. Czy tylko podajemy rękę czy raczej całujemy rozmówcę w policzek.

Często jest tak, że im bliżej siebie stoją rozmówcy, tym bardziej się lubią.

Czasami jednak zdarzają się sytuacje, w których trudno odgadnąć dystans między ludźmi. Na przykład w zatłoczonym autobusie obcy ludzie stoją bardzo blisko siebie, czasami dotykają się plecami. Ich twarze są bardzo blisko siebie. Dla niektórych ludzi takie sytuacje są bardzo nieprzyjemne.

Warto wiedzieć, że są 4 różne dystanse. Nazywają się: **dystans intymny, dystans osobowy, dystans społeczny i dystans publiczny.**

W różnych krajach zachowania ludzi w tych 4 dystansach różnią się. Na przykład w Hiszpanii lub Włoszech ludzie, którzy pierwszy raz się widzą, całują się w policzek na przywitanie. Takie zachowanie byłoby niemożliwe np. w Japonii. Japończycy żeby przywitać się z nowopoznaną osobą kłaniają się jej w odpowiedni sposób. Warto pamiętać o tych różnicach kiedy jedziesz na wycieczkę lub wczasy do innych krajów.

Dystans intymny:

Dystans intymny jest określony przestrzenią najbliższą naszego ciała. Żeby wyznaczyć dystans intymny najlepiej wyciągnij przed siebie ramię zgięte w łokciu.

Na taką odległość mogą podejść osoby bardzo nam bliskie, którym ufamy. Takimi osobami mogą być mama, tata, chłopak, żona.

Osobom, które zapraszamy tak blisko siebie, pozwalamy na dotykanie naszego ciała. Na przykład pozwalamy, żeby dotknęli naszej twarzy, ramion albo ręki. Partnerzy (mąż – żona albo chłopak – dziewczyna), którzy są w związku mogą dotykać swoich miejsc intymnych. Ale tylko, gdy oboje tego chcą. Miejsca intymne są schowane pod bielizną. To pupa, pochwa i piersi u kobiety. Miejsca intymne u mężczyzny to penis, jądra i pupa.

Kogo wy zapraszacie tak blisko siebie?

Jeśli tak blisko nas stanie osoba obca, możemy poczuć się niepewnie. Możemy poczuć złość, że ktoś nie uszanował naszych granic.

Prowadzący zaprasza uczestniczki i uczestników do udzielenia odpowiedzi.

Proponuje udział w ćwiczeniu numer 1, w którym uczestniczki i uczestnicy mogą określić swój dystans intymny:

Ćwiczenie 1:

Prowadzący zaprasza na środek sali jedną osobę (os. 1.).

Prosi aby stanęła plecami do ściany. Naprzeciwko niej, po drugiej stronie sali lub w znacznej odległości ustawia drugą osobę (os. 2.). Osoba 2. idzie powoli w kierunku osoby 1. Osoba 1. wystawia do przodu rękę, kiedy poczuje, że osoba 2. jest za blisko.

W ten sposób można pokazać uczestniczkom lub uczestnikom co oznacza dystans intymny. Następnie prowadzący tłumaczy kolejne rodzaje dystansu.

Dystans osobowy:

Większy od dystansu intymnego jest dystans osobowy. Żeby określić długość dystansu osobowego najlepiej wyciągnąć przed siebie rękę. Na taką odległość zapraszamy osoby, które dobrze znamy i z którymi czujemy się bezpiecznie.

Na przykład przyjaciół, dobrych znajomych lub rodzinę.

Jeśli osoba obca lub taka, której nie lubimy stanie przed nami w mniejszej odległości niż długość ręki, wtedy możemy czuć się niepewnie w rozmowie z nią.

Zastanów się i powiedz, kto z osób z Twojego otoczenia jest w obszarze dystansu osobowego?

Dystans społeczny:

Trzecim rodzajem dystansu jest dystans społeczny.

Dystans społeczny dotyczy znajomych, których nie lubimy lub znajomych, z którymi nie mamy bliskich relacji. Ten dystans dotyczy też osób obcych. Są tutaj również kontakty z urzędnikami. Na przykład z panią na poczcie albo w banku.

W tej relacji osoby stoją w takiej odległości, że nie mogą siebie dotknąć.

Pomyśl czy masz takiego znajomego, którego nie lubisz? Przypomnij sobie jak daleko od niego stoisz w trakcie rozmowy.

Dystans publiczny:

Ostatnim rodzajem dystansu jest dystans publiczny. Ludzie, którzy utrzymują dystans publiczny stoją daleko od siebie. Dystans publiczny dotyczy obcych osób. Na przykład prezydenta miasta i mieszkańca, księdza wygłaszającego kazanie i wiernych na mszy. Najczęściej osoby, które utrzymują dystans publiczny nie rozmawiają ze sobą osobiście.

Podsumowaniem mini wykładu jest ćwiczenie 2.

Prowadzący dzieli uczestniczki i uczestników na grupy 2-osobowe.

Każdej grupie rozdaje wycięte postacie kobiety i mężczyzny. Ilustracje można znaleźć na stronach internetowych.

Następnie wypowiada na głos nazwę dystansu (intymny, osobisty, społeczny, publiczny).

Zadaniem par jest ustawienie postaci w odpowiedniej odległości.

Prowadzący porównuje ustawienie postaci u wszystkich par. Jeśli między parami występują znaczące różnice, prowadzący zachęca do dyskusji.

Rozpoznanie zachowań

Prowadzący na kartce flipchartu wykleja lub rozrysowuje różnokolorowe kręgi relacji (załącznik numer 1). Najlepiej aby kręgi relacji rozrysować lub wykleić w orientacji poziomej. Następnie wyjaśnia co oznaczają kolory każdego z kręgów. Prowadzący w tym momencie nie tłumaczy co oznaczają poszczególne relacje. Pojęcia będą omawiane w ramach burzy mózgów i na podstawie przykładów.

Spójrzcie teraz na przygotowane kręgi.

Biały krąg oznacza każdego z Was. Za chwilę otrzymacie kartki papieru z kolorowymi kręgami. Każdy z Was będzie mógł wpisać tam swoje imię.

Czerwony krąg oznacza relacje intymne.

Pomarańczowy krąg oznacza bliskie relacje.

Żółty krąg oznacza dalsze relacje.

Zielony krąg oznacza ludzi znanych z widzenia.

Niebieski krąg oznacza ludzi nieznanymi.

Nie martwcie się, jeśli nie wiecie co oznacza intymna relacja. Za chwilę to omówimy.

Następnie prowadzący przykleja dookoła kręgów kolorowe kartki odpowiadające kolorom kręgów. Ważne aby każda kolorowa kartka miała u góry podpis zgodny z nazwą kręgu. Każdą kartkę dzieli pionową kreską. W jednej kolumnie uczestniczki i uczestnicy będą przyklejać ilustracje i karteczki z nazwami zachowań, w drugiej kolumnie nazwy osób.

Prowadzący rozdaje uczestnikom koperty z nazwami różnych zachowań (załącznik 2). Do koperty można wrzucić również wycięte z gazet lub wydrukowane z internetu obrazki przedstawiające różne zachowania w relacjach międzyludzkich.

Karteczki z nazwami zachowań powinny być odpowiedniej wielkości, aby można było je łatwo odczytać. W załączniku 2 znajdują się przykładowe zachowania. Prowadzący może dodać swoje propozycje.

Instrukcja zadania:

W kopercie znajdują się nazwy i obrazki różnych zachowań. Każdy z Was losuje jedną karteczkę lub obrazek, czyta na głos i przykleja na odpowiednią kolorową kartkę. W ten sposób pokazuje do jakiego kręgu pasuje zachowanie.

Kiedy uczestnik i uczestniczka przeczyta karteczkę z zachowaniem, udziela odpowiedzi do którego kręgu należy ją przykleić. Następnie prowadzący pyta pozostałych uczestników i uczestniczki czy też przykleiliby kartkę w tym samym kręgu. Jeśli nie, grupa dyskutuje na ten temat.

Przykład:

Jak myślicie w jakiej relacji można kogoś całować w usta?

Czy możesz całować w usta osobę, która stoi za Tobą w kolejce w sklepie, a Ty widzisz ją pierwszy raz?

Gdzie mama może całować swojego dorosłego syna z niepełnosprawnością intelektualną?

A czy Ty możesz całować w usta swojego chłopaka, jeśli on też tego chce?

Kto Ciebie całuje w usta?

Tak, macie rację. W usta można całować osobę, z którą jesteśmy w relacji intymnej, czyli bardzo blisko. Relację intymną tworzą najczęściej osoby, które się kochają. Na przykład mąż i żona, dziewczyna i chłopak. W relacji intymnej mogą być dwie dziewczyny lub dwóch chłopaków, którzy się kochają i chcą być razem. W relacji intymnej partnerzy dzielą się swoimi sekretami. Szanują się i dbają o swoje dobro. W intymnej relacji partnerzy mogą liczyć na swoją pomoc. Rozumieją się. W relacji intymnej jest bliskość cielesna. To znaczy, że partnerzy mogą uprawiać seks.

Podobną dyskusję prowadzący inicjuje w odniesieniu do pozostałych karteczek z zachowaniami. Zadawane przez prowadzącego pytania mogą mieć charakter diagnostyczny.

Badają czy osoba z niepełnosprawnością zna i przestrzega granic w kontaktach między ludźmi lub czy osoby z otoczenia szanują jej granice.

Warto, aby prowadzący uwzględnił w rozmowie zachowania takie jak: pomoc podczas kąpieli.

Rekomenduje się omówienie kilku przypadków, kiedy taka pomoc jest uzasadniona, a kiedy jest to przykład przekroczenia granicy.

Na przykład uzasadniona jest sytuacja, w której asystentka pomaga w czasie kąpieli dorosłej kobiecie na wózku, która nie jest w stanie umyć się sama. Warto zwrócić uwagę na to, że osoba z niepełnosprawnością ma prawo wybrać asystentkę. Ważne jest także, aby asystent był tej samej płci. Natomiast nadużyciem jest sytuacja, w której mama myje miejsca intymne dorosłemu synowi z niepełnosprawnością intelektualną, który ma sprawne ręce i sam potrafi się umyć.

Zadaniem prowadzącego jest zwrócenie uwagi na jak najwięcej takich niejednoznacznych sytuacji, których mogą doświadczać dorosłe osoby z niepełnosprawnością intelektualną.

Kiedy wszystkie obrazki i karteczki z nazwami zachowań są przyklejone na kolorowych kartkach prowadzący przechodzi do kolejnego etapu zadania.

Rozpoznanie osób

Prowadzący rozdaje uczestniczkom i uczestnikom kopertę z karteczkami zawierającymi nazwy osób, np. mama, tata, sąsiad, itp. (załącznik 3). Tym razem zadaniem uczestniczek i uczestników jest przyklejenie karteczek z nazwami osób w drugiej kolumnie na kolorowych kartkach na flipcharcie.

A teraz kolejne zadanie. Każdy z Was losuje karteczkę z napisem osoby, np. mama, tata, żona, itp. Waszym zadaniem jest przyklejenie karteczki na odpowiedniej kolorowej kartce. Pamiętajcie każda kolorowa kartka oznacza inną relację.

Wcześniej na kartkach z nazwami relacji przykleiliście karteczki z nazwami różnych zachowań. Teraz zastanówcie się kto może tak zachowywać się w stosunku do Was.

Na przykład kto może podać Tobie rękę, kto może pocałować Cię w policzek na przywitaniu, a kto może dotykać Twoje miejsca intymne.

Zadaniem prowadzącego jest poprowadzenie dyskusji, czy np. asystent, który pomaga mężczyźnie na wózku podczas kąpieli wchodzi w relację intymną czy nie.

Moje kręgi relacji z ludźmi

Trzecim etapem tego zadania jest rozdanie kartek z wydrukowanymi kręgami każdej uczestniczce i każdemu uczestnikowi oraz poproszenie aby do każdego kręgu wpisali imiona osób i rodzaj relacji (mama, koleżanka, dentysta, itp.).

Podczas tego zadania często potrzebna jest pomoc osoby wspierającej. Zwłaszcza w sytuacji gdy osoba z niepełnosprawnością nie czyta albo nie pisze.

W takich sytuacjach warto przygotować karteczki z napisami.

Powtarzając temat na kolejnych zajęciach, można poprosić uczestniczki i uczestników, żeby przynieśli zdjęcia osób ze swojego otoczenia.

Podsumowanie:

Prowadzący prosi uczestniczki i uczestników, żeby opowiedzieli, co po kolei działo się na zajęciach. Wykorzystuje do tego zapisane wcześniej kartki flipchartu. Może odwoływać się do konkretnych przykładów, sytuacji, tak aby utrwalić wiadomości.

Na koniec rozdaj uczestnikom/uczestniczkom KARTĘ PRACY SELF-ADWOKATA „Self-adwokat w relacjach z innymi ludźmi” i poproś, by uzupełnili ją w domu.

Jeśli uczestnicy/uczestniczki będą chcieli uzupełnić ją podczas zajęć, postaraj się im to umożliwić.

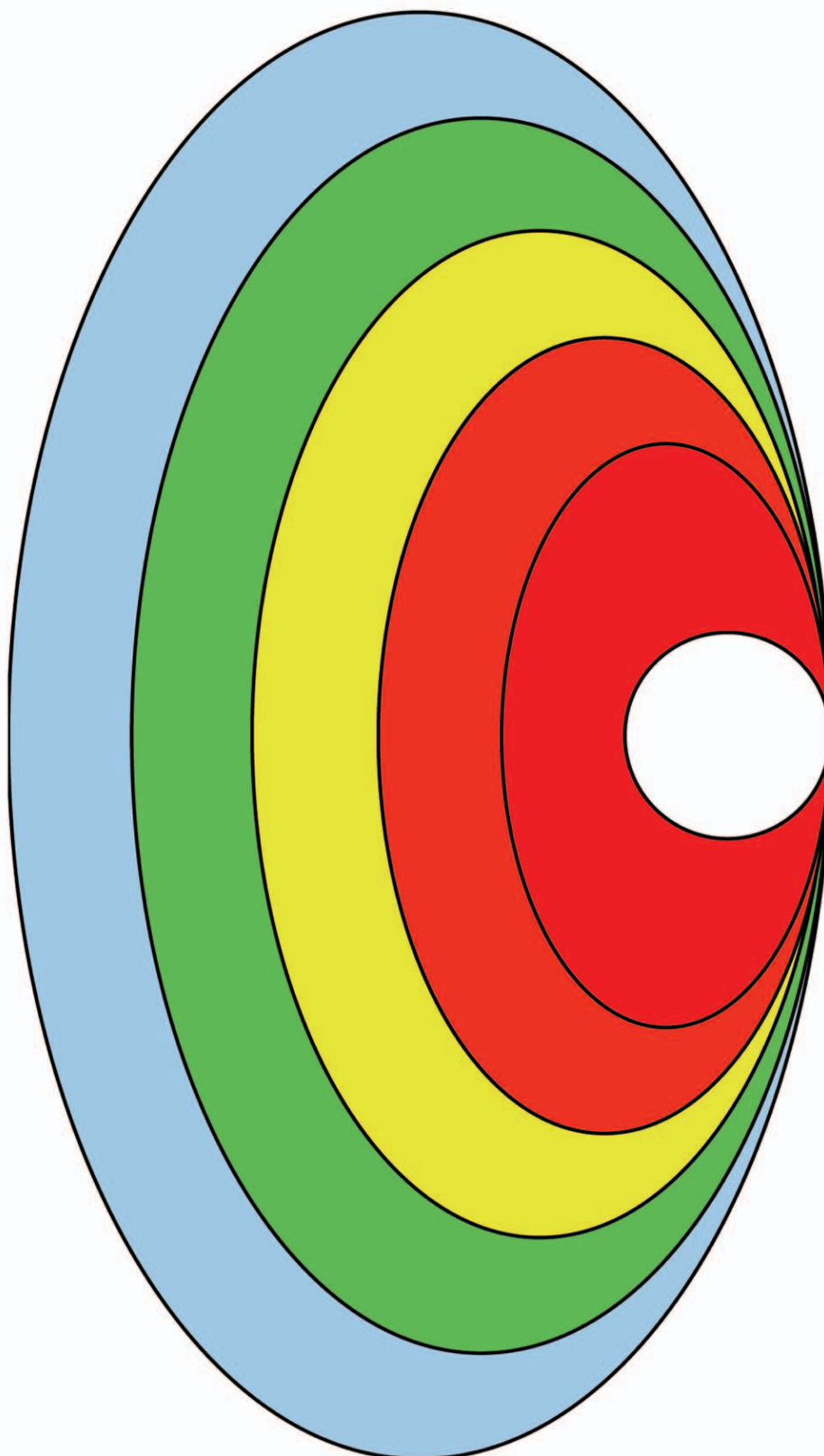
Literatura:

Izabela Fornalik, Katarzyna Pachniewska, Joanna Płuska, Materiały dydaktyczne z serii PWN Wydawnictwa Szkolnego pt. „Pewny Start. Poznać i zrozumieć uczucia. Kręgi bliskości. Plansze magnetyczne”.

Załącznik 1

Kręgi relacji

Załącznik 2

Nazwy zachowań

Podanie ręki	Chodzenie w ubraniu
Całowanie w rękę	Rozmowy o seksie
Całowanie w usta	Rozmowy o masturbacji
Całowanie w policzek	Pieszczoty
Dotknięcie piersi kobiety	Głaskanie po głowie
Dotknięcie penisa mężczyzny	Trzymanie się za rękę
Chodzenie nago	Spanie w tym samym łóżku
Chodzenie w bieliźnie	Uprawianie seksu
Pomoc przy kąpieli	Rozmowy o sekretach
Przytulanie się	Rozmowa o swoich problemach ze zdrowiem
Pokazywanie zdjęć z wakacji	Spotkanie na kawę
Pokazywanie swoich nagich zdjęć	Klepnięcie w pośladek

Załącznik 3

Nazwy osób

mama	siostra cioteczna	lekarz
tata	brat cioteczny	pielęgniarka
babcia	sąsiad	fryzjer
dziadek	sąsiadka	ginekolog
wujek	kolega	urolog
kolega mamy	sprzedawca w sklepie	kolega z WTZ
ciocia	koleżanka	terapeuta
kuzyn	ksiądz	mąż
kuzynka	asystent osoby z niepełnosprawnością	żona
chłopak	dziewczyna	psycholog

Załącznik 4

KARTA PRACY SELF-ADWOKATA „Self-adwokat w relacji z innymi ludźmi”

Co to jest dystans personalny?

.....
.....
.....
.....

Napisz jakie znasz rodzaje dystansu personalnego?

.....
.....
.....
.....

Jakie znasz rodzaje relacji między ludźmi?

.....
.....
.....
.....

Jakie zachowania są akceptowalne w relacji intymnej między dwoma osobami?

.....
.....
.....
.....

Czego nie można robić w dalszych relacjach, czyli w kontakcie z osobami, które słabo znamy?

.....
.....
.....
.....

Klaudia Izabela Majewska

Samodzielne przemieszczanie się self-adwokata

1. Cel zajęć

Wiedza

Utrwalenie znaczenia pojęcia „przemieszczanie się”.

Poznanie strategii radzenia sobie z sytuacją zgubienia się.

Poznanie pojęcia „charakterystyczne miejsce”.

Umiejętności

Podniesienie poziomu samodzielności w swobodnym poruszaniu się.

Nabywanie umiejętności opisywania miejsca, w którym znajduje się osoba.

Wartości

Uświadomienie, że dorosła osoba z niepełnosprawnością intelektualną ma prawo do samodzielnego przemieszczania się.

2. Czas trwania – 90 min (2 x 45 minut z krótką przerwą)

3. Materiały

Flipchart (tablica, arkusz papieru), markery, długopisy, nożyczki, kleje, woreczki gimnastyczne, dwa kosze, instrument muzyczny.

4. Metody pracy

Mini wykład, wypowiedź indywidualna na forum, dyskusja, praca indywidualna, praca w grupie.

5. Konspekt zajęć

- Powitanie uczestników zajęć
- Wprowadzenie do tematu
- Mini wykład: Przemieszczanie się
- Praca nad orientacją w schemacie własnego ciała i kierunkach przestrzennych
- Wypowiedź indywidualna na forum: Dlaczego samodzielne przemieszczanie się jest ważne?
- Flipchart: Co pomaga w samodzielnym przemieszczaniu się?
- Wyznaczanie charakterystycznych miejsc
- Procedura w przypadku zgubienia się
- Bezpieczeństwo na drodze
- Podsumowanie zajęć.

6. Przebieg zajęć

Wprowadzenie do tematu

Na dzisiejszych zajęciach porozmawiamy o przemieszczaniu się. Dowiemy się w jaki sposób można się przemieszczać, gdzie i z kim. Nauczymy się wyznaczać charakterystyczne miejsca. Poznamy sposoby na radzenie sobie w sytuacji zgubienia się. Zajęcia będą trwały 90 minut. W trakcie zrobimy sobie krótką przerwę. Podczas spotkania obowiązuje wspólnie ustalony kontrakt.

Mini wykład: Przemieszczanie się

Jak myślicie, co to jest przemieszczanie się? Gdzie, z kim i w jaki sposób można się przemieszczać? Przemieszczanie się to inaczej poruszanie się. Można przemieszczać się po najbliższej okolicy, mieście, wsi lub pomiędzy krajami. Na przykład idziemy pieszo na spacer, jedziemy autem na zakupy, autobusem jedziemy do muzeum, na wakacje lecimy samolotem. Najczęściej przemierzamy się z rodziną, partnerem lub znajomymi. Osoba z niepełnosprawnością może także poruszać się samodzielnie.

Rozdaj uczestnikom zajęć kartę pracy „Twoje przemieszczanie się” (Załącznik 1).

Wypełnijcie proszę tabelę. Zapiszcie miejsca do których się przemieszczacie, z kim i w jaki sposób.

TWOJE PRZEMIESZCZANIE SIĘ

	GDZIE?	Z KIM?	W JAKI SPOSÓB?
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			

Praca nad orientacją w schemacie własnego ciała i kierunkach przestrzennych

Wykonaj z uczestnikami kilka ćwiczeń sprawdzających orientację w schemacie własnego ciała i przestrzeni. Dostosuj zadania do ich możliwości psychofizycznych.

Zadanie 1.

Przygotuj miękkie woreczki i dwa kosze. Poproś uczestników by wrzucali je do kosza po swojej lewej lub prawej stronie.

Zadanie 2.

Poproś uczestników aby wykonali ćwiczenia:

Położ lewą rękę na swoim prawym ramieniu, następnie połóż prawą rękę na lewym biodrze.

Dotknij prawą ręką lewego ucha, dotknij lewą ręką lewej nogi.

Zadanie 3.

Poproś uczestników aby swobodnie chodzili po sali. Powiedz, że będziesz mówić głośno różne polecenia, np. „skręć w lewo”, „idź prosto”, „skręć w prawo”, „wykonaj obrót dookoła siebie w lewą stronę”.

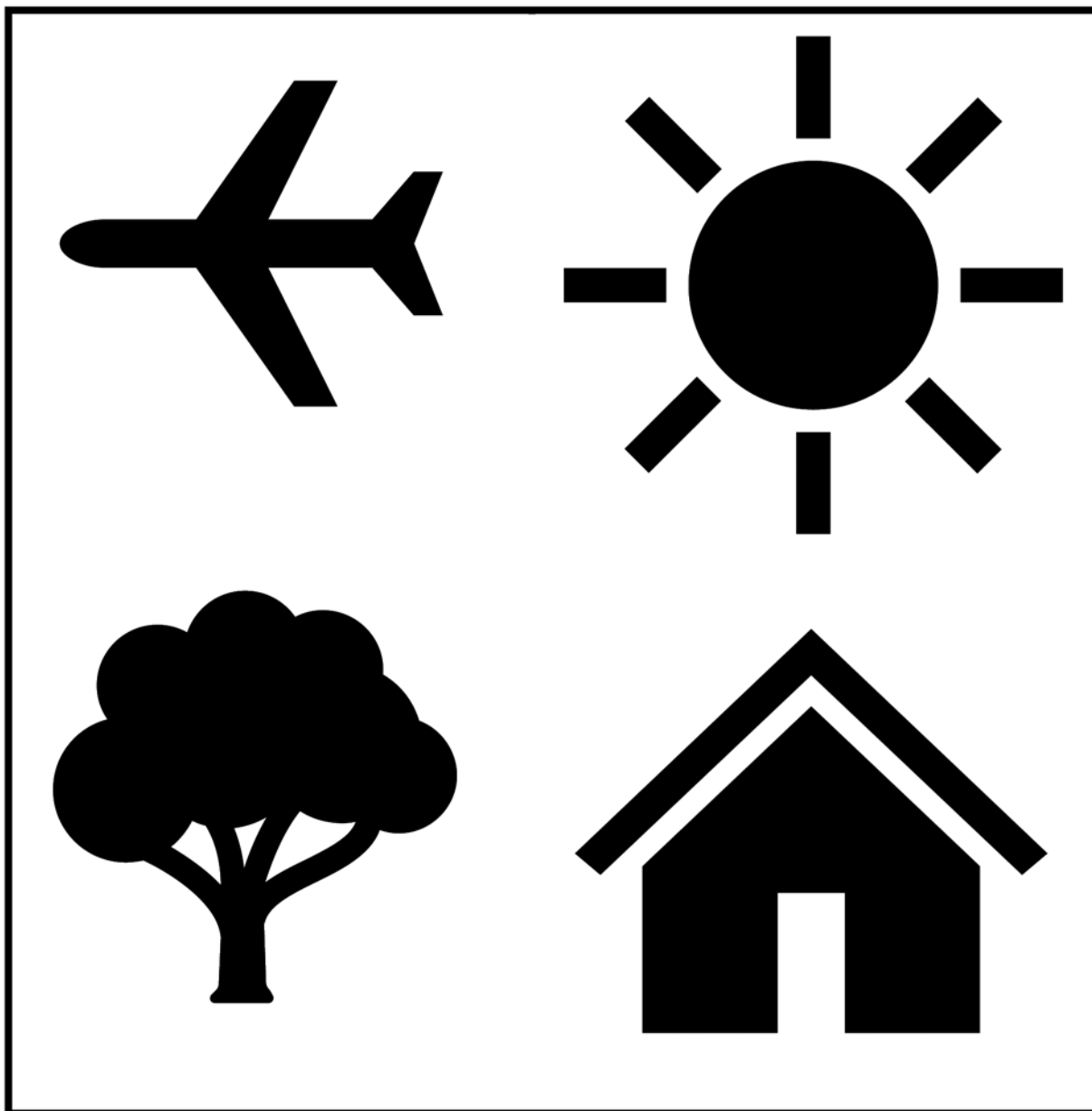
Zadanie 4.

Poproś uczestników by usiedli przy stole i zamknęli oczy. Przygotuj instrument muzyczny i użyj go.

Zamknij oczy, usłyszysz dźwięk. Po której stronie go usłyszałeś?

Zadanie 5.

Rozdaj karty pracy. Poproś o wycięcie elementów (Załącznik 2) i postępowanie zgodnie z instrukcją (Załącznik 3).

Wypowiedź indywidualna na forum:

Dlaczego samodzielne przemieszczanie się jest ważne?

Czy przemieszczacie się samodzielnie? Jeśli nie, czy chcielibyście samodzielnie chodzić na spacery lub jeździć autobusem?

Dlaczego samodzielne przemieszczanie się jest ważne?

Flipchart: Co pomaga w samodzielnym przemieszczaniu się?

Każdy z Was zna kogoś, kto samodzielnie przemieszcza się. Jak myślicie, co pomaga w samodzielnym poruszaniu się po mieście?

Przygotuj flipchart i markery. Poproś o zapisywanie odpowiedzi. Zwróć uwagę na znajomość nazw ulic, dzielnic lub pobliskich miejscowości, posługiwanie się zegarkiem i telefonem komórkowym, wyznaczanie charakterystycznych miejsc.

Przemierzając się samodzielnie warto znać nazwy ulic. Jakie znacie ulice w swojej miejscowości? Zegarek pomoże nam zmierzyć czas przebytej trasy. Telefon może się przydać do sprawdzenia mapy lub poinformowania o zgubieniu się.

Wyznaczanie charakterystycznych miejsc

Charakterystyczne miejsce to miejsce, które pomoże Ci się zorientować gdzie jesteś. To na przykład najwyższy budynek, kino, kościół lub pomnik.

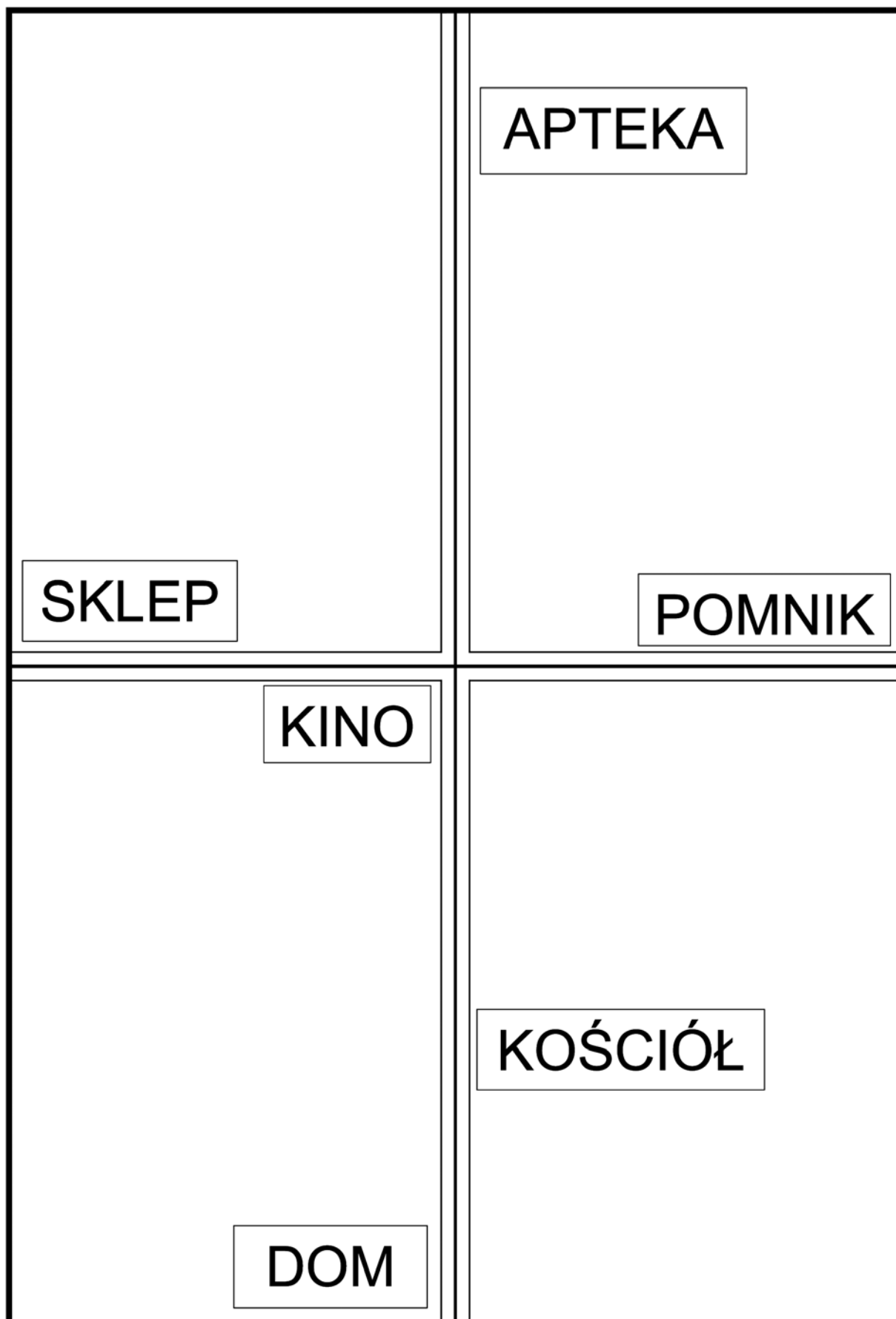
Jakie charakterystyczne miejsca są w Twojej miejscowości (dzielnicy, osiedlu)?

Rozdaj uczestnikom przykładowe mapy miasta (Załącznik 4) i poproś o zapoznanie się z nimi.

Macie przed sobą przykładową mapę miasta. Jakie charakterystyczne miejsca są na niej?

Wyobraźcie sobie że:

- 1. Jesteście w domu i chcecie iść do sklepu. Jakie charakterystyczne miejsca będziecie mijać?*
- 2. Kupiliście lek w aptece i chcecie wrócić do domu. Jakie charakterystyczne miejsca są po drodze?*

Procedura w przypadku zgubienia się

Może się zdarzyć, że podczas samodzielnego przemieszczania, zgubisz się. To normalne, ludzie czasem się gubią. Nie panikuj. Jest kilka rozwiązań tej sytuacji.

Jeśli w pobliżu są inne osoby, nie bój się poprosić o wsparcie. Powiedz, gdzie chcesz się dostać i posłuchaj rad. Na przykład, kiedy jesteś na przystanku, warto zapytać się o drogę, jeśli nie jesteś pewien do którego autobusu wsiąść.

Możesz zadzwonić do osoby wspierającej lub wezwać odpowiednie służby. Będziesz musiał opisać miejsce, w którym się znajdujesz.

Poproś uczestników by odegrali scenkę zgubienia się i sposobu poradzenia sobie w tej sytuacji.

Bezpieczeństwo na drodze

O zasadach ruchu drogowego możesz przeczytać w książce z serii „Biblioteka self-adwokata” pod tytułem „Moje bezpieczeństwo na drodze”.

Wskazówki do zajęć terenowych

Podczas zajęć terenowych zwróć uwagę na ćwiczenie:

- opisywania miejsca, w którym znajduje się osoba z niepełnosprawnością
- planowania podróży
- wybierania środków transportu
- sprawdzania rozkładów jazdy
- wyznaczania punktu docelowego
- kupowania biletów
- mierzenia czasu i odległości przebytej trasy
- wyznaczania charakterystycznych miejsc
- sposobów radzenia sobie z sytuacjami trudnymi
- wykorzystania telefonu w przypadku zgubienia się
- zachowania bezpieczeństwa na drodze
- prawidłowego zachowywania się w środkach komunikacji miejskiej
- przemieszczania się o różnych porach, np. w czasie szczytu komunikacyjnego, po zmroku.

Podsumowanie zajęć

Poproś uczestników, by opowiedzieli, co działo się na zajęciach, co zwróciło ich szczególną uwagę. Zapytaj o najciekawsze momenty spotkania.

Na dzisiejszych zajęciach rozmawialiśmy o samodzielnym przemieszczaniu się. Opowiedzcie proszę o waszych przemyśleniach, co zapamiętaliście z zajęć?

Na koniec rozdaj uczestnikom/uczestniczkom KARTĘ PRACY SELF-ADWOKATA „Samodzielne przemieszczanie się self-adwokata“ i poproś, by uzupełnili ją w domu.

Jeśli uczestnicy/uczestniczki będą chcieli uzupełnić ją podczas zajęć, postaraj się im to umożliwić.

Załącznik 1

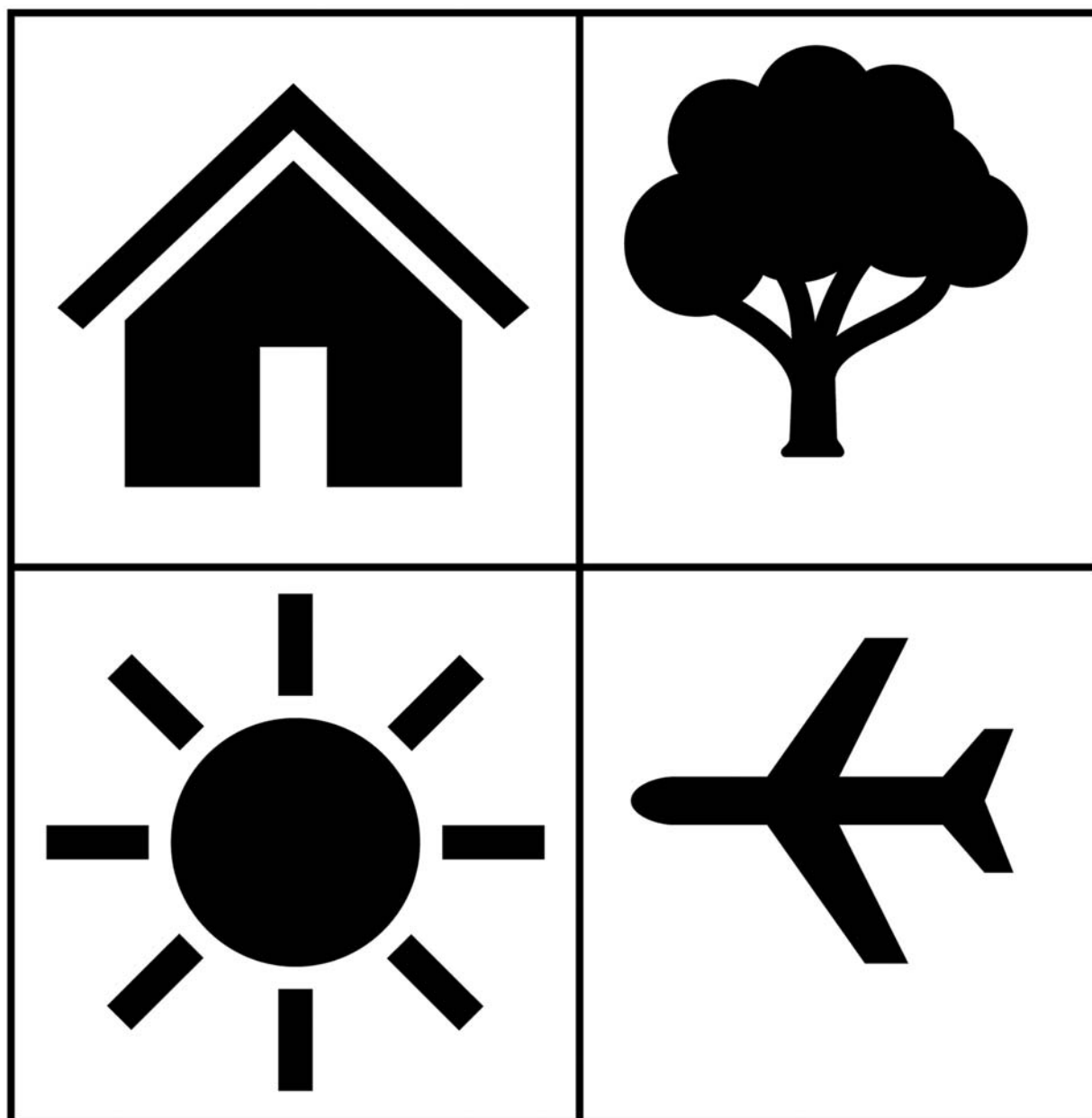
Wypełnij tabelę.

TWOJE PRZEMIESZCZANIE SIĘ

	GDZIE?	Z KIM?	W JAKI SPOSÓB?
1			
2			
3			
4			
5			
6			
7			

Załącznik 2

Wytnij elementy. Następnie przyklej je zgodnie ze wskazówkami.

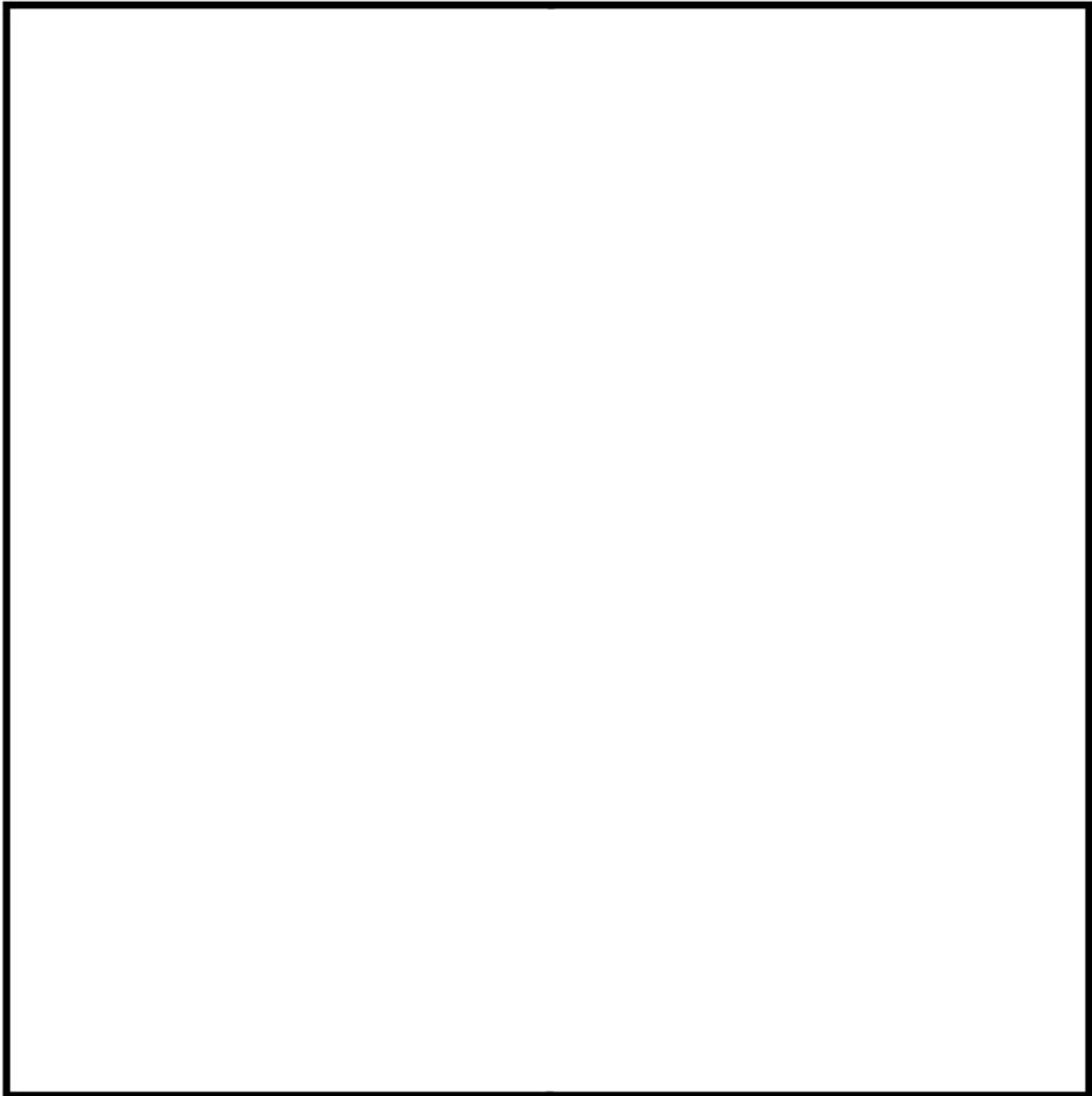
Załącznik 3

W prawym dolnym rogu połów obrazek z domem.

Nad domem połów obrazek ze słońcem.

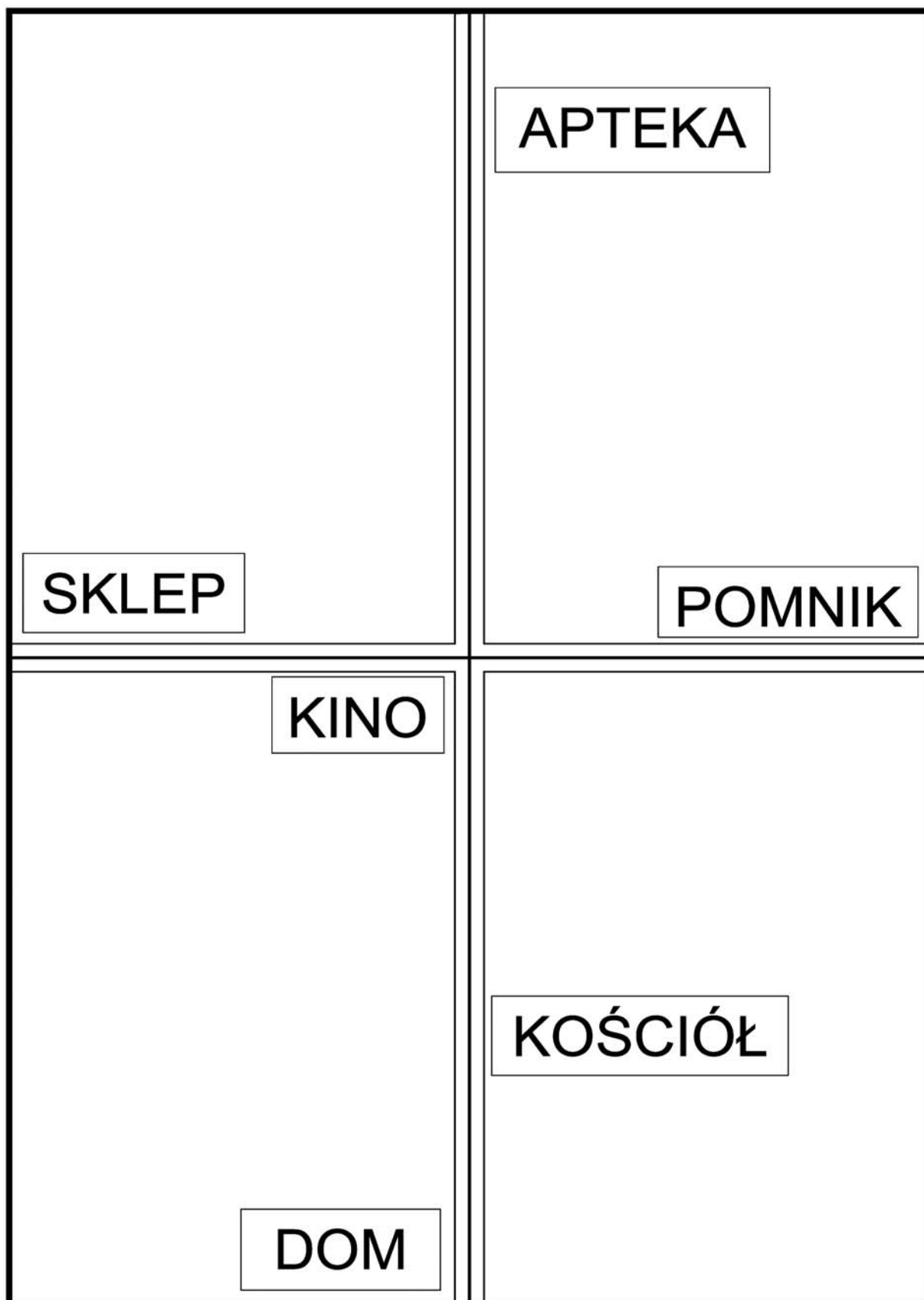
Po lewej stronie słońca połów obrazek z samolotem.

Pod samolotem połów obrazek z drzewem.

Załącznik 4

Załącznik 5

KARTA PRACY SELF-ADWOKATA „Samodzielne przemieszczanie się self-adwokata”

Czy osoba z niepełnosprawnością intelektualną może przemieszczać się sama?

.....
.....
.....
.....
.....

Jakie są charakterystyczne miejsca w okolicy Twojego miejsca zamieszkania?

.....
.....
.....
.....
.....

Opisz w jakim miejscu się teraz znajdujesz.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Co zrobisz, jeśli się zgubisz?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

O Autorkach

Monika Zima-Parjaszewska - doktor nauk prawnych, adiunkt w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie; prezeska Zarządu Głównego Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną; współautorka programu Warsztatów prawnych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną - początku self-adwokatury w Polsce. Przewodnicząca Krajowej Rady Konsultacyjnej do Spraw Osób Niepełnosprawnych; członkini Rady Dostępności, powołanej na podstawie ustawy z dnia 19 lipca 2019 r. o zapewnianiu dostępności osobom ze szczególnymi potrzebami.

Dorota Tomaszewska - pedagog specjalny; specjalistka ds. self-adwokatury w Biurze Zarządu Głównego Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną; współautorka części społecznej programu Warsztatów prawnych dla osób z niepełnosprawnością intelektualną - początku self-adwokatury w Polsce; autorka pierwszych polskich tekstów łatwych do czytania, publikowanych w kwartalniku „Społeczeństwo dla Wszystkich”.

Karolina Makowiecka - psycholożka, psychoterapeutka, edukatorka seksualna; specjalistka w Biurze Zarządu Głównego Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną; autorka, współautorka publikacji w teście łatwym do czytania i zrozumienia, wydanych przez PSONI w serii „Biblioteka self-adwokata”: *Moje relacje z ludźmi*, *Moje sposoby na stres*, *Moje zachowanie*, *Mój chłopak*, *moja dziewczyna*, *Mój bezpieczny wypoczynek*. Trenerka szkoleniowicz z zakresu tworzenia tekstów łatwych do czytania i zrozumienia, psychologicznych i seksuologicznych.

Klaudia Izabela Majewska - pedagożka specjalna, asystent w Zakładzie Edukacji i Rehabilitacji Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną w Akademii Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej w Warszawie; specjalistka w Biurze Zarządu Głównego Polskiego Stowarzyszenia na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelktualną; terapeutka w Mieszkanu Wspomaganyim im. Teresy Dłuskiej Warszawskiego Koła PSONI; Członkini Zarządu Fundacji im. Marii Grzegorzewskiej.

Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną

jest organizacją pożytku publicznego

MISJĄ PSONI jest:

- dbanie o godność i szczęście osób z niepełnosprawnością intelektualną, ich równoprawne miejsce w rodzinie i w społeczeństwie,
- wspieranie rodzin osób z niepełnosprawnością intelektualną we wszystkich obszarach życia i sytuacjach, a zwłaszcza w ich gotowości niesienia pomocy innym.

CELEM PSONI jest działanie na rzecz wyrównywania szans osób z niepełnosprawnością intelektualną, tworzenia warunków przestrzegania wobec nich praw człowieka, prowadzenia ich ku aktywnemu uczestnictwu w życiu społecznym, działanie na rzecz ochrony ich zdrowia oraz wspieranie ich rodzin.

STATYSTYKA:

- 118 Kół terenowych,
- 11 tysięcy członków (rodzice, osoby z niepełnosprawnością intelektualną, przyjaciele),
- ponad 400 placówek i stałych form wsparcia dla ponad 32 tysięcy dzieci i dorosłych.

PSONI prowadzi:

- placówki i projekty z zakresu rehabilitacji, terapii, edukacji, w tym ustawicznej, aktywizacji zawodowej oraz opiekuńcze,
- wspieranie ruchu self-adwokatów, rzeczników własnych spraw,
- chronione i wspomagane mieszkania grupowe,
- organizację spędzania wolnego czasu (m.in. kluby, zespoły artystyczne, sportowe, turystyczne),
- indywidualne wspieranie w niezależnym życiu,
- wspieranie i pomoc rodzinom,
- działalność wydawniczą, m.in. wydaje kwartalnik „Społeczeństwo dla Wszystkich”.

PSONI współpracuje z instytucjami i organizacjami:

- w tworzeniu nowego prawa,
- w dążeniu do zmiany wizerunku osoby z niepełnosprawnością intelektualną i postaw społecznych,
- w rozwijaniu więzi społecznych, ułatwiających umacnianie się społeczeństwa dla wszystkich, czyli włączanie osób z niepełnosprawnością intelektualną,
- w popularyzowaniu wyników badań naukowych i doświadczeń innych krajów,
- w kształceniu profesjonalnych kadr,
- w umacnianiu organizacji pozarządowych.

Polskie Stowarzyszenie na rzecz Osób z Niepełnosprawnością Intelektualną

ul. Głogowa 2b, 02-639 Warszawa, Tel. 22 848-82-60, 22 646-03-14, e-mail: zg@psoni.org.pl

www.psoni.org.pl